

KANONI EDESMENNEEN PUOLESTA
ORTODOKSISEN ESIRUKOUSTEKSTIN SISÄLTÄMÄ KÄSITYS
KUOLEMASTA JA TUONPUOLEISESTA.
KATSAUS KANONIN KÄYTÖSTÄ SUOMEN ORTODOKSISISSA
SEURAKUNNISSA

Tarja Kiviniemi
Pastoraaliteologian tutkielma
Huhtikuu 2019

HELSINGIN YLIOPISTO – HELSINGFORS UNIVERSITET		
Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion Teologinen tiedekunta		Laitos – Institution Käytännöllinen teologia
Tekijä – Författare Tarja Kiviniemi		
Työn nimi – Arbetets titel Kanoni edesmenneen puolesta. Ortodoksisen esirukoustehtävän sisältämä käsitys kuolemasta ja tuonpuoleisesta. Katsaus Kanonin käytöstä Suomen ortodoksisissa seurakunnissa.		
Oppiaine – Läroämne Pastoraaliteologia		
Työn laji – Arbetets art Tutkielma	Aika – Datum 29.4.2019	Sivumäärä – Sidoantal 61
Tiivistelmä – Referat Tässä tutkielmassa tarkastellaan, millainen käsitys kuolemasta ja kuolemanjälkeisestä elämästä sisältyy ortodoksisen esirukoustehtävään <i>Kanoni edesmenneen puolesta</i> . Samalla luodaan myös katsaus sen käyttöön Suomen ortodoksisissa seurakunnissa. <i>Kanoni edesmenneen puolesta</i> on kreikan kielestä suomennettu noin kymmensivuinen teksti, joka koostuu kahdeksasta veisusta. Tutkimusmenetelmänä käytettiin aineistolähtöistä sisällönanalyysiä. Aineistosta erotettiin värikoodein pelkistetyt ilmaukset, jotka ryhmiteltiin teemojen mukaisesti alaluokkiin. Nämä alaluokat abstrahoitettiin edelleen yläluokiksi, jolloin saatiin vastaukset tutkimuskysymykseen. Kanonin käyttöä selvitettiin haastattelemalla yhteensä neljää ortodoksisen seurakuntien pappia ja kanttoria eri puolilta Suomea. Lisäksi kahden seurakunnan palvelijan kanssa käytiin sähköpostikeskustelut aiheesta. Tutkimuksessa kävi ilmi, että esirukouksessa edesmenneen puolesta toivottiin hartaimmin vainajan saavuttavan levon. Kanonissa esiintyi lukuisia ilmaisuja myös konkreettisista paikoista, joihin hänen toivottiin kuolemansa jälkeen pääsevän: paratiisiin, Abrahamin huomaan tai pyhien kartanoihin. Kanoni sisälsi myös useita kuvauksia siitä, että hänen toivottiin pääsevän pyhien ja vanhurskaiden joukkoon. Samalla edesmenneelle rukoiltiin synninpäästöä ja armahdusta, ettei häntä tuomittaisi tuonelan syvyyteen tai helvetin tuleen. Kanonista ilmeni selkeästi ajatus siitä, että ihmisen kuoleman jälkeen hänen sielunsa eroaa ruumiista. Sielu on kuolematon, ja ruumiin päätyessä maahan sielu joutuu yksityiselle tuomiolle. Paratiisi tai tuonela ovat ortodoksisen käsityksen mukaan yksityistä tuomiota seuraavia välitiloja. Kanonin tekstistä ei selkeästi voi päätellä, tarkoitetaanko siinä olevilla ilmaisuilla välitilaa vai yleisen tuomion jälkeistä tilaa. Tuonela voidaan käsittää sekä välitilaksi että synonyymiksi helvetille. Kanonin mukaan Neitsyt Maria, apostolit ja pyhät ovat tärkeitä esirukoilijoita. Jumalansynnyttäjä Maria on myös ihmisten pelastaja ja turva täällä maan päällä. Haastatteluissa kävi ilmi, että vain yksi kanttori oli aktiivisesti käyttänyt Kanonia käydessään kuolevan luona rukoilemassa tai suorittaessaan muistopalvelusta. Hautauspalveluksessa samoin kuin vainajien yksityisinä tai yleisinä muistopäivinä käytetään tavallisesti muita liturgisia tekstejä.		
Avainsanat – Nyckelord Kuolema, kuolemanjälkeinen elämä, sielu, ruumis, välitila, ylösnousemus, esirukous, ortodoksisuus		
Säilytyspaikka – Förvaringställe Helsingin yliopiston kirjasto, Keskustakampuksen kirjasto, Teologia		
Muita tietoja		

Sisällysluettelo

1 Johdanto	1
1.1 Tutkimuksen lähtökohta ja tarkoitus	1
1.2 Ortodoksisesta tutkimuksesta	2
1.3 Aikaisempaa kuoleman ja tuonpuoleisen tutkimusta	3
1.4 Tutkielmassa esiintyvien keskeisten käsitteiden määrittely	6
2 Ortodoksinen käsitys kuolemasta ja tuonpuoleisesta.....	9
2.1 Valmistautuminen kuolemaan	9
2.2 Kuolema – sielu eroaa ruumiista	10
2.3 Ylösnousemus	15
2.4 Rukous ja esirukous ortodoksin elämässä	16
3 Tutkimusprosessi	19
3.1 Tutkimustehtävä ja tutkimusaineisto.....	19
3.3 Tutkimusmenetelmät ja niiden soveltaminen.....	20
Aineistolähtöinen sisällönanalyysi	20
Tutkimushaastattelu	23
Tutkimukseen osallistuneet seurakuntien palvelijat	25
4 Jumalaa hyvin palvelleiden sielun tila kuoleman jälkeen	26
4.1. ”Saata Herra lepoon nukkuneen palvelijasi sielu”	26
4.2 Abrahamin huomaa.....	29
4.3 Pyhien ja vanhurskaiden joukkoon.....	32
4.4 ”Vapahda ja pelasta hänet”	37
4.5 Paratiisissa levossa pyhien joukossa	41
5 Syntisen sielun peljättävä kohtalo.....	43
5.1 ”Älä herätä minua kärsimykseen”	43
5.2 ”Älä heitä tuonelan syvyyteen sielua”	46
5.3 Päästä ikuisista kärsimyksistä.....	47
5.4 Taivaalliset esirukoilijat puolustajinamme.....	47
5.5 Kristus meitäkin armahtakoon	50
6 Kanonin käyttö Suomen ortodoksisissa seurakunnissa	52
7 Johtopäätökset.....	54
Lähde- ja kirjallisuusluettelo	56
Painamattomat lähteet	56
Haastattelut.....	56
Sähköpostikirjeenvaihto.....	56
Muut lähteet ja apuneuvot.....	56
Kirjallisuus	56
Liite 1. Näytesivu Kanonista.....	61

1 Johdanto

1.1 Tutkimuksen lähtökohta ja tarkoitus

Läheisensä menettäneen ihmisen mieltä vaivaa monesti kysymys, missä hänen rakkaansa ovat kuoleman jälkeen. Pääsevätkö ihmiset paratiisiin, joutuvatko he kadotukseen vai onko olemassa jokin välitila, jossa viimeistä tuomiota odotetaan? Vainajan puolesta luettavista rukouksista käy ilmi, millaiseen kuolemanjälkeiseen olotilaan rukoilija uskoo – ja toivoo – vainajan siirtyneen. Suomen evankelis-luterilaisessa valtakirkossa rukoukset edesmenneiden puolesta eivät ole olleet yleisesti käytössä, mikä on herättänyt seurakuntalaisissa epätietoisuutta ja suruakin. On jopa hämmentävää, että kristillisten kirkkojen sisällä käytännöt vaihtelevat suuresti. Ortodoksisen kirkon jäsenille rukoileminen vainajan puolesta on itsestään selvää. Tähän käytäntöön liittyviä rukouksia on monia eri tilanteissa käytettäviä, ja osa rukouksista on tarkoitettu tavallisen seurakuntalaisen jokapäiväiseen tai ainakin jokaviikkoiseen käyttöön¹. Mahdollista on myös rukoileminen toisuskoisten vainajien puolesta, mikä Suomen runsaiden luterilais-ortodoksisten avioliittojen vuoksi on ollut monille sureville lohdullista.²

Kuoleman yhteyteen ja varsinaiseen hautaustoimitukseen liittyvien rukousten lisäksi ortodoksinen kirkko muistelee vainajia joka lauantai ja neljänä erityisenä muistopäivänä pitkin kirkkovuotta. On myös tapana järjestää vainajan muistopalveluksia tiettyjen määräaikojen kuluttua kuolemasta. Näitä palveluksia kutsutaan nimellä *panihida*, joista yleisin lienee palvelus 40 päivän kuluttua kuolemasta.³ Voi myös syystä sanoa kuoleman olevan läsnä ortodoksin jokaisessa päivässä: kirkkokalenterissa joka päivä on jopa usean pyhän muistopäivä, ja päivät ovat nimenomaan pyhien kuolinpäiviä.⁴ Kalenterissa muistetaan vain kahden keskeisen henkilön syntymää: Jeesuksen ja hänen äitinsä Marian.

Aivan kuten vainajan elossa olevat sukulaiset ja läheiset voivat rukoilla vainajan puolesta, ortodoksisessa perinteessä katsotaan esirukouksia voitavan pyytää myös Jumanlanäiti Marialta ja muilta edesmenneiltä pyhiltä. Jokaisella ortodoksilla on myös oma taivaallinen esirukoilija. Ortodoksi saa nimittäin yleensä kasteessa vain yhden etunimen. Tämä nimi muistuttaa siitä pyhästä, jonka mukaan lapsi on nimetty. Kirkon opetuksen

¹ Ks. esim. Rukouskirja 2001, 128–160.

² Metropoliitta Ambrosius 1998b, 49–51.

³ Metropoliitta Ambrosius 1998b, 43–44.

⁴ Ortodoksisen kirkkokalenterin joka päivälle on synaksarion eli opetuspuhe, joka kertoo päivän pyhästä. Yksi huhtikuun 28. päivän pyhistä on Karjalan pyhä Kiriak Syrjäläinen, joka perusti Äänisjoelle neitsyt Marialle omistetun luostarin. Kirkkokalenteri 2019.

mukaan tämä pyhä toimii koko elämän ajan lapsen taivaallisena esirukoilijana.⁵ Ortodokseilla tuntuu siis olevan koko elämän ajan, kuoleman tullessa ja vielä sen jälkeenkin vaikuttava esirukoilijoiden ”turvaverkko” niin maan päällä kuin taivaassa.

Vainajien puolesta rukoilemisen hauras perinne luterilaisessa kirkossa herätti itsessäni kiinnostuksen ortodoksista rukouuskäytäntöä kohtaan. Ortodoksisen laajan esirukousaineiston vastineena luterilaisessa kirkkokäsikirjassa on esirukouksesta kuolleille vain yksi malliteksti, jossa rukoillaan vainajien puolesta.

Tässä tutkielmassa haluan tarkemmin perehtyä siihen, mitä ortodoksisessa esirukouksessa rukoillaan: miksi rukoillaan, missä vainajan uskotaan olevan, missä hänen toivotaan olevan ja kenen puoleen rukoileva kääntyy. Lukuisista ortodoksisista rukouksista vainajan puolesta tämän tutkielman materiaaliksi valikoitui *Kanoni edesmenneen puolesta*⁶. Kanoni sisältää monia rukousjaksoja, ja se käsittää monipuolisuudessaan laajan kirjon ilmaisuja kuolemasta ja tuonpuoleisesta.

1.2 Ortodoksisesta tutkimuksesta

Ortodoksinen kirkko ja teologia arvostavat perinnettä. Ortodoksisuutta on pidetty ”tradition tukahduttamana uskontona” (Adolf Harnack). Ortodoksisuuden on toisaalta katsottu säilyttäneen uskollisesti ”jakamattoman kirkon katolisen täyteyden” (Ernst Benz). Professori Seppo A. Teinonen katsoi ortodoksisuuden säilyttäneen yhteisen uskon ja suhteuttaneen sen nykyajan ongelmiin.⁷

Ortodoksinen ajattelutapa näkee teologian koko kristillisen perinteen huomioon ottamisena. Raamattu⁸ on peruslähde, joka sisältää Jumalan ilmoituksen, mutta tämän ilmoituksen muoto vaihtelee aikakauden elämän, historian, kielen ja kulttuurin mukaan. Raamattu edustaa vain osaa ortodoksisen kirkon pyhästä Traditiosta, johon kuuluvat lisäksi uskontunnustukset, apostolien ja ekumeenisten kirkolliskokousten⁹ säännöt, jumalanpalveluskäytäntö ja kirkkoisien ja muiden opettajien ohjeet.¹⁰

Ortodoksinen tutkimus Suomessa on hyvin nuorta. Joensuun yliopiston käytännöllisen teologian professorina vuosina 1988–1999 toiminut Heikki Makkonen esittää katsauksen ortodoksisen teologian opetuksen ja tutkimuksen kehittymisestä Suomessa yliopiston julkaisussa *Näkökohtia ortodoksian tutkimiseen*. Suomen ortodoksinen pappisseminaari

⁵ Sakramentit eli mysteeriot 2018.

⁶ Ks. esim. Rukouskirja 2001, 137–160 tai Kanoni edesmenneen puolesta 2012.

⁷ Makkonen 1993, 46–47.

⁸ Ortodoksinen kirkko käyttää Vanhan testamentin käännöksistä eniten sen kreikannosta Septuagintaa.

⁹ Ortodoksinen kirkko hyväksyy seitsemän ekumeenista kirkolliskokousta.

¹⁰ Makkonen 1993, 47.

perustettiin vuonna 1918. Seminaari lakkautettiin 70 vuotta myöhemmin, ja teologikoulutus aloitettiin Joensuun yliopiston ortodoksisen teologian laitoksessa. Ortodoksiteologienkin koulutus tapahtuu siis valtion ylläpitämässä yliopistossa eikä kirkon hallitsemassa korkeakoulussa. Makkonen toteaa, että ortodoksisen teologian opettamiseen ja tutkimukseen vapaassa yliopistossa on katsottu sisältyvän ongelmia liittyen lähinnä teologian itsenäisyyden painotuksiin. Teologia on käsitetty perinteisesti kirkon ajatteluksi, ja tieteellisyyden korostaminen etäännyttää akateemista teologiaa alkulähteistään.¹¹

Makkosen mukaan ortodoksisten teologisten julkaisujen käyttöä ja saatavuutta ovat rajoittaneet kielelliset ja poliittiset esteet. Tämän vuoksi kirkon teologeja ja heidän julkaisujaan on tunnettu huonosti heidän oman maansa ulkopuolella.¹² Viime vuosina tilanne on parantunut. On kuitenkin huomionarvoista, että ortodoksisuuden perusteossarja *Filokalia*¹³ on ilmestynyt kokonaan suomennettuna vasta 2000-luvun alussa. Ortodoksisen tutkimuksen perustehtäväksi on katsottu osoittaa ortodoksisuudessa ilmenevä läntisen teologian vaikutus, ja tästä seuraten toisena tehtävänä pyrkiä irti näistä vieraista vaikutteista¹⁴.

Joensuun yliopistossa¹⁵ on vuodesta 1989 julkaistu kahta teologista sarjaa: ns. pääsarjassa ilmestyy väitöskirjoja ja muita vastaavia tutkimuksia ja laitossarjassa oppimateriaaleja ja tasokkaita opinnäytetöitä.¹⁶

Pekka Metso toteaa ortodoksisen kirkon työntekijöiden olevan nykyisin enimmäkseen Itä-Suomen yliopistosta valmistuneita teologian maistereita. Tohtorikoulutuksen myötä myös ortodoksisen teologian tutkimus on saavuttanut vahvemman jalansijan Suomessa. Samalla on mahdollistunut asiantuntijoiden osaamisen hyväksikäyttö kirkon piirissä.¹⁷

1.3 Aikaisempaa kuoleman ja tuonpuoleisen tutkimusta

Kansatieteellistä kuolemanriittien tutkimusta on Suomessakin tehty jo 1800-luvun lopulta lähtien.¹⁸ 1900-luvun alussa Uno Harva tutki paljon suomalais-ugrilaisia kansoja, ja julkaisi

¹¹ Makkonen 1993, 18–19.

¹² Makkonen 1993, 20.

¹³ *Filokalia* on alun perin viisiosainen kreikankielinen hartauskirja, joka sisältää ortodoksi-isien kirjoituksia 300–1400-luvuilta. Se ilmestyi vuonna 1782. Kirjoituksissa korostetaan ”ihmisen sisäisen kilvoituksen ja hiljentyksen merkitystä jokaisen ihmisen omassa uskonnollisessa elämässä”. Teos on käännetty nykykreikaksi vasta 1984–88, mutta kirkkoslaaviksi jo 1793. *Filokalia* 2011.

¹⁴ Makkonen mainitsee venäläiset, myöhemmin USA:ssa vaikuttaneet ortodoksiemigrantit Georges Florovskyn, Alexander Schmeemannin ja John Meyerdorffin, jotka ovat teoksissaan pohtineet ortodoksisen tutkimuksen asemaa. Makkonen 1993, 20.

¹⁵ Vuoden 2010 alusta Itä-Suomen yliopisto.

¹⁶ Makkonen 1993, 23.

¹⁷ Metso 2017, 27. Pekka Metso on Itä-Suomen yliopiston käytännöllisen teologian apulaisprofessori.

¹⁸ Esim. Julius Krohn *Suomen suvun pakanallinen jumalanpalvelus* 1894; Matti Waronen *Vainajainpalvelus muinaisilla suomalaisilla* 1898.

laajoja uskontotieteellisiä tutkimuksia sukukansojemme uskonnoista.¹⁹ 1967 ilmestyneessä kirjassa *Haudantakainen elämä* Ivar Kemppisen näkökulmana on kriittinen vertaileva uskontotieteellinen tutkimus ja lähtökohtana karjalainen, suomalaisiin vanhoihin runoihin ja tapoihin sisältyvä mytologia.

Venäjänkarjalaisia hautausrituaaleja 1990-luvulla on tutkinut Laura Jetsu teoksessaan *Kahden maailman välillä*. Hänen etnografisen tutkimuksensa aineistona ovat olleet haastattelut ja havainnointi sekä Venäjän Tiedeakatemian arkistomateriaalit. Jetsu kiinnittää tutkimuksessaan erityistä huomiota naisten mittavaan osuuteen hautauskäytännöissä.

Outi Fingerroosin vuonna 2004 ilmestynyt väitöskirja *Haudatut muistot. Rituaalisen kuoleman merkitykset Kannaksen muistitiedossa* perustuu samoin haastatteluihin ja arkistoaineistoon. Tutkimus kohdistuu maailmansotien väliseen aikaan 1917–1939, ja Fingerroos tutkii luterilaista Karjalan Kannasta, erityisesti Viipuria ja Johannesta.

Neuvostoliiton hajottua ja ortodoksisen kirkon saatua jälleen merkittävän yhteiskunnallisen aseman Venäjällä on ilmestynyt tutkimusta kuolemankäytännöistä. Nimellä *Memento Mori: pohoronnye traditsii v sovremennoj kulture*²⁰ on julkaistu vuonna 2014 Venäjän Tiedeakatemiassa pidetyn konferenssin aineistoa. Artikkelit esittelevät hautaustapojen, vainajien muisteluperinteen ja koko kuolemasta puhumisen muuttumista viimeisen sadan vuoden aikana kautta koko laajan Venäjänmaan.

Helsingissä vuonna 2011 perustetun Suomalaisen Kuolemantutkimuksen Seura Ry:n tarkoituksena on edistää suomalaista kuolemaan liittyvää tutkimusta ja koulutusta. Seuran merkittävä alan kotimainen julkaisu on kaksi kertaa vuodessa verkossa ilmestyvä *Thanatos*²¹, joka sisältää kuolemaa eri näkökulmista valaisevia artikkeleita.²²

Joensuun yliopiston pääsarjassa vuonna 1989 ilmestynyt Heikki Makkosen väitöskirja *Kuolema ortodoksisessa perinteessä* on mittava ortodoksisen kuolemaan liittyvien tapojen haastattelututkimus. Laajassa väitöskirjassaan Makkonen tutki kuolemaan liittyvän perinteen elinvoimaisuutta Keski-Suomessa vuosina 1930–1985. Tutkimus kohdistui rajantakaisessa Karjalassa, Aunuksen kaupungin ja Suojärven pitäjän alueella, syntyneisiin ortodokseihin. Kuolemaan liittyvää perinnettä tutkittiin lähtien kuolemaan valmistautumisesta, kuoleman jälkeisistä toimista ja vainajan valmistamisesta hautausta varten aina hänen muistamiseensa ja haudallakäynteihin asti.

¹⁹ Uno Harva esim. *Suomen suvun uskonnot ja Suomalaisen muinaisuus* 1948.

²⁰ Memento Mori (= Muista kuolevasi): hautausperinteet nykykulttuurissa (tekijän suomennos).

²¹ Myös arkistoidut julkaisut vapaasti luettavissa osoitteessa <https://thanatos-journal.com>.

²² Seura ja hallitus s.a..

Vuonna 2009 on ilmestynyt Tiina Juurelan lisensiaattityö *"Erottaa erottamatta"*. *Raja-Karjalan ortodoksien näkemys kuolemariiteistä maailmansotien välisenä aikana*. Tutkimus on samantapainen haastattelututkimus kuin Makkosenkin työ; kyselyt ja haastattelut on tehty vuosina 2003 ja 2006, ja vastaajat olivat pääosin entisten Salmin, Suistamon ja Kitelän seurakuntien alueelta. Vuoden 2003 materiaalien pohjalta ilmestyi 2004 Juurelan pro gradu -työ syntymään ja kuolemaan liittyvistä ortodoksisista riiteistä.

Itse kuoleman teologiaa ja tuonpuoleista koskeva tutkimus Suomessa on viime vuosina ollut melko vähäistä. Osmo Tiirilän käsityksiä kuolemanjälkeisestä elämästä tutkinut Aino Savolainen toteaa sielun kuolemattomuutta käsitellyn ahkerasti 1940- ja 1950-luvulla. Viime vuosikymmeninä luterilainen tutkimus kuolemasta ja siitä, mitä sen jälkeen ihmiselle tapahtuu, on kiinnostanut vain harvoja tutkijoita. Eero Huovinen on todennut kuolemasta puhumisen keskittyneen kuolemaa edeltäviin tapahtumiin. 1990–2000-luvulla on ilmestynyt vain muutamia kuolemaa ja tuonpuoleisuutta käsitteleviä tutkimuksia.²³

Juha Pentikäinen kirjoittaa artikkelissaan *Kuoleman ja ruumiin käsittämisestä eri uskonnoissa*, että ortodoksisen kirkon perinteessä on tapana puhua kuolemasta ja tuonpuoleisesta paljon enemmän kuin luterilaisessa kirkossa. Viime vuosina tehtyjen kyselyiden mukaan suuri joukko suomalaisia uskoo sielunvaellukseen. Ihmiset etsivät elämälleen tarkoitusta ja mielekkyyttä, mikä johtaa heidät omissa päätelmissään uskomaan jälleensyntymiseen ja sielunvaellukseen ilman tukeutumista mihinkään uskonkäsitykseen. Pentikäinen katsoo tällaisen ajattelun yhtenä syynä olevan sen, että luterilainen kirkko ei julista selkeästi käsitystään kuolemanjälkeisestä elämästä.²⁴

Vuonna 2011 Kirkon tutkimuskeskuksen teettämässä kyselyssä 34 % suomalaisista ajatteli elämän loppuvan kuoleman jälkeen. 27 %:lla suomalaisista ei puolestaan ollut selkeää ajatusta kuolemanjälkeisestä elämästä. 12 % jakoi kristillisen näkemyksen taivaasta ja helvetistä, ja 10 % uskoi kaikkien ihmisten pelastuvan. Jälleensyntymiseen uskoi samaten 10 % kyselyyn vastanneista. Vaikka kyselyn tekoaikana yli 3/4 suomalaisista oli luterilaisen kirkon jäseniä ja yli 60 % vastanneista piti itseään kristittyinä, vain 1/8 heistä uskoi kirkon näkemykseen tuonpuoleisesta.²⁵ – Koska Kirkon tutkimuskeskuksen tutkimukset keskittyvät luterilaisiin, vastaavanlaista tutkimustietoa ortodoksisesta väestöstä ei ole saatavilla.

²³ Savolainen 2012, 3–6. Savolainen mainitsee seuraavat viimeaikaiset teokset: Risto Saarinen & Risto Uro (1988) *Lopun ajat eilen ja tänään*, Kalervo Nissilä (1992) *Kuolevan kuolemattomuus*, Esko Miettinen (2004) *Sielu ei kuole. Matkaopas tuonpuoleisuuteen* ja Kari Kuula (2006) *Helvetin historia pohjalta pohjalle. Homeroksesta Manaajaan*.

²⁴ Pentikäinen 2003, 1286.

²⁵ Haastettu kirkko 2012, 29, 40, 45.

Heikki Makkonen toteaa väitöskirjansa *Tutkimusnäkyimiä*-osiossa, että *kuolemanjälkeinen elämä* jäi hänen oman tutkimuksensa ulkopuolelle. Makkonen ehdottaa yhdeksi mahdolliseksi jatkotutkimusaiheeksi, millaisen kuvan liturginen perinne ja patristinen kirjallisuus välittävät kuolemanjälkeisestä elämästä.²⁶ Oma tutkielmani keskittyy pieneen osaan ortodoksisista liturgista perinnettä: yhteen ortodoksiseen vainajien puolesta toimitettavaan rukouspalvelukseen (tai luettavaan esirukoustekstiin) ja siinä ilmenevään käsitykseen kuolemasta ja tuonpuoleisesta. Peilaan tekstin antamaa käsitystä osin patristiseen kirjallisuuteen ja osin myöhempään ortodoksisista opetusta ja oppia esittelevään kirjallisuuteen. Vastaavanlaista sisällön analysointia ei ole ortodoksisista teksteistä tehty. Kanonin esirukousluonteen vuoksi tehtävä on mielenkiintoinen. Rukousta lukevan yksityisen henkilön tai yhdessä rukoilevan seurakunnan voi olettaa uskovan esirukouksessa pyydettyjen toiveiden toteutuvan heidän edesmenneen läheisensä kuolemanjälkeisessä elämässä.

1.4 Tutkielmassa esiintyvien keskeisten käsitteiden määrittely

Ortodoksinen kirkkorunous ja sen lauluperinne koostuu osista, jotka on sisältönsä tai muotonsa vuoksi nimetty eri tavoin. Tutkielmassa nousevat esiin kanoni ja sen veisut. Mikä on *kanoni*? Suomen ortodoksisen kirkon määritelmän mukaan kanoni on

ortodoksisen hymnografian²⁷ muoto, joka syntyi 600-700 luvuilla syrjäyttäen kontakki²⁸-runouden. Kanoni muodostuu yhdeksästä veisusta²⁹ (joita itse asiassa onkin vain kahdeksan, koska toinen veisu puuttuu kaikista muista paitsi suuren paaston kanoneista ja vainajien yleisen muistopäivän parastaasin³⁰ kanonista.) Veisut jaetaan *irmossiin* ja sitä seuraaviin *tropareihin*.³¹

Tropari on (suppeasti ymmärrettynä) lyhyt veisu, joka ”luonnehtii vietettävän juhlan sisältöä tai sinä päivänä muisteltavan pyhän elämää”.³² Tunnetuin tropari lienee pääsiäistropari ”Kristus nousi kuolleista”, joka on vuodesta 1986 kuulunut myös Suomen evankelisluterilaiseen virsikirjaan.³³ *Irmossi* puolestaan on kanoniveisun ensimmäinen säkeistö³⁴, jota seuraavissa tropareissa on yhtä monta jaetta kuin irmossissa ja jotka lauletaan samalla sävelmällä kuin irmossi. *Iikossi* eli lisäveisu on lyhyt kirkkoveisu, jolla ylistetään jotakuta

²⁶ Makkonen 1989, 254.

²⁷ Hymnografialla tarkoitetaan kaikkia jumalanpalveluksissa käytettäviä runomittaan laadittuja veisuja; kirkkorunous. Hymnografia 2011.

²⁸ Kontakki on lyhyt veisu, joka sisältää vietettävän juhlan aiheen tai henkilön dogmaattisen ja historiallisen merkityksen. Kontakki 2008.

²⁹ Veisulla (hymnillä, kirkkoveisulla) tarkoitetaan ortodoksisessa kirkossa ylistyslaulua, joka osoitetaan yleisimmin Jumalalle, Pyhälle Kolminaisuudelle, neitsyt Marialle ja pyhille ihmisille. Hymni 2010.

³⁰ Parastaasi tarkoittaa kreikan kielessä kokoöistä jumalanpalvelusta, mutta slaavilaisessa perinteessä se tarkoittaa vainajien muistopalvelusta. Parastaasilla viitataan panihidaa pitempään muistopalvelukseen. Vainajien muistelu 2019.

³¹ Kanoni 2009.

³² Tropari 2008.

³³ Kristus nousi kuolleista, kuolemallaan kuoleman voitti, ja haudoissa oleville elämän antoi. Virsi 90 s.a..

³⁴ Irmossi 2008.

pyhää tai välitetään vietettävän juhlan keskeistä sanomaa³⁵. *Katismaveisu* on *katismaa* eli psalmijaksoa seuraava veisu.³⁶

Ortodoksisen kirkon käytäntöihin perehtymättömälle ovat outoja myös eri jumalanpalveluksista ja niiden osista käytettävät nimitykset. Tämän tutkielman kannalta merkittäviä ovat vainajien muistopalvelukset. Hautaan siunaamisen yhteydessä suoritetaan *hautauspalvelus*³⁷.

Vainajan muistopalveluksia ovat *panihida* ja *parastaasi*. Panihida voidaan toimittaa perinteen mukaan heti tai ainakin pian vainajan kuoleman jälkeen, ennen hautajaisia. Hautajaisten jälkeen panihida voidaan järjestää kolmantena, yhdeksäntenä ja neljäntenäkymmenentenä päivänä kuolemasta. Tapana on viettää panihidaa myös puolen vuoden tai vuoden kuluttua kuolemasta ja siitä eteenpäin joka vuosi joko vainajan kuolinpäivänä tai hänen nimipäivänään. Parastaasi (tai myös muodossa parastasis) on alun perin tarkoittanut kokoöistä muistopalvelusta, jossa rukoiltiin vainajan avoimen arkun äärellä. Suomessa on ennen aikaan puhuttu *yönistujaisista*. Nykyään parastaasilla viitataan panihidaa pitempään palvelukseen (*suuri panihida*), joka usein korvataan kuitenkin panihidalla tai *litanialla*.³⁸

Litania on harras rukous, jossa rukoillaan koko maailman ja kaikkien Jumalan apua tarvitsevien puolesta. Siinä myös kutsutaan pyhiä rukoilemaan Jumalaa ihmisten puolesta. Litania luetaan hautauspalveluksen ja panihidan lopussa. *Vainajien litania* sisältää *vainajien ektenian*, veisuja ja rukouksen edesmenneen puolesta.³⁹ *Ektenia* on jumalanpalvelukseen osallistuvien jatkuva ja toistuva rukous, jonka osien välissä lauletaan joko ”Herra armahda” tai ”Anna Herra”. Perinteen mukaan ektenian lukee diakoni (jos on paikalla).⁴⁰ Teksteissä Kanoniin edesmenneen puolesta liitetään myös litanian troparit sekä vainajien ektenia⁴¹.

Ortodoksisen kuolemankäsityksen lähtökohtana on *sielun* kuolemattomuus. *Kuoleman* hetkellä sielu eroaa ruumiista. Sielu joutuu ihmisen kuoleman jälkeen *yksityiselle tuomiolle*, jonka jälkeen se päättyy *välitilaan*: joko hyvään olotilaan *paratiisiin* tai kärsimysten paikkaan *tuonelaan*. Vainajan puolesta luettavilla *esirukouksilla* katsotaan voivan vaikuttaa sielun kuolemanjälkeiseen aikaan. Kristuksen toisen tulemisen yhteydessä tapahtuvassa

³⁵ Iikossi 2010.

³⁶ Katisma 2011.

³⁷ Hautauspalvelus 2012.

³⁸ Vainajien muistelu 2019.

³⁹ Litania 2011.

⁴⁰ Ektenia 2009.

⁴¹ Ks. Vainajien ektenia. *Ortodoksi.net*.

ylösnousuksessa ja *yleisessä tuomiossa* määrätty sielun lopullinen tila. Tällöin myös kuoleman jälkeen maahan päätyneet *ruumis* nousee ylös ja liittyy sieluun.⁴²

Ortodoksisissa kirjoituksissa esiintyy usein sana *mysteeri* tai *mysterio*, jolla tarkoitetaan *sakramenttia*. Ortodoksisen kirkon nykyiset sakramentit ovat kaste, mirhalla voitelu⁴³, ehtoollinen, katumus, avioliitto, pappeus ja sairaanvoitelu.⁴⁴

Keitä sitten ovat *pyhät* ja *vanhurskaat*? Ortodokseilla *pyhät* ovat ihmisiä, jotka kilvoittelun⁴⁵ ja Jumalan armon kautta ovat tulleet osalliseksi Jumalan pyhydestä.⁴⁶ *Vanhurskaalla* on ortodoksisessa kielenkäytössä kaksi merkitystä: 1) vanhan liiton aikana elänyt hurskas pyhä ihminen; 2) naimisissa oleva uuden liiton aikainen henkilö.⁴⁷ Tässä tutkielmassa *vanhurskaalla* tarkoitetaan sanaa sen ensimmäisessä merkityksessä. Vanha liitto oli Jumalan Israelin Kansan kanssa tekemä liitto, joten vanhurskaat liittyvät Vanhan testamentin aikaan.

Tutkielmassani esiin nousevia ortodoksisia käsitteitä ovat myös papistosta käytettävät nimitykset. Nimitystä *isä* voidaan käyttää puhuteltaessa piispoja, pappeja, diakoneja tai luostarin ollessa kyseessä myös puhuteltaessa munkkeja. Isä (kreik. *patir*; ven. *otets*) -nimi on oikeastaan seurakuntalaisten papille tai piispalle kunnioituksen osoituksena annettu arvonimi, eikä mikään ammattinimike.⁴⁸

Kristillisten kirkkojen tapaan ortodoksisen kirkon *piispa* on ylin pappeuden aste, apostolien seuraaja ja Kristuksen sijainen maan päällä. Piispan hallintoalueena on hiippakunta, ja suurempien ja historialliselta kannalta merkittävämpien alueiden piispoja saatetaan kutsua *arkkipiispoiksi*, *metropoliitoiksi* tai *patriarkoiksi*.⁴⁹ Suomen ortodoksisessa kirkossa on (helmikuussa 2019) arkkipiispan lisäksi neljä piispaa.⁵⁰ Suomen kirkko kuuluu Konstantinopolin patriarkaattiin, jonka ekumeeninen patriarkka on Bartholomeos I.⁵¹

⁴² Ks. Kavarnos 1990; Metropoliitta Ambrosius 1998b; Verikov 2016.

⁴³ Mirhalla voitelu suoritetaan ortodoksisessa kirkossa heti kasteen jälkeen. Se tarkoittaa kasteen vahvistamista, *konfirmaatiota*, ja myös kristillisen kasteen aiemmin saaneet voidellaan mirhalla heidän liittyessään ortodoksikirkkoon. *Mirha* sisältää öljyä, viiniä ja yrtejä. Sakramentti 2018.

⁴⁴ Sakramentti 2018.

⁴⁵ Kilvoittelu on pyrkimystä kristillisten elämänarvojen ja -opetuksen täytäntöönpanoon jokapäiväisessä elämässä. Samaa merkitsee myös askeesi-sana. Kilvoitus 2010.

⁴⁶ Pyhien kunnioittaminen 2019.

⁴⁷ Vanhurskas 2009.

⁴⁸ Isä 2012.

⁴⁹ Piispa 2012.

⁵⁰ Suomen ortodoksisen kirkon piispat ovat arkkipiispa Leo (vihitty piispaksi 25.2.1979, arkkipiispaksi 16.12.2001), metropoliitta Ambrosius (vihitty piispaksi 20.11.1988, metropoliitaksi 1.11.1996), metropoliitta Panteleimon (vihitty piispaksi 16.3.1997, metropoliitaksi 1.4.2002), metropoliitta Elia (vihitty piispaksi ja metropoliitaksi 11.1.2015) ja piispa Arseni (vihitty piispaksi 23.1.2005). Suomen ortodoksisen kirkon papisto 2019.

⁵¹ Bartholomeos I Konstantinopolin patriarkka 2011.

2 Ortodoksinen käsitys kuolemasta ja tuonpuoleisesta

2.1 Valmistautuminen kuolemaan

Artikkelissaan ”Idän kirkon käsitys kuolemasta” metropoliitta Ambrosius⁵² toteaa entisajan ihmisten aavistaneen kuoleman läheisyyden toisin kuin nykyisin. Kuten Raamatussa vanhus Simeon⁵³, myös monet luostareissa kilvoitelleet vaistosivat kuolemansa. Näin he saattoivat hyvissä ajoin ennalta pyytää anteeksi rikkomuksensa ja hyvästellä läheisensä.⁵⁴

Ortodoksisessa kirkossa ei ole katolisen kirkon tapaan käytössä viimeinen voitelu vaan *sairaan voitelu*. Tämä sakramentti ei liity kuoleman lähestymiseen, vaan sitä toimitettaessa rukoillaan myös sairaudesta paranemista, mikäli se on sairaan osalta Jumalan tahto.⁵⁵

Rukouspalvelus kuolinhetkellä⁵⁶ on ortodoksisen perinteen mukainen tapa valmistautua kuolemaan. Kuolevan vuoteen äärellä pappi tai sukulainen lukee siihen sisältyviä psalmeja ja osia Andreas Kreetalaisen kanonista, jossa kuvataan kuoleman taistelua. Metropoliitta Ambrosius toteaa rukouspalveluksen kuolinhetkellä olevan tärkeä, koska elämän suurimmassa murroksessa, kuolemassa, ihmistä ei saa jättää yksin. Rukouksia lukien ja rakastavien omaisten ollessa läsnä ”kuoleva tulee saatella kuoleman rajan yli”. Metropoliitta korostaa, että koska kuulo saattaa olla kuolevan viimeisiä aisteja, joilla hän havainnoi ympäristöään, on tärkeitä lukea rukoukset ääneen.⁵⁷

Ihmisyys ja tietoisuus kuolemasta liittyvät yhteen, ja ihmisen koko elämää voidaan pitää valmistautumisena kuolemaan. Kuoleman muistaminen tekee elämämme joka päivästä arvokkaan. Ortodoksisissa jumalanpalveluksissa pyydetään elämälle kristillistä, kunniallista ja rauhallista loppua ja ”hyvää vastausta Kristuksen peljättävän tuomioistuimen edessä”. Myös iltarukoukseen sisältyy mahdollisuus kohdata kuolema jo tulevana yönä, ja siinä kehoitetaan menemään iloisin mielin ”sanantuoja” vastaan: ”Tule rauhassa. Tiesin, että tulisit”.⁵⁸ Ortodoksisessa perinteessä katsotaan, että jos ihminen ei ole valmistautunut kuolemaan, hän saattaa tarvita kuolemansa jälkeen puhdistautumista. Siksi kirkossa rukoillaan, että Jumala varjelsi ihmisen pahalta ja äkilliseltä kuolemalta.⁵⁹

⁵² Metropoliitta Ambrosius toimi Helsingin hiippakunnan piispana 2002–2017. Metropoliitta Ambrosius eläkkeelle 2017. – Eläkkeellä oleva piispa luetaan edelleen kirkon piispojen joukkoon.

⁵³ Vanhalla Simeonilla viitataan Raamatun kohtaan Luuk. 2:25–29.

⁵⁴ Metropoliitta Ambrosius 1998a, 8–9.

⁵⁵ Metropoliitta Ambrosius 1998a, 9.

⁵⁶ Ks. esim. Ortodoksi.net.

⁵⁷ Metropoliitta Ambrosius 1998a, 9–10.

⁵⁸ Metropoliitta Ambrosius 1998a, 8.

⁵⁹ Metropoliitta Ambrosius 1998a, 13.

2.2 Kuolema – sielu eroaa ruumiista

Metropoliitta Ambrosius kirjoittaa, että varhaiskirkon perinteessä ihmisen elämää, tarkoitusta ja päämäärää kuvattiin kirkon liturgisen elämän ja erityisesti sakramenttien kautta. Tätä traditiota ortodoksinen kirkko jatkaa edelleen, ja kristillisen uskon sisältö ei ole opissa vaan se on elämäntapa. Se on ylistystä, kiitosta ja osallistumista jumalallisiin salaisuuksiin⁶⁰, mutta saa ilmaisunsa myös liturgisena draamana tai kirkkotaiteessa.⁶¹

Idän kirkon näkemys kuolemasta ja iankaikkisuudesta perustuu Kristuksen ihmiseksi tulemiseen, hänen kuolemaansa ja ylösnousemukseensa ja uuteen tulemiseen kunniassa ja kirkkaudessa. Metropoliitan sanoin: ”Juuri sakramentit vievät meidät yli lineaarisen ajan, kokemaan iankaikkisuuden valtakunnan esimakua jo tässä ja nyt”. Ortodoksisen kirkon käsityksen mukaan ehtoollisessa Kristus on pyhän alttarin äärellä suorittamassa palvelustehtäväänsä, ja sekä elävät että poisnukkuneet osallistuvat yhdessä hänen kuolemaansa ja ylösnousemukseensa.⁶²

Opetuspuheessaan *Kuolema ja vainajien muisteluperinne ortodoksisessa kirkossa* isä Andrei Verikov⁶³ selittää kuoleman lähtökohtia ortodoksisesta näkökulmasta. Jumalan luomassa paratiisissa ihminen oli Jumalan yhteydessä. Ihmisen oikea paikka oli Jumalan lähellä, jolloin hänen tarkoituksensa oli kasvaa hyveissään. Ihminen oli Jumalan kuva ja hänen kaltaisensa. Näin ollen ihmisellä oli myös oma vapaa tahto, ja hän saattoi valita hyvän ja pahan välillä. Syntiinlankeemuksen jälkeen ihminen karkotettiin paratiisista ja yhteys Jumalaan heikkeni. Verikov toteaa, että Jumalan kuva ja kaltaisuus hämärtyi, mutta se ei kadonnut. Paratiisista karkotettu ihminen altistui kaikelle ympärillä olevalle, ja ihmisen ruumis myös menetti kuolemattomuutensa. Jumala määräsi rajan ihmisen elämälle (1. Moos. 6:3): ”Olkoon siis hänen elinikänsä enintään satakaksikymmentä vuotta”.⁶⁴

Ortodoksisen tradition mukaan kuolemassa sielu eroaa ruumiista, mikä voidaan ajatella hiljaiseksi vaipumiseksi unenkaltaiseen lepoon. Kirkkotaiteessa sielun ja ruumiin eroamista toisistaan kuvataan taitavasti Marian kuolemaa esittävässä ikonissa.⁶⁵

⁶⁰ Käsitteellä ”jumalalliset salaisuudet” metropoliitta viittaa mysteereihin eli sakramentteihin.

⁶¹ Metropoliitta Ambrosius 1998a, 7.

⁶² Metropoliitta Ambrosius 1998a, 7–8.

⁶³ Pastori Andrei Verikov on Lappeenrannan ortodoksisen seurakunnan pappi. Andrei Verikov 2019.

⁶⁴ Verikov 2016.

⁶⁵ Makkonen 1989, 42.

Ikonissa keskellä on Marian kuolinvuode, jonka ääressä seisoo Jeesus. Pieni lapsi Jeesuksen käsivarrella kuvaa hänen äitinsä Marian sielua, jonka Jeesus ortodoksisen kirkon opetuksen mukaan on tullut noutamaan. Kuolinvuoteen ympärille on kokoontuneina pyhiä, apostoleita, enkeleitä ja kerubeja.⁶⁶

Kuva 1. Jumalansynnyttäjän kuolonuneen nukkuminen

Ortodoksisen kuolemaa ja kuolemanjälkeistä elämää koskevan opetuksen keskeiseksi käsitteeksi nousee *sielu*. Tarkastelen seuraavaksi, millainen ortodoksinen käsitys sielusta on.

Yhdysvalloissa elänyt kirjailija, luennoitsija ja professori Konstantinos Kavarnos (1918-2011) esittää tarkan viisikohtaisen kuvauksen sielun olemuksesta teoksessaan *Ortodoksinen opetus kuolemanjälkeisestä elämästä*. Hänen mukaansa ihminen ei tuhoudu kuolemassa, sillä näkyvän ruumiimme lisäksi ihmisessä on näkymätön osa, sielu, joka säilyttää olemassaolonsa kuoleman jälkeenkin. Sielu säilyttää myös tietoisuutensa eikä vaivu uneen tai tajuttomuuteen. Ruumiin ulkopuolella oleva sielu pystyy yhä ajattelemaan selvästi ja tuntemaan monia tunteita, kuten esimerkiksi pelkoa, surua ja iloa. Kuoleman jälkeen sielu pystyy myös muistamaan kaikki elämän aikana tehdyt teot, ajatukset ja sanotut asiat. Sielulla on lisäksi ruumiillisten aistien kaltaisia aisteja, niin että ruumiista eronneenakin se voi nähdä ja kuulla.⁶⁷

Kavarnos toteaa, että monet tutkimukset ovat osoittaneet ortodoksisen opin oikeaksi. Lääketieteellisesti kuolleeksi todetut ihmiset ovat kokeneet sielun jo poistuneen ruumiistaan, mutta kun heidät on saatu elvytetyiksi, ruumis on herännyt henkiin ja sielu palannut ruumiiseen. Ihminen haluaa kuitenkin tietää, mitä hänen kuolemattomalle sielulleen tapahtuu iankaikkisuudessa. Tällaisten metafyyssisten ja eettisten kysymysten ratkaiseminen on uskonnon tehtävä. Kavarnosin mukaan ortodoksisella kirkolla onkin täydellinen ja selkeä oppi ihmisestä, sielun ja ruumiin suhteesta ja ihmiselämän päämäärästä. Tämä opetus löytyy

⁶⁶ Ikonissa vuodelta 1479 apostolit saapuvat pilvien päällä todistamaan Jumalanäidin kuolonuneen nukkumista. Ikoni on Moskovan Kremlin Uspenien katedraalissa. Ortodoksinen kulttuurikeskus s.a.

⁶⁷ Kavarnos 1990, 12–13.

Raamatusta, kirkkoisien, opettajien ja mystikkojen kirjoituksista, pyhien elämäkerroista ja hymno- ja ikonografiasta.⁶⁸

Pyhien isien opetusten mukaan sielu ja ruumis ovat yhteistoiminnassa ja vuorovaikutuksessa toistensa kanssa, mutta tämän yhteyden tapaa ei tunneta. Sielu antaa ruumiille elämän. Kavarnos lainaa Simeon Uusteologia: ”Sielu pitää ruumiin koossa. Se yhdistää kaikki ruumiinjäsenet omalla voimallaan ja varjelee niitä, että ne pysyvät sopuisasti yhdessä, niin että kukin niistä auttaa toinen toistaan. Ne pysyvät koossa ja vahvoina ainoastaan yhteydessä sieluun”.⁶⁹

Miten ortodoksisen käsityksen mukaan kuolema siis tulisi ymmärtää? Metropoliitta Ambrosius kirjoittaa: ”Kuolemassa sielu eroaa ruumiista. Silloin on syytä itkuun ja valitukseen, mutta ei kuitenkaan ilman toivoa.” Samoin kuin elämämme on valmistautumista kuolemaan, kuolemamme on ortodoksisen käsityksen mukaan valmistautumista uudelleen elämään, sillä jokainen kristitty kuolee toivossa ylösnousemukseen. Ortodoksisissa hautajaisissa papilla on yllään valkoinen ylösnousemusta, iankaikkista elämää ja sen puhtautta ja valoa kuvaava palveluspuku.⁷⁰

Ortodoksisessa hautauspalveluksessa kuolemaa katsotaan tragediana ja kosmisena katastrofina. Se on synnin palkka, ja todistaa ihmisen päämäärän epäonnistumisesta.⁷¹ Kuoleman hetkellä toimitettavan esirukouspalveluksen ja itse hautaustoimituksen veisut kuvaavat kuolemaa taisteluna, jossa koetaan suurta huolta sielun tulevasta kohtalosta. Kuoleman hetkellä jokainen on yksin tässä arvaamattomassa ja ainutkertaisessa tilanteessa. Ortodoksisen opetuksen mukaan ihminen ei kuitenkaan ole yksin, sillä häntä saattavat sekä kirkon että omaisten rukoukset.⁷² Tätä kuvaa hyvin seuraava Johannes Damaskolaisen veisu:

Voi, miten sielu kamppaileekaan ruumiista erottuaan! Voi, miten se kyynelehtii silloin eikä ole ketään armahtajaa. Se kääntää silmänsä enkeleihin, turhaan anoo ja ojentaa kätensä ihmisiä kohti eikä ole auttajaa. Sen tähden, rakkaat veljeni, elämämme lyhyiden ymmärtäen anokaamme Kristukselta lepoa poismuuttaneelle ja sieluillemme suurta armoa.⁷³

Hautauspalvelukseen sisältyvässä veisussa kuvataan sielun avutonta tilaa sen erottua ruumiista. Sielu etsii apua ja armahdusta enkeleiltä ja toisilta ihmisiltä, mutta apua ei tunnustakaan löytävän. Loppulauseessa seurakuntalaisia kehoitetaan rukoilemaan edesmenneen puolesta. Heidä muistutetaan myös heidän oman elämänsä lyhyydestä, ja kehoitetaan siksi pyytämään armoa myös omalle sielulle.

⁶⁸ Kavarnos 1990, 13–15.

⁶⁹ Kavarnos 1990, 17.

⁷⁰ Metropoliitta Ambrosius 1998a, 10, 12.

⁷¹ Metropoliitta Ambrosius 1998a, 10.

⁷² Makkonen 1989, 43.

⁷³ Hautauspalvelus 2012.

Konstantinos Kavarnos kirjoittaa sielun eroavan ruumiista Jumalan käskyn mukaisesti. Herran enkelit erottavat ruumiista sekä vanhurskaiden että syntisten sielut. Enkelit kulkevat sielujen turvana, sillä pahat henget yrittävät hyökätä etenkin syntisten sielujen kimppuun ja riistää ne itselleen. Enkelit puolustavat sieluja viittaamalla niiden elämänaikaisiin hyviin tekoihin. Näillä teoilla ei tarkoiteta vain näkyviä tekoja kuten hyväntekeväisyyttä, vaan myös ihmisen sisäistä katumusta, rukousta ja hyveitä. Aito rakkaus, nöyryys, kärsivällisyys ja pidättyvyys hyökkäävät kohti vastustajia ja voittavat ne. Syntisten sielut ovat kuolleet välipitämättöminä, eikä niillä ole hyviä tekoja suojelijoinaan. Ne joutuvat pahojen henkien käsiin, mutta tämä ei tapahdu Jumalan tietämättä vaan hänen suostumuksellaan, sillä Jumalan kädessä ovat elämä ja kuolema.⁷⁴

Kavarnoksen mukaan Jumalaa hyvin palvelleiden sielut pääsevät enkelien vartioimina ”valoisaan, riemulliseen paikkaan, jossa myös Jumala sekä enkelten ja pyhien joukot ovat”, *henkiseen paratiisiin*. Syntisten sielut sen sijaan päätyvät ”pahojen henkien riemusaatossa” *tuonelaan*. Tässä pimeässä paikassa ovat kokoontuneina johtajansa Saatanan kanssa pahat henget ja kaikki syntiset.⁷⁵

Vaikka se, mitä ihmiselle tapahtuu kuoleman jälkeen, on salaisuus, evankeliumeista voidaan löytää viittauksia kuolemanjälkeisiin tapahtumiin. Tällainen on vertaus rikkaasta miehestä ja Lasaruksesta, jossa rikas mies on joutunut helvettiin, mutta Lasarus on Abrahamin helmassa. Myös ristiinnaulittu Jeesus antaa vieressään riippuvalla ryövärille lupauksen, että vielä samana päivänä tämä on oleva paratiisissa. Ortodoksisen käsityksen mukaan ihminen kohtaa kuolemansa jälkeen ensin yksityisen tuomion, jossa sielu pääsee joko iloon tai murheeseen. Yleinen ylösnousemus, yleinen tuomio, toteutuu Kristuksen toisessa tulemisessa:⁷⁶

Älkää ihmetelkö tätä! Tulee aika, jolloin kaikki, jotka lepäävät haudoissaan, kuulevat hänen äänensä. He nousevat haudoistaan – hyvää tehneet elämän ylösnousemukseen, paha tehneet tuomion ylösnousemukseen.⁷⁷

Konstantinos Kavarnos kuvaa laajasti sielujen tilaa kuolemaa seuraavan *yksityiseksi* tai *osittaiseksi* nimitetyn *tuomion* jälkeen. Hän viittaa opetuksessaan moniin ortodoksiin kirkkoihin ja teologeihin. Tuomion jälkeisessä *välitilassa* vanhurskaiden sielut saavat nauttia jo autuudesta, kun taas syntisten sielut kärsivät rangaistuksia tuonelassa. Sielujen muisti ja aistit ovat tallella, ja sielut kykenevät ajattelemaan ja tuntemaan jopa selvemmin kuin

⁷⁴ Kavarnos 1990, 21–28.

⁷⁵ Kavarnos 1990, 32.

⁷⁶ Verikov 2016.

⁷⁷ Joh. 5:28–29.

eläessään tämän maailman ajassa. Väli-tilassa sielut ovat ruumiittomia, mutta siis ymmärtävät ja aistivat. Sielut myös tuntevat toisensa, ja voivat keskustella ja iloita yhdessä ”kuin markkinapaikalla”. Kuolonuneen *nukkuminen*, joka usein liitetään kuolemaan, ei Kavarnoksen mukaan liity sielun vaan ruumiin kuolemanjälkeiseen tilaan.⁷⁸

Sekä väli-tilan *paratiisi* että *tuonela* jakaantuvat erilaisiin asteisiin⁷⁹, sillä tuomion jälkeen jokainen saa palkkansa uskonsa mukaan. Jumalan valtakunnassa on Jeesuksen sanojen mukaisesti ”monta asuinsijaa”, ja jokaisen sielun paikka määräytyy sen jumaloitumisasteen⁸⁰ mukaisesti.⁸¹

Venäläinen piispa Ignati Brjantšaninov pohtii kuolemaa teoksessaan *Kuolemasta elämään*. Hänen mukaansa kuolema on rangaistus ihmisen tottelemattomuudesta. Siinä ihminen jakautuu tuskallisesti kahteen perusosaansa, eikä kuolemassa enää ole ihmistä, koska sielu ja ruumis ovat eronneet toisistaan. Ruumiin olemassaolo jatkuu kuoleman jälkeen, vaikka ihmiset näkevät sen muuttuvan maaksi. Jumalan armo kuitenkin kyllästää erityisesti valittujen ruumiit niin, että ne eivät hajoa. Brjantšaninovin mukaan ne tuoksuvat hyvältä, parantavat sairauksia ja levittävät elämää. Ne ovat kuolleita ihmisluonnon mukaan, mutta eläviä, koska niissä on läsnä Pyhä Henki.⁸²

Isä Matti Sidoroff⁸³ kirjoittaa polttohautausta koskevassa artikkelissaan, että ortodoksisen kirkon käsityksen mukaan vainajan arkkuhautauksessa kunnioitetaan Jumalan säätämää järjestystä. Kreikan ortodoksinen kirkko on jyrkästi kieltänyt tuhkaamisen, ja Suomen kirkko ei suosittele polttohautausta. Rooman valtakunnassa tuhkaus oli tavallista, mutta juutalaiset ja kristityt eivät sitä tapaa hyväksyneet. Usko ylösnousemukseen on ortodoksisen opin ydinasia; Jeesus kuoli, haudattiin ja nousi kolmantena päivänä ylös. Jeesuksen ja apostoli Tuomaan kohtaaminen⁸⁴ ylösnousemuksen jälkeen varmistaa, että Jeesuksen ruumis hänen kuolemansa jälkeen oli sama, kuin hänen ruumiinsa, joka kuoli ristillä.⁸⁵

⁷⁸ Kavarnos 1990, 34–37.

⁷⁹ *Paratiisista* Kavarnos käyttää myös nimityksiä *Abrahamin helma*, *Jumalan valtakunta*, *taivasten valtakunta* ja *tuonelasta* synonyymeja *manala* ja *helvetti*. Kavarnos 1990, 37.

⁸⁰ Jumalallistuminen, pyhittyminen eli teosis tai theosis (kreikaksi: *θεωσις*) tarkoittaa ortodoksisuudessa maailmankaikkeuden pyhittymistä Jumalan armovoimalla hyvän palvelukseen. Ihmisluonnon jumalallistuminen on osa tätä maailmankaikkeuden pyhittymistä ja siihen pyritään mm. askeettisen elämäntavan avulla. Siinä tavoitteena on muuttaa ja kehittää ihmisluontoa kohti Kristuksen antamaa esikuvaa. Tähän tavoitteeseen päästään askel askeleelta lähestyen päämäärää, jota ei kuitenkaan voida koskaan saavuttaa. Jumalallistuminen 2008.

⁸¹ Kavarnos 1990, 37–38.

⁸² Brjantšaninov 1995, 11–12.

⁸³ Isä Matti Sidoroff on toiminut mm. Kuopion kirkkoherrana ja Joensuun yliopiston opettajana sekä diplomaattitehtävissä ETYJ:ssä. Hän kuuluu Uspenskin katedraalin papistoon ja on eläkkeellä.

⁸⁴ Joh. 20:26–28.

⁸⁵ Sidoroff 1998, 55–56.

Ortodoksisen opetuksen mukaan ruumis on luotu Pyhän Hengen temppeleksi. Kasteen ja mirhalla voitellun kautta se tulee sellaiseksi, ja ehtoolliseen osallistumisen kautta se säilyy sellaisena. Myös kuoleman jälkeen ihmisruumista tulee kohdella Hengen temppeleinä: sitä ei saa tuhota polttamalla. Ortodoksit kunnioittavat suuresti pyhänjäännöksiä, ja kuten Brjantšaninov, myös Sidoroff muistuttaa monien pyhiin ruumiiden säilyneen lahoamattomina, vaikka tavallisesti ihmisruumiit palaavat maahan, josta ne on luotu. Jumalan luomisjärjestyksen kunnioittaminen ilmenee siis siinä, että ruumiit haudataan odottamaan ylösnousemusta ilman että niiden maatumisen kulkuun yritetään millään tavoin vaikuttaa.⁸⁶

Metropoliitta Ambrosius muistuttaa, että kuolema on ihmisen tilinteon hetki, jolloin esille nousee koko eletty elämä. Tilinteossa ihminen joutuu pohtimaan suhdetta omaan itseensä, ympäristöönsä, toisiin ihmisiin ja kaikkeen olevaan – ja suhdettaan Jumalaan ainutkertaisella tavalla. Idän kirkon hengelliset opettajat⁸⁷ ovat puhuneet tilinteon hetkestä vertauskuvin ”kulkemisena läpi taivaallisten tulliasemien”. Opetuksen mukaan suojeleuskeli kuljettaa ihmisen sielun 22 taivaallisen tulliaseman läpi. Ensimmäiset tulliasemat liittyvät ihmisen suun, silmien ja korvien synteihin, seuraavat yhteiskunnallisiin synteihin (koronkiskonta, petkus, rahaan ja viininjuontiin kiintyminen) ja kolmantena ryhmänä ovat varhaiskirkon kuolemansynnit. Tämä vertauskuvallisuus⁸⁸ auttaa metropoliitan mukaan ihmistä ymmärtämään kuoleman olevan totuuden hetki.⁸⁹

2.3 Ylösnousemus

Metropoliitta Ambrosius korostaa tuonpuoleisuuden ja viimeisten tapahtumien olevan aina mysteeri kristillisessä perinteessä. Lähtökohtana on kuitenkin luominen, jossa Jumala loi maailman ilmentämään kunniaansa. Luomisjärjestyksen mukaan luomakunnalla on päämäärä, telos. Ilmestyskirjan mukaan Kristus tulee takaisin kunniaansa ja kirkkaudessa. Tämä on tuomion ja totuuden hetki, mutta myös viimeinen mahdollisuus kääntyä Jumalan puoleen – tai hänestä pois.⁹⁰

Piispa Brjantšaninov sanoo ylösnousemuksen tullessa paratiisiin luovuttavan asukkaansa ja niiden yhdistyvän ruumiiseensa, jotka Jumalan Pojan ääni herättää (Joh. 5:25). Tuonela luovuttaa samoin kuolleensa tuomiolle, ja tuomion julistamisen jälkeen syntiset palaavat

⁸⁶ Sidoroff 1998, 55–56.

⁸⁷ Metropoliitta Ambrosius mainitsee mm. kirkkoisät Origeneen, Kyrillos Aleksandrialaisen ja Ignati Brjantšaninovin.

⁸⁸ Metropoliitta Ambrosius viittaa taivaallisiin tulliasemiin tilinteon hetken *vertauskuvina*. Oppia tulliasemista pidetään monilla tahoilla harhaoppina. Sitä on puolustanut mm. Serafim Rose (Platinalainen; 1934–1982). Reipasta kritiikkiä esittää esim. George Metallinos.

⁸⁹ Metropoliitta Ambrosius 1998a, 13.

⁹⁰ Metropoliitta Ambrosius 1998a, 14, 16–17.

tuonelaan entistä suurempaan kärsimykseen. Evankeliumien mukaan vanhurskaat ovat ylösnousemuksessa kuin enkelit taivaassa (Matt. 22:30, Luuk. 20:36). On aivan varmaa, että vanhurskaiden ja syntisten palkinto on erilainen; Jumala on oikeamielinen ja antaa jokaiselle tekojensa mukaan (Ilm. 22:12). Taivaassa on lukemattomia asuinsijoja, ja tuonelassa vankiluolia ja kärsimystä. Hurskaudessa eläneet kristityt, jotka ovat katuneet vilpittömästi syntejään, tunnustaneet ne rippi-isälleen ja tehneet parannuksen, perivät iankaikkisen autuuden. Ne, jotka eivät usko Kristukseen, vääräuskoiset ja syntiä tehneet, jotka eivät ole katuneet ja tehneet parannusta, joutuvat ikuiseen kärsimykseen yhdessä langenneiden enkeleiden kanssa.⁹¹

Brjantšaninov nostaa teoksessaan esiin itäisen kirkon patriarkkojen opetukset. Niissä sanotaan, että syntiset, jotka ovat ennen kuolemaansa ehtineet katua syntejään, vaikka eivät ole ehtineet saavuttaa Jumalalle otollisia ja sielua hyödyttäviä kilvoituksia, menevät tuonelaan ja kärsivät rangaistuksen synneistään. Heiltä ei kuitenkaan riistetä toivoa pelastuksesta, vaan Jumala saattaa huojentaa heidän kärsimystään pappien rukousten ja toisten kuolleiden puolesta rukoilevien kristittyjen hyvien tekojen tähden. Erityinen voima on ”Verettömällä uhrilla”, pyhällä Ehtoollisella, jota papit ja kirkko joka päivä kantavat jokaisen ihmisen edestä.⁹²

Ortodoksisen käsityksen mukaan Jumala kutsuu kaikki pelastukseen, mutta ihmisellä on vapaa tahto ottaa kutsu vastaan tai kieltäytyä siitä. Ihmisen pääsy Jumalan luo edellyttää siis ihmisen omaa halua. Myös metropoliitta Ambrosius korostaa, että tärkeä merkitys ihmisen kuolemanjälkeiselle kehitykselle on elossa olevien ja erityisesti kirkon esirukouksilla.⁹³

2.4 Rukous ja esirukous ortodoksin elämässä

Miten rukous ymmärretään ortodoksisessa kirkossa, mikä on sen merkitys ja miten ortodoksikristityn tulisi rukoilla? Näitä periaatteellisia rukousta ja esirukousta koskevia kysymyksiä käsittelem tässä luvussa.

Kirkollisen sanaston rukouksesta antama määritelmä:

Rukous on Jumalan puhuttelemista anoen, kiittäen tai ylistäen. Rukousta voidaan harjoittaa yksin tai yhdessä, hiljaisesti tai ääneen lausuen. Yhteisöllistä rukousta edustavat kirkon jumalanpalvelukset. Yksityisiä rukouksia ovat puolestaan aamu- ja iltarukoukset.⁹⁴

Rukous on ortodoksikristitylle kuitenkin paljon enemmän kuin pelkkä yksittäinen toimenpide.

⁹¹ Brjantšaninov 1995, 13–14.

⁹² Brjantšaninov 1995, 14.

⁹³ Metropoliitta Ambrosius 1998a, 17.

⁹⁴ Kirkollinen sanasto s.a..

Rukous kuuluu erottamattomana osana hengelliseen kilvoitteluun, jonka tavoitteena on pyhittyminen. Osa tätä kilvoittelua ovat rukouksen lisäksi paastoaminen ja osallistuminen jumalanpalveluksiin, rippiin ja ehtoolliseen. Ortodoksin pitäisi toteuttaa vakaumustaan myös kaikessa arkisessa elämässään.⁹⁵

Ortodoksinen rukouselämä koostuu, kuten rukouksen määritelmästäkin ylempää käy ilmi, yksityisistä ja yhteisöllisistä rukouksista. Yleisin rukous on ristinmerkin tekeminen⁹⁶. Ristinmerkki itsessään on siis rukous, ja se liitetään myös osaksi kaikkia muita rukouksia, niin yksityisiä kuin yhteisöllisiäkin. Ortodoksit tekevät ristinmerkin varsin monissa eri tilanteissa pyytäen näin Jumalan siunausta töille ja tapahtumille: ruoka ja työ siunataan, kotoa lähteminen, nukkumaan meneminen ja kirkkoon saapuminen samoin. Piispat ja papit siunaavat kansaa ja yksittäisiä ihmisiä kädellään tekemällä ristinmerkin^{97, 98}.

Yksityisessä rukouksessaan ortodoksi voi lukea aamu- ja iltarukoukset Rukouskirjasta, Psalmeja tai rukoilla omin sanoin. Monet toistelevat mielessään lyhyitä ”rukoushuokauksia” tai Jeesuksen rukousta⁹⁹. Ortodoksisessa kodissa on usein ikoni tai kokonainen ikoninurkkaus, ja usein rukoillaan sen edessä. Tuohukseen¹⁰⁰ tai lampukkaan¹⁰¹ voi samalla sytyttää tulen, joka näin muistuttaa ”palavasta rakkaudesta Jumalaa ja pyhiä kohtaan”.¹⁰²

Rukousta koskevassa opetuspuheessaan rovasti Rauno Pietarinen muistuttaa ortodokseja kolmesta tärkeästä periaatteesta, joista rukoilevan tulee pitää kiinni. Rukous tarkoittaa ensisijaisesti aina rukousta toisen ihmisen puolesta, ei oman itsen. Siksi on tärkeitä, että rukouksessa käytetään olemassaolevia rukouksia, kuten Isä meidän -rukousta, jolloin rukous on oikeanlaista. Toinen hyvä ja lyhyt rukous on juuri Jeesuksen rukouksen lyhin mahdollinen muoto ”Herra armahda”. Kolmas tärkeä rukousta koskeva periaate on, että rukoukseen sisältyy aina ajatus ”tapahtukoon Sinun tahtosi nyt”. Rukouksessa pyytämämme asiat myös

⁹⁵ Ortodoksinen elämäntapa 2019.

⁹⁶ Oikean käden kolme ensimmäistä sormea liitetään yhteen muistuttamaan Pyhästä Kolminaisuudesta nimettömän ja pikkusormen painuessa vasten kämmentä ja muistuttaessa Kristuksen todellisesta jumaluudesta ja todellisesta ihmisyydestä. Sen jälkeen kosketetaan lyhyesti otsaa, rintaa, oikeaa olkapäätä ja vasenta olkapäätä. Lopuksi kumarretaan kevyesti. Ortodoksinen elämäntapa 2019.

⁹⁷ Papin tai piispan sormien asento muodostaa siunatessa Kristuksen kreikankielisen nimen lyhenteen, kirjaimet ICXC, Jeesus Kristus. Ortodoksinen elämäntapa 2019.

⁹⁸ Ortodoksinen elämäntapa 2019.

⁹⁹ Jeesuksen rukous kuuluu: ”Herra Jeesus Kristus, Jumalan Poika, armahda minua syntistä” tai lyhyemmin: ”Herra, Jeesus Kristus, armahda minua.” Jeesuksen rukous 2014.

¹⁰⁰ Mehiläisvahasta tai steariinista tai niiden seoksesta valmistettu kirkossa poltettava ohut pitkä kynttilä. Sytytetyn tuohuksen tuli kuvaa palavaa rakkautta Jumalaa, Jumalansynnyttäjää tai sitä pyhää henkilöä kohtaan, jonka ikonin eteen tuohus sytytetään. Tuohus kuvaa myös rukouksen lämpöä ja on merkinä taivaaseen pyrkimisestämme. Valo merkitsee sitä hengellistä valistusta, joka meille annetaan rukouksen kautta. Kirkollinen sanasto s.a..

¹⁰¹ Ikonin edessä poltettava kiinteä tai riippuva pieni öljylamppu. Lampukan valo kuvaa taivaallista, jumalallista valoa, jonka Kristus toi synnin pimentämään maailmaan. Kirkollinen sanasto s.a..

¹⁰² Ortodoksinen elämäntapa 2019.

toteutuvat, koska Jeesus on näin luvannut, ja koska rukouksemme tapahtuu Pyhän Hengen yhteydessä. Rukouksemme perimmäinen tarkoitus on, että emme elämässämme tekisi syntiä.¹⁰³

Ortodoksin yhteisöllinen rukouselämä on osallistumista yhteisiin jumalanpalveluksiin ja muihin sellaisiin tapahtumiin, joissa kirkon jäsenet yhdessä rukoilevat. Ortodoksisessa perinteessä myös kaste on seurakunnan ja kirkon jäsenten yhteinen tilaisuus, jossa kokoontutaan rukoilemaan kastettavan puolesta.¹⁰⁴

Tärkeä osa yhtä lailla ortodoksin yksityistä kuin seurakunnan yhteistä rukouselämää ovat esirukoukset. Esirukouksissa kehoitetaan muistamaan läheisten ihmisten lisäksi myös sellaisia ihmisiä, joita on vaikea rakastaa, erityisesti henkilöitä, joiden kanssa ihmisellä on jotakin riitaa. Ortodoksinen kirkko rukoilee aina kaikkien ihmisten ja koko maailman puolesta, ja luostareissa esirukousten lukeminen koko maailman puolesta katsotaan erityiseksi kuuliaisuustehtäväksi¹⁰⁵. Ortodoksisen opetuksen mukaan myös neitsyt Maria ja kaikki pyhät rukoilevat jatkuvasti ihmisten puolesta, ja niinpä sekä yksityiset ihmiset omissa rukouksissaan että kirkon jäsenet yhteisissä jumalanpalveluksissa pyytävätkin heidän esirukouksiaan.¹⁰⁶

Ortodoksinen kirkko kannustaa jäseniään lakkaamatta rukoilemaan sekä elävien että vainajien puolesta. Kirkon käsityksen mukaan nämä esirukoukset voivat paitsi helpottaa yksityisellä tuomiolla kärsimykseen joutuneiden kohtaloa, myös päästää heidät täysin tästä heille määrätystä kärsimyksestä. Esirukoukset ovat siten korvaamattomia, ja kuten Verikov lisää, edesmenneiden puolesta luetut rukoukset ”eivät mene Luojan edessä hukkaan”. Isä Andrei päättää opetuspuheensa katkelmalla Basileios Suuren rukouksesta, jonka esirukousosuus edesmenneiden puolesta olkoon tässä esimerkkinä tällaisen rukouksen yleisestä sisällöstä.¹⁰⁷

Sinä katsoit hyväksi myös täydellisenä ja pelastavana juhlan ottaa vastaan *hartaat sovitusrukoukset tuonelassa olevien puolesta* ja annoit meille suuren toivon siitä, että *edesmenneille lähetetään* Sinun kauttasi *huojennus ja virvoitus* heidän vaivaansa. -- Sijoita heidän henkensä vanhurskaitten majoihin ja tee heidät otollisiksi saamaan rauha ja huojennus, sillä eivät kuolleet taida kiittää Sinua, Herra, eivätkä tuonelassa olevat uskalla kantaa Sinulle tunnustusta, mutta *me, elossa olevat*, kiitämme Sinua ja hartaasti rukoilemme ja kannamme eteesi sovitusrukouksia ja uhreja heidän sielujensa puolesta. (Helluntain ehtoopalveluksen 5. rukouksesta)

¹⁰³ Rukouksesta 2017.

¹⁰⁴ Ortodoksinen elämäntapa 2019.

¹⁰⁵ Kuuliaisuustehtävä on luostariasukkaalle määrätty työtehtävä, jonka nuhteeton ja ahkera suorittaminen on merkki kilvoittelijan kuuliaisuudesta johdolleen. Se voi olla yhtä hyvin luostarin johtaminen, taloudenhoito kuin perunan kuoriminenkin. Tehtävät jaetaan jokaisen kykyjen ja erityislahjojen mukaan, ja kaikki ne rakkaudella suoritettuina voivat edesauttaa luostarielämän keskeisintä pyrkimystä eli sielujen pelastumista. Kirkollinen sanasto s.a..

¹⁰⁶ Ortodoksinen elämäntapa 2019.

¹⁰⁷ Verikov 2016.

3 Tutkimusprosessi

3.1 Tutkimustehtävä ja tutkimusaineisto

Tarkastelen tässä tutkielmassani yhtä ortodoksisen kirkon käyttämää esirukousta vainajien puolesta, *Kanonia edesmenneen puolesta*. Kanonin ohjeessa sanotaan, että se on tapana lukea vainajan arkun ääressä heti kuoleman jälkeen. Sitä voidaan käyttää myös 40. päivän muistotilaisuudessa, yleisinä vainajien muistopäivinä ja muulloinkin edesmenneitä muisteltaessa.¹⁰⁸

Tutkimuskysymykseni on: Millainen käsitys kuolemasta ja tuonpuoleisesta sisältyy ortodoksiseen esirukoukseen *Kanoni edesmenneen puolesta*?

Kanonin otsikko kertoo sen tarkoituksen: yksityinen henkilö tai suurempi joukko seurakuntalaisia on kokoontunut yhdessä rukoilemaan kuolleen läheisensä puolesta. On selvää, että läheisen toivotaan kuolemansa jälkeen voivan mahdollisimman hyvin ja saavuttavan rauhallisen olotilan ehkä myrskyisänkin maallisen vaelluksensa jälkeen. Ortodoksisuuteen kuuluvat taivaalliset esirukoilijat, etenkin Jumalansynnyttäjä Maria, mutta myös apostolit ja pyhät. Mikä on heidän roolinsa kanonissa? Muistavatko rukoilevat samalla omaakin kuolevaisuuttaan ja rukoilevat itsensäkin puolesta?

Kanoni edesmenneen puolesta on kreikan kielestä suomennettu, normaaliarkille painettuna kymmensivuinen rukousteksti. Vuonna 2001 ilmestyi kokonaan uudistettu painos tavalliselle kirkkokansalle tarkoitettusta *Rukouskirjasta*, jonka *Esirukouksia*-osiossa Kanoni on painettuna. Rukouskirja sisältää mm. ilta- ja aamurukoukset, rukouksia eri tilanteisiin, esirukouksia ja vuoden eri juhlapäiviin liittyviä rukouksia.¹⁰⁹ Kanoni on julkaistu myös Ortodoksi.net-internetsivustolla¹¹⁰.

Kanoni edesmenneen puolesta sisältyy vanhempana käännöksenä vuonna 1955 julkaistuun *Hetkipalvelus*-käsikirjaan¹¹¹. Uudistetulla Rukouskirjalla ei ole samanlaista asemaa kirkon tekstien joukossa kuin Hetkipalveluksella. Ortodoksisten käytössä olevien tekstien tulee yleensä olla ortodoksisen kirkkokunnan piispainkokouksen hyväksymiä, kun taas käyttämäni Rukouskirjan etulehdellä sanotaan, että rukouskirjan julkaisemisen on siunannut arkkipiispa Johannes. Esipuheessa kirjan toimistustyön tehnyt Aleksander Nyström sanoo, että uudistetussa Rukouskirjassa rukouksia on täydennetty ja järjestetty uudelleen. Käännöksiä on tarkistettu, ja niitä on osittain käännetty myös uudelleen kreikasta ja verrattu

¹⁰⁸ Rukouskirja 2001.

¹⁰⁹ Rukouskirja 2001.

¹¹⁰ Kanoni edesmenneen puolesta 2012.

kirkkoslaavinkielisiin. Koska vuonna 1992 oli ilmestynyt uusi raamatunsuomennos, uudessa tekstissä haluttiin säilyttää yhteys Raamatussa käytettyihin sanontoihin ottamalla huomioon uuden suomennoksen mukanaan tuoma muutostarve. Tämän seurauksena vakiintuneidenkin rukousten sanamuotoja on osin muutettu. Esipuheessa todetaan, että kirkkovuoden juhlien tropareiden ja kontaktien asua on muutettu vain välttämättömissä tapauksissa, mutta muilta osin on tehty kielenhuoltoa sanoman selkeyttämiseksi.¹¹²

Saadakseni käsityksen Kanonin käytöstä Suomen ortodoksisissa seurakunnissa haastattelen eri puolelta Suomea olevia pappeja, diakoneita ja kanttoreita. Tältä osin tutkimuskysymykseni on, ovatko he omassa työssään käyttäneet Kanonia tai onko heillä tietoa sen käytöstä omalla alueellaan. Kiinnostavaa on myös, millaisessa yhteydessä he ovat Kanonia käyttäneet.

3.3 Tutkimusmenetelmät ja niiden soveltaminen

Aineistolähtöinen sisällönanalyysi

Ortodoksisen kirkon liturgisiin teksteihin kuuluva *Kanoni edesmenneen puolesta* on siis uskonnollisen yhteisön käytössä oleva dokumentti, ja siinä tutkimukseni kohdistuu tekstin merkitykseen. Esirukouksessa kieli toimii kommunikaation välineenä, ja tutkimuksen kohteeksi nousevat tekstiin sisältyvät käsitteet. Johdonmukainen ja luonteva tapa tarkastella tämäntyyppistä valmista tekstiä on sisällönanalyysi.¹¹³

Aineistolähtöisessä sisällönanalyysissä tutkimusta tehdään aineistolähtöisesti, mikä tarkoittaa sitä, että teoriaa rakennetaan aineisto lähtökohtana. Yksittäisistä havainnoista edetään yleisempiin väitteisiin. Aineistolähtöisyys edellyttää, että tutkija sulkee pois mahdollisia ennakkokäsityksiään ja teorioita ja toimii systemaattisesti. Tutkijan tulee koko ajan olla selvillä siitä, mitä hän tekee ja miksi hän toimii kuten toimii. Lukijan tulee saada tietoa tutkimuksen taustoista ja tutkimuksen aikana tehdyistä valinnoista. Tutkijan puolestaan tulee myös arvioida tutkimuksen luotettavuutta ja pätevyyttä.¹¹⁴

Kanoni edesmenneen puolesta on melko suppea ja hyvin tiivis teksti. Ennen varsinaista analyysiä tutustuin aineistoon huolella lukemalla sen tarkasti läpi useampaan kertaan. Sisällönanalyysin ensimmäinen vaihe on tekstin *pelkistäminen eli redusointi*, jolloin aineistosta karsiutuu tutkimuksen kannalta epäolennainen osa pois. Käytin tekstistä sähköisessä muodossa olevaa versiota, jolloin sitä saattoi muokata tietokoneella Word-

¹¹¹ Hetkipalvelus 1955. Lisää tietoa hetkipalveluksesta Internet-sivulta Hetket ja hetkipalvelus 2010.

¹¹² Rukouskirja 2001, 5–6.

¹¹³ Tuomi & Sarajärvi 2018, 53–54.

¹¹⁴ KvaliMOTV 2006.

asiakirjana. Yliviivasin tietyillä väreillä tutkimustehtäväni kannalta merkitsevät lauseimat; havaintoyksikkönäni olivat siis yleensä muutamien sanojen muodostamat kokonaisuudet. Tutkielman liitteessä 1 on esimerkkisivu tällaisesta värein yliviivatusta tekstistä. Merkittyäni samalla värillä samaan asiaan viittaavat lauseimat poimin ne erilleen muusta aineistosta ja keräsin ne yhteen.¹¹⁵

Aineiston käsittely jatkui muodostamalla aineistosta eri aihepiirien mukaan *alaluokkia* eli *klusteroimalla, ryhmittämällä* erotellut ilmaukset. Nimesin alaluokat niiden sisältöä kuvaavilla nimillä, esimerkiksi *synninpäästö, pelastus, armo*. Samaa aihepiiriä kuvaavat alaluokat yhdistin edelleen *yläluokiksi*. Edellä mainitut *synninpäästö, pelastus, armo* liittyivät kaikki samaan yläluokkaan, joka kuvasi *edesmenneen kuoleman jälkeistä hyvää tilaa*. Klusterointia seuraavaa vaihetta kutsutaan aineiston *abstrahoinniksi* eli *käsitteellistämiseksi*. Tässä prosessissa tutkimuksen kannalta olennainen tieto erotetaan, ja sen perusteella luodaan *teoreettisia käsitteitä*. Jatkoin abstrahointia, kunnes käsitteiden avulla oli muodostunut kuvaus tutkimuskohteesta, eli tekstistä olivat erottuneet tutkimuskysymyksen mukaiset teemat: kanonissa ilmenevät *käsitykset kuolemasta ja kuolemanjälkeisestä elämästä*. Tämän lisäksi poimin tekstistä kohtia koskien Mariaa taivaallisena esirukoilijana.¹¹⁶

Taulukossa 1 on esitetty yläluokkien *EDESMENNEEN HYVÄ KOHTELU KUOLEMAN JÄLKEEN* ja *EDESMENNEEN HUONO KOHTELU KUOLEMAN JÄLKEEN* pelkistetyt ilmaukset ja niistä muodostetut alaluokat:

¹¹⁵ Ks. Tuomi & Sarajärvi 2018, 104–105, 122–123.

¹¹⁶ Tuomi & Sarajärvi 2018, 124–127.

PELKISTETYT ILMAUKSET	ALALUOKKA	YLÄLUOKKA
anna edesmenneelle syntien päästö päästä laupeudessasi hänet synneistään anna anteeksi hänen kaikki syntinsä vapahda ja pelasta hänet puhdistaen palvelijasi hänen rikkomuksistaan päästä minut synneistäni	SYNNINPÄÄSTÖ	EDESMENNEEN HYVÄ KOHTELU KUOLEMAN JÄLKEEN
pelastusta nukkuneen sielulle pelasta hänet	PELASTUS	
ole laupias hänelle ole hänelle armollinen ole silloin armollinen palvelijallesi	ARMO	
kätke hänet autuaalliseen elämään	AUTUUS	
iankaikkisen elämän toivossa suo hänen nauttia iankaikkisista hyvyksistäsi jotta hän iankaikkisesti ylistäen kiittäisi Sinua	IANKAIKKISUUS	
jumaluutesi valolla kirkasta sielu	SIELUN KIRKASTAMINEN	
hautaan, jossa kuninkaat ja kerjäläiset yhdenarvoisia ovat maahan olet jälleen menevä	RUUMIS JOUTUU MAAHAN	EDESMENNEEN HUONO KOHTELU KUOLEMAN JÄLKEEN
äläkä tuomitse minua syylliseksi tulet tuomitsemaan maailmaa	TUOMIO	
älä herätä minua kärsimykseen päästä hänet ikuisista kärsimyksistä	KÄRSIMYS	
älä heitä tuonelan syvyyteen sielua	TUONELA	
päästä ikuisesta tulesta kuolemaan nukkunut päästä hänet ikuisesta tulesta päästä hänet helvetin tulesta päästämään edesmennyt vasemmalle puolelle joutuvien kohtalosta	HELVETTI	

Taulukko 1. Esimerkki aineistolähtöisestä sisällönanalyysistä.

Tutkimushaastattelu

Kanonin sisältöön liittyvään tutkimuskysymykseeni etsin vastauksia aineistolähtöisen analyysin avulla. Saadakseni käsityksen siitä, miten Suomen ortodoksisissa seurakunnissa nykyisin käytetään Kanonia edesmenneen puolesta, otin täydentävänä menetelmänä käyttöön haastattelun. Haastattelin lyhyesti kuutta eri puolelta Suomea olevaa pappia tai kanttoria. Haastatteluni keskittyi yhden teeman, Kanonin käytön, ympärille.

Haastattelua voi nimittää puolistrukturoiduksi haastatteluksi, *teemahaastatteluksi*, sillä kaikille haastateltaville kysymykset olivat samoja, vaikka niiden järjestys ja sanamuoto saattoivat hieman vaihdella. Puolistrukturoiduksi haastattelun tekee myös se, että haastateltavat saivat vastata kysymyksiin omin sanoin ilman että heille olisi tarjottu tiettyjä vastausvaihtoehtoja. Teemahaastattelussa tutkija tietää haastateltavien kokeneen jonkin tietyn tilanteen. Tutkija selvittää tähän tilanteeseen olennaisesti liittyvät piirteet ja laatii näiden perusteella haastattelurungon. Haastattelussa tutkija on kiinnostunut jokaisen haastateltavan henkilökohtaisista kokemuksista tutkittavan tilanteen osalta.¹¹⁷

Haastateltavien rekrytoiminen tapahtui lähestymällä heitä ensin sähköpostilla. Muutamat haastateltavista olin aiemmin tavannut eri yhteyksissä, ja osa valikoitui ortodoksiystäviltä saamieni vihjeiden perusteella. Pidin tärkeänä saada haastateltaviksi henkilöitä eri puolelta Suomea, jotta vastausten perusteella saisin jonkinlaisen käsityksen eri seurakunnista kautta koko maan.

Saatuani kuudelta henkilöltä vastauksen Kanonin käytöstä sovin heistä neljän kanssa jatkoahaastatteluista. Tein kaikkien henkilöiden haastattelut puhelimitse. Jokainen haastattelu kesti vajaan puoli tuntia. Puhelinkeskustelujen yhteydessä sain haastateltavilta Kanonia koskevan tiedon lisäksi muuta arvokkaaksi osoittautunutta tietoa ortodoksisista teksteistä ja ortodoksisesta uskonelämästä.

Teemahaastatteluni sisälsi kaksi pääkysymystä koskien Kanonin käyttöä. Ensiksikin tarkistin, että puhuimme juuri Kanonista edesmenneen puolesta ja sen käytöstä haastateltavan seurakunnassa tai alueella. Toiseksi pyysin haastateltavia kertomaan, missä yhteydessä he itse tai muut heidän alueellaan toimivat käyttävät Kanonia. Tarvittaessa saatoin tehdä joitakin täsmentäviä kysymyksiä.

Haastattelututkimuksessa on kyselylomakkeeseen verrattuna joitakin etuja. Haastattelussa tutkija voi halutessaan muuttaa valmistelemiensa aiheiden järjestystä tai vielä

¹¹⁷ Hirsjärvi & Hurme 2009, 47. Kirjoittajat toteavat *teemahaastatteluksi* kutsumansa menetelmän pohjautuvan Mertonin, Fiskin & Kendallin teokseen *The Focused Interview*, joka ilmestyi ensi kerran 1956 ja uutena painoksena 1990.

kohdistaa mielenkiintoaan muuallekin kuin ennalta suunniteltuun kohteeseen. Koska haastattelun aihe on yleensä jokin vähän tai ei lainkaan tutkittu alue, haastattelija ei pysty edeltä käsin arvaamaan, millaisia vastauksia haastateltavat tulevat antamaan. Tutkija voi mielenkiintonsa mukaan tehdä haastateltavalle vielä selventäviä ja tarkentavia lisäkysymyksiä ja pyrkiä syventämään saamaansa tietoa. Tutkija voi pyytää haastateltavaa myös perustelemaan mielipiteitään tai esittämänsä kantaa.¹¹⁸

Moni tutkija on törmännyt myös haastattelututkimuksen haittapuoliin. Haastateltavien tavoittaminen, heidän saamisensa mukaan, haastattelujen sopiminen, niiden tekeminen ja litterointi vaativat suhteellisesti paljon aikaa. Pitkät välimatkat aiheuttavat usein tutkijalle myös ylimääräisiä kustannuksia. Haastatteluun sisältyy myös monia sekä tutkijaan että tutkittaviin liittyviä virhemahdollisuuksia. Haastateltavat saattavat pyrkiä antamaan tutkimuksen kannalta ”hyviä” vastauksia, mikä vähentää tutkimuksen luotettavuutta. Myös saadun aineiston analysointi, olennaisten tulosten esiin nostaminen ja niiden esittäminen voivat aiheuttaa ongelmia, koska näissä kohdin tutkijan on aina turvauduttava omiin taitoihinsa ja arviointikykyynsä.¹¹⁹

Haastattelussa esiintyy monenlaisia eettisiä ongelmia. Jo haastattelun suunnittelussa pitää huomioida, miten hankitaan haastateltavien suostumus ja taataan haastattelututkimuksen luottamuksellisuus. On syytä myös pohtia, millaisia mahdollisia seurauksia tutkimuksen julkaiseminen voi aiheuttaa haastateltaville.¹²⁰

Haastattelututkimuksessani haastateltavat olivat ortodoksisten seurakuntien palveluksessa olevia henkilöitä. Ortodoksisen kirkon kaikki palvelukset ovat julkisia, joten kyse ei ole luottamuksellisista tai henkilökohtaisista tehtävistä, vaan kaikille avoimista seurakunnan palvelijoiden työhön kuuluvista tehtävistä. Koska monet Suomen ortodoksiset seurakunnat ovat pieniä, niissä saattaa toimia vain muutama henkilö, joten seurakunnan nimen mainitsemisen perusteella on jo täysin pääteltävissä, ketä tutkimusta varten on haastateltu. Jokaisen haastattelun yhteydessä varmistin, että haastateltava oli valmis haastatteluun ja salli henkilöllisyytensä nousevan esiin tutkimuksen tuloksia julkistettaessa.

Koska haastatteluin kerätystä aineistosta nousevan analyysin oikeellisuus verrattuna haastateltavan antamaan informaatioon on luottamuksen kannalta tärkeää, tarkistin lopuksi saamani käsityksen oikeellisuuden kertaamalla haastattelun aikana tekemäni muistiinpanot haastatellulle. Tämä tarkistaminen palveli kahta päämäärää: toisaalta haastateltavat

¹¹⁸ Hirsjärvi & Hurme 2009, 34–35.

¹¹⁹ Hirsjärvi & Hurme 2009, 35.

¹²⁰ Hirsjärvi & Hurme 2009, 19–20.

hyväksyivät tavan, jolla heidän vastauksiaan oli tulkittu ja toisaalta tutkijana saatoin varmistua siitä, että välittämäni tieto on mahdollisimman oikeaa ja todennettua.¹²¹

Tutkimukseen osallistuneet seurakuntien palvelijat

Rovasti Rauno Pietarinen on toiminut Suomen ortodoksisen kirkon Joensuun ortodoksisen seminaarin opettajana ja pappina. Seminaarissa hän työskenteli vuosina 2001–2011. Vuonna 2011 hän aloitti työnsä IV matkapapistopiirin matkapappina sijoituspaikkanaan Ivalo. Kesästä 2012 kesään 2013 hän työskenteli ortodoksisessa seminaarissa Joensuussa, mutta palasi sitten tehtäväänsä Lapin matkapappina.

Pastori Andrei Verikov on vihitty papiksi vuonna 2003. Vuosina 2003–2004 hän toimi Joensuussa vs. pappina. Hän oli Nurmeksen ortodoksisen seurakunnan kirkkoherrana vuodesta 2005 vuoden 2018 loppuun, jolloin hän siirtyi Lappeenrantaan papin toimeen.

Pastori Ioannis Lampropoulos on toiminut Ilomantsin seurakunnan kirkkoherrana vuodesta 2007, ja Teo Merras on Helsingin ortodoksisen seurakunnan pappi.

Erkki Lumisalmi toimi runsaat 30 vuotta kanttorina Lapissa IV matkapapistopiirissä, jossa toimipaikkana oli Ivalo. Hän taitaa veisut suomen kielen ja kirkkoslaavin lisäksi myös koltansaameksi. Nykyisin hän on eläkkeellä, mutta toimii myös diakonina Hämeenlinnan ortodoksisessa seurakunnassa.

Pasi Torhamo on toiminut kanttorina Kuopiossa 1992-2000, Tampereella 1991-1992 ja 2000-2002 ja Turussa vuodesta 2002 alkaen.

¹²¹ Ks. eettisistä kysymyksistä Hirsjärvi & Hurme 2009, 19–20.

4 Jumalaa hyvin palvelleeseen sielun tila kuoleman jälkeen

4.1. ”Saata Herra lepoon nukkuneen palvelijasi sielu”

Luvuissa 4 ja 5 esittelemäni analyysin lähdeaineistona oli vuoden 2000 suomennos Kanonista edesmenneen puolesta. Jotta lukijan on helpompi seurata – ja niin halutessaan helpompi löytää – esimerkeiksi poimimiani Kanonin kohtia, viittaan niiden yhteydessä 2001 painetun Rukouskirjan vastaavaan tekstiin. Kanoni sisältyy tekstissä osaksi kokonaista muistopalvelusta. Palveluksen alussa ennen Kanonia luettava Psalmi on tekstissä mukana. Samoin teksti sisältää erilaisia aineksia riippuen siitä, toimittaako palveluksen pappi vai esimerkiksi kanttori. Kanonin jälkeen toimitukseen kuuluvat litanian troparit, rukouksia ja loppusiunaus.

Itse *Kanoni edesmenneen puolesta* koostuu kahdeksasta irmossista, joista jokaista seuraa neljä samaa aihepiiriä käsittelevää troparia ja niiden välissä olevat liitelauselmat¹²². Tropareista kolmas sisältää Pyhälle Kolminaisuudella ja neljäs neitsyt Marialle osoitetun rukoustekstin. Viitatessani esimerkkinäni yhteydessä varsinaisen Kanonin sisällä oleviin kohtiin kutsun niitä *irmosseiksi*¹²³. 9. irmossin ja Isä meidän -rukouksen jälkeen tulevat *litanian troparit*¹²⁴. Kanonin jälkeen tulevaa pidempää rukousta kutsun *Rukoukseksi edesmenneen puolesta*¹²⁵. Tutkielman liitteenä 1 on esimerkkinä analysoitu 5. irmossi, josta lukija saa käsityksen Kanonin rakenteesta.

Analyysini perusteella rukouksen keskeisin edesmenneen sielun kuolemanjälkeistä tilaa koskeva toive oli sen pääseminen *lepoon*. Liitelauselma ”Saata Herra lepoon nukkuneen palvelijasi sielu” esiintyy Kanonissa sellaisenaan peräti 16 kertaa. Se toistuu liitelauselmana jokaisessa irmossissa kaksi kertaa.¹²⁶ Olkoon tästä esimerkkinä 3. irmossin alkusäkeet:

Taivaan avaruuden Luoja ja kirkon Rakentaja, vahvista minua rakkaudessasi, Sinä, kaiken halajamisen täyttymys, uskovien tuki, oi ainoa ihmisiä rakastava.
Saata, Herra, lepoon nukkuneen palvelijasi sielu.
Kristus, ainoa laupias, anna edesmenneelle palvelijallesi lepo siinä viheriöivässä ja rauhallisessa paikassa, jossa pyhien joukot iloitsevat.
*Saata, Herra, lepoon nukkuneen palvelijasi sielu.*¹²⁷

¹²² Irmossi ja sitä seuraavat troparit ovat samanmittaisia säkeitä, koska ne lauletaan samalla sävelmällä.

¹²³ Varsinainen irmossi on siis ensimmäinen säe, jota seuraavat liitelauselmat ja troparit, mutta yksinkertaisuuden vuoksi en tee erikseen tällaisia alajaotuksia.

¹²⁴ Rukouskirja 2001, 155–156.

¹²⁵ Rukouskirja 2001, 157–158.

¹²⁶ Kanonissa on itse asiassa vain 8 irmossia, koska 2. irmossi puuttuu.

¹²⁷ Rukouskirja 2001, 142.

Usein toistuvan lauselman lisäksi on 12 muuta vastaavaa ilmaisua, joissa rukoillaan palvelijalle lepoa tai *iankaikkista lepoa*. 9. irmossi:

*Saata hyvydessäsi edesmennyt lepoon pyhiesi kartanoihin, sillä Sinä olet ainoa hyvä ja armollinen.*¹²⁸

Kanonin jälkeen luettavat litanian troparit:

Saata, oi Vapahtaja, Sinun palvelijasi sielu lepoon *edsmenneiden vanhurskasten henkien kanssa* ja kätke hänet *autuaalliseen elämään Sinun tykönäsi*, oi ihmisiä rakastava.
*Sinun lepoosi, oi Herra, jossa kaikki Sinun pyhäsi lepäävät, saata palvelijasi sielu*¹²⁹

Kanonista käy selvästi ilmi, että sielun mitä hartaimmin toivotaan pääsevän lepoon – onhan se selkeä ja useimmin toistuva johtoteema Kanonissa¹³⁰. Säkeissä esiintyvät kontekstit, joihin lepo on liitetty, eivät sitä vastoin osoita selkeästi, tarkoitetaanko levolla tässä yhteydessä kuolemanjälkeistä välitilaa, paratiisia, vai Kristuksen toisen tulemisen jälkeistä olotilaa. *Pyhien kartanot, lepo vanhurskaiden henkien kanssa* tai *lepo, jossa kaikki pyhäsi lepäävät* voi toteutua paratiisissa, johon Jeesus on johdattanut vanhurskaat. *Säe kätke hänet autuaalliseen elämään Sinun tykönäsi* viittaa kuitenkin pikemmin lopulliseen olotilaan, iankaikkisuuteen. *Autuas* tarkoittaa uskonnollisessa kontekstissa sellaista, *joka on saavuttanut tai saavuttaa autuuden tai iankaikkisen elämän*¹³¹. Näin litanian tropareissa olevien säkeiden pitää kokonaisuudessaan tulkita viittaavan iankaikkiseen elämään, ei välitilaan.

8. irmossi:

Mutta me tunnustamme Sinut todella Jumalansynnyttäjäksi, joka synnytit kaikkeuden Jumalan. Rukoile Häneltä edesmenneelle *iankaikkista lepoa*.¹³²

8. irmossin säkeessä edesmennyt voi siirtyä *iankaikkiseen lepoon* samalla tavoin kuin litanian tropareiden *autuaalliseen elämään* vasta lopullisen tuomion jälkeen.

Mitä kuolemanjälkeinen *lepo* sitten tarkoittaa? Jos sielu säilyttää aistinsa ja muistinsa kuoleman jälkeen, *lepo* ei tarkoita tilaa, jossa *toiminta olisi keskeytettynä voimien palauttamista varten*. Päinvastoin, Kavarnos kuvaa sielujen voivan viettää vilkasta seuraelämää niin kuolemanjälkeisessä välitilassa kuin iankaikkisessa elämässäkin¹³³. *Lepo* voisi tarkoittaa lähinnä siis *tyyneyden, rauhan ja mielenrauhan saavuttamista*.¹³⁴ Yhdessä

¹²⁸ Rukouskirja 2001, 152.

¹²⁹ Rukouskirja 2001, 155–156.

¹³⁰ Levon teema esiintyy hyvin yleisesti muissakin ortodoksisissa vainajien puolesta luettavissa esirukouksissa. Vrt. Basileios Suuren esirukous edesmenneen puolesta: Anna edesmenneitten palvelijaisi *sieluille lepo* siinä valoisassa, viheriöivässä ja virvoittavassa paikassa, josta ovat paenneet kipu, suru ja huokaukset.

¹³¹ Nykysuomen sanakirja 1 1978, 142.

¹³² Rukouskirja 2001, 152.

¹³³ Kavarnos 1990, 37.

¹³⁴ Lepo-sanana määrittelyt Nykysuomen sanakirja 2 1978, 121.

Johannes Damaskolaisen veisuista muistutetaan, että ihminen voi saada itselleen tuon levon vain anomalla sitä Jumalalta¹³⁵.

Levon ohella edesmenneelle pyydetään kuoleman jälkeen *ikuista rauhaa* ja *iankaikkista muistoa*.

Anna, Herra, ikuinen rauha autuaalliseen kuolonuneen nukkuneelle palvelijallesi (nimi) ja *suo hänelle iankaikkinen muisto*.¹³⁶

Pappi lausuu palveluksen lopussa edellä olevat sanat, jonka jälkeen lauletaan vielä yhdessä ”*Ole iäti muistettu, iäti muistettu, iäti muistettu*”. *Ikuisen rauhan* voi edellä mainitussa säkeessä ajatella tarkoittavan iankaikkista lepoa Jumalan valtakunnassa. Miten ortodoksit käsittävät *ikuisen muiston* ja *iäti muistetuksi* tulemisen? Toinen tarkoitus *ikuisen muiston* pyynnössä on, että Jumala muistaisi aina poisnukkunutta läheistä, ja osoittaisi hänelle armoa valtakunnassaan. Toinen *iiiseen muistoon* ja *muistamiseen* liittyvä toive kohdistuu koolla olevaan seurakuntaan ja heidän velvollisuuteensa muistella vainajia.

Vainajia muisteltaessa korostuu itäisen kristillisyyden yhteisöllinen luonne. Uskovien yhteisö käsittää kaikkialla ja kaikkina aikoina eläneet uskovat. Suomessa ortodoksiseen yhteisöön kuulumisen vahvistaminen on ollut tärkeää yhtä lailla maailmansodan aikana kuin viime vuosikymmenten muuttoliikkeen vuoksi pois kotiseudultaan muuttamaan joutuneille. Helena Kupari¹³⁷ on Helsingin yliopiston projektin puitteissa osallistunut ortodoksien pyhiinvaelluksiin ja muistopalveluksiin. Yksi sortotoimenpiteiden kohteeksi joutunut ryhmä, jonka muistaminen ja sen kautta yhteisöön liittäminen on ollut tärkeää, ovat kolttasaamelaiset. Yksi järkyttävä osa heidän kohtalooaan on sata vuotta sitten Norjan puolella tehty hautojen avaaminen ja vainajien jäännösten vieminen Oslon yliopiston tutkittaviksi. Jäännökset on palautettu kotiseudulleen vasta vuonna 2011. Ortodoksisten pyhiinvaellusten yhteydessä myös näiden vainajien joukkohaudalla pidetään muistopalveluksia.¹³⁸

Ortodoksit pitävät tärkeänä siis rukoilla myös sellaisten vainajien puolesta, joiden puolesta ei kymmeniin tai satoihin vuosiin ole rukoiltu. Näin heidät liitetään osaksi yhteisöä. Sodan jälkeen Venäjän puolelle jääneessä Karjalan Korpiselässä muistopalvelus yhdistää sinne aikoinaan haudatut ortodoksit ja luterilaiset, mutta myös sotien aikana siellä Suomea puolustaneet ja taisteluissa sinne jääneet vainajat. Näin yhteisön piiriin suljetaan kaikki sodan kokemukset tavalla tai toisella jakamaan joutuneet suomalaiset. Kupari toteaa uskonnollisen

¹³⁵ Johannes Damaskolaisen veisu, 7. säv. Hautauspalvelus 2012.

¹³⁶ Rukouskirja 2001, 160.

¹³⁷ Helena Kupari on työskennellyt Helsingin yliopiston teologisen tiedekunnan tutkimushankkeessa *Embodied Religion – Changing Meanings of Body and Gender in Contemporary Forms of Religious Identity in Finland*. Hankkeessa tutkittiin ortodoksisten vähemmistöjen perinteitä.

¹³⁸ Kupari 2018.

rituaalin, tässä tapauksessa ortodoksisten muistopalvelusten, sisältävän paitsi paikallisia myös kansallisia ja etnisiä merkityksiä.¹³⁹ Tuntemattomatkin vainajat otetaan rukouksen kautta osaksi yhteisöä, ja näin ketään ei unohdeta. Kuparin artikkelin välittämä esimerkki kertoo konkreettisesti, miten vainajista voi tulla ”iäti muistettuja”.

Vietettäessä ortodoksista eukaristian sakramenttia leipä ja viini hengellisen muuttumisen jälkeen osoitetaan kiitosuhriksi koko maailman puolesta. Siksi pappi lukee esirukouksia sekä edesmenneiden eli näkymättömän (riemuitsevan) seurakunnan puolesta että näkyväisen (taistelevan) seurakunnan puolesta. Jokaista eukaristiaa vietettäessä pappi rukoilee: ”Ja muista kaikkia iankaikkisen elämän ja ylösnousemisen toivossa nukkuneita, ja anna heille lepo siellä, missä on nähtävänä sinun kasvojesi valkeus.”¹⁴⁰ Juuri ortodoksinen tapa lakkaamatta rukoilla kaikkien edesmenneiden puolesta takaa poisnukkuneille ikuisen muiston.

4.2 Abrahamin huomaan

Evankeliumeissa on löydettävissä paljon viittauksia siihen, mitä ihmiselle kuoleman jälkeen tapahtuu. Yksi tällainen on Jeesuksen käyttämä vertaus rikkaasta miehestä ja Lasaruksesta. Köyhän Lasaruksen kuoltua enkelit veivät hänet Abrahamin huomaan. Rikas mies puolestaan joutui tuonelan tuskiin.

Kanonissa edesmenneen puolesta rukoillaan kahdessa kohdassa, että poisnukkuneen sielu pääsisi *Abrahamin huomaan* Lasaruksen lailla, eikä joutuisi tuonelaan rikkaan miehen tavoin (1. irmossi):

Kuule rukousääneni, kolmipersonainen Jumala, ja saata edesmenneen sielu *Abrahamin huomaan*, oi Pelastaja.¹⁴¹

6. irmossi:

Kukistettuasi tuonelan Sinä, Herra, herätit aikojen alusta kuolleet. Saata, oi Jumala, nyt *Abrahamin huomaan* meidän tyköämme luoksesi tullut ja päästä laupeudessasi hänet syneistään.¹⁴²

Vertaus rikkaasta miehestä ja Lasaruksesta antaa lukijalle mielikuvan kahdesta konkreettisesta paikasta, joista toisessa Lasarus nojaa Abrahamin rintaa vasten ja toisessa rikas mies on tuonelan liekeissä. Kun rikas mies puhuttelee Abrahamia, Abrahamin vastauksesta käy ilmi, että puolelta toiselle ei voi siirtyä, vaan välissä on ylipääsemätön kuilu.¹⁴³

¹³⁹ Kupari 2018.

¹⁴⁰ Intercessio 2009.

¹⁴¹ Rukouskirja 2001, 141.

¹⁴² Rukouskirja 2001, 147.

¹⁴³ Luuk. 16:22-26.

Konkreettista kuolemanjälkeistä paikkaa kuvataan Kanonissa myös suurella joukolla muita vertauksia. *Viheriöivä (ja rauhallinen) paikka* (1. irmossi):

Sinä Vapahtaja, joka ihmisruumiissasi olet ollut ja kuolleiden joukkoon haudattu, sinä Laupias, anna palvelijasi sielulle lepo *viheriöivässä paikassa*¹⁴⁴

3. irmossi:

Kristus, ainoa laupias, anna edesmenneelle palvelijallesi lepo siinä *viheriöivässä ja rauhallisessa paikassa*, jossa pyhien joukot iloitsevat.¹⁴⁵

Paratiisi (4. irmossi):

Vain Sinä yksin olet synnitön, oi Herra. Sen tähden anna edesmenneelle syntien päästö ja saata hänet *paratiisiin*.¹⁴⁶

7. irmossi:

Paratiisin ihanuudessa iloitsevien, Sinua palvelleiden vanhurskusten sielujen joukkoon lue, oi Kristus, myös palvelijasi sielu¹⁴⁷

Paratiisi mainitaan paikkana jo Raamatun luomiskertomuksessa. Kanonin ilmaisu *viheriöivä paikka* viittaa sekin mitä ilmeisimmin samaan paratiisiin. Ensimmäisen Mooseksen kirjan toisessa luvussa kerrotaan, miten Jumala loi Eedeniin puutarhan ja asetti sinne luomansa ihmisen. Hän kasvatti myös kauniita hedelmiä tuottavia puita tähän paratiisiin.¹⁴⁸ Isä Andrei Verikov sanoo opetuspuheessaan paratiisin olevan tarkoitettu niille, jotka ovat rakastaneet Jumalaa ja lähimmäisiään. Verikovin mukaan emme pysty kuvaamaan paratiisia, mutta se on hyvä paikka. Ihminen luotiin Jumalan yhteyteen, ja hän sai paratiisissa kasvaa tuon yhteyden autuudessa. Viimeisen tuomion jälkeen ihmisellä on mahdollisuus uudelleen saavuttaa tuo autuus.¹⁴⁹

Rovasti George Metallinos¹⁵⁰ kirjoittaa artikkelissaan, että paratiisi, iankaikkinen elämä ja Jumalan valtakunta ovat yksi ja sama asia. Matteuksen evankeliumissa Kristus kehottaa ihmisiä etsimään Jumalan valtakuntaa¹⁵¹. Metallinos viittaa Pyhään Basileios Suureen, jonka mukaan kaikki ihmisten teot ovat valmistautumista toiseen elämään. Jokainen hetki on merkityksellinen ihmisen pelastuksen kannalta: ihminen joko saavuttaa ikuisen yhteyden Jumalaan tai menettää sen.

¹⁴⁴ Rukouskirja 2001, 141.

¹⁴⁵ Rukouskirja 2001, 142.

¹⁴⁶ Rukouskirja 2001, 144.

¹⁴⁷ Rukouskirja 2001, 149.

¹⁴⁸ 1. Moos. 2:8–9.

¹⁴⁹ Verikov 2016.

¹⁵⁰ George Metallinos on Ateenan Yliopiston Teologisen koulun dekaani. Paratiisi ja helvetti ortodoksisen perinteen mukaan 2012.

¹⁵¹ Matt. 6:33.

Muita konkreettisia paikkoja, joihin edesmenneen sielun rukoillaan pääsevän ovat myös *pyhät tai pyhien kartanot* (9. irmossi):

Saata hyvyydessäsi edesmennyt lepoon *pyhiesi kartanoihin*¹⁵²

Sen tähden puhdistaan palvelijasi hänen rikkomuksistaan ota hänet *pyhiin kartanoihisi*¹⁵³

Rauhan tai vanhurskauden majat (5. irmossi):

saata *rauhan majoihin* sielu, joka on lähtenyt ajasta loppumattoman elämän toivossa.¹⁵⁴

8. irmossi:

saata kuitenkin *vanhurskauden majoihin* hänen sielunsa¹⁵⁵

Taivaalliset asunnot (3. irmossi)

-- että Hän saattaisi palvelijasi sielun lepoon *taivaallisiin asuntoihin*.¹⁵⁶

Kanonissa käytetyt sanat *kartano*, *maja* ja *asunnot* saavat lukijan ajattelemaan hyvin konkreettisia rakennuksia. On selvää, että nämä paikat sijaitsevat Jumalan valtakunnassa. Ne tuntuvat olevan osa *paratiisia* tai *viheriövää paikkaa*.

Koko Kanonin eli sen 9. irmossin lopussa käytetään sielun määränpäästä nimitystä *elävien maa*:

Koko ihmisolemus hämmästyti, kuinka Sinä aluttoman Isän ainokaisena Poikana tulit Pyhän Hengen vaikutuksesta lihaksi Neitseestä ja kärsit ihmisen lailla herättääksesi kuolleet. Sen tähden me hartaasti rukoilemme Sinua, oi hyvä: Saata myös luotamme lähtenyt *elävien maahan*.¹⁵⁷

Säkeen alussa viitataan Jeesuksen inkarnaatioon ja kärsimykseen, joka tapahtui, jotta sitä kautta kuolleet heräisivät. Fyysisen kuoleman jälkeen uskovien sielujen rukoillaan pääsevän elävien maahan, joka sekkin on Kanonissa yksi synonyymi Jumalan valtakunnalle.

Konstantinos Kavarnos pohtii, ovatko *paratiisi* ja *tuonela* todella 'paikkoja'. Hän viittaa monien kirjoittajien välttävän sanaa 'paikka' ja katsovan paratiisin tai tuonelan olevan ainoastaan sielun 'tila'. Kavarnos nostaa kuitenkin sekä evankeliumeista, kirkkoveisuista että kirkkoisien kirjoituksista esiin kohtia, joissa selkeästi viitataan olemassaoleviin paikkoihin. Kavarnos huomauttaa kuitenkin, että hengellinen maailma, jonne sielut menevät kuoleman

¹⁵² Rukouskirja 2001, 152.

¹⁵³ Rukouskirja 2001, 153.

¹⁵⁴ Rukouskirja 2001, 146.

¹⁵⁵ Rukouskirja 2001, 151.

¹⁵⁶ Rukouskirja 2001, 143.

¹⁵⁷ Rukouskirja 2001, 153.

jälkeen, on aivan erilainen kuin meidän maailmamme; myös aika siellä on luonteeltaan erilaista.¹⁵⁸

Tässä luvussa on käyty läpi konkreettisin ilmauksin kuvattuja paikkoja, joihin edesmenneen sielun toivotaan kuoleman jälkeen pääsevän. Kaikki edellä esitetyt paikat sopivat kontekstinsa puolesta olemaan paikkoja välitilassa, johon sielu yksityisen tuomion jälkeen siirtyä odottamaan ylösnousemusta. Seuraavassa luvussa tarkastelen sitä, millaiseen seuraan tai keiden joukkoon sielulle rukoillaan pääsyä. Samalla pohdin, keitä ortodoksisen käsityksen mukaan ovat pyhät ja vanhurskaat.

4.3 Pyhien ja vanhurskaiden joukkoon

Ortodoksisen kirkkovuoden jokaisena päivänä muistellaan yhtä tai useampaa *pyhää*.

Kirkkokalenterin sivulla on päivän raamatunteksti ja päivään liittyvän pyhän elämäkerta eli Synaksarion. Jokaisen sivun lopussa on lyhyt esirukous: ”Pyhiesi rukouksien tähden Herra Jeesus Kristus armahda meitä. Aamen”.¹⁵⁹

Ortodoksien kanonisoimien¹⁶⁰ pyhien joukkoon kuuluu ihmisiä Vanhan testamentin ajoista nykypäivään, ja monet heistä ovat myös katolisen kirkon muistelemia pyhimyksiä. Ortodoksinen kirkko ei kanonisoi ihmisiä maallisen tai kirkollisen aseman tai yleisen rakastettavuuden perusteella¹⁶¹. Kanonisaatiolla kirkko vahvistaa jäsentensä käsityksen siitä, että kanonisoitava henkilö on pyhä. Pyhien nimiin yhdistetään heidän elämäänsä kuvaavia nimikkeitä, kuten marttyyri, vanhurskas (pyhä maallikko), pyhät isät ja äidit (kirkon opettajat), apostoli tai profeetta.¹⁶²

Pyhänjäännöksellä eli reliikillä tarkoitetaan kirkon kanonisoiman pyhän ihmisen ruumiillisia jäännöksiä tai niiden osaa, jollainen on kätketty jokaisen ortodoksikirkon alttaripöytään. Reliikki voi olla kiinnitettynä myös pyhää esittävään ikoniin tai pyhänjäännöksiä voidaan säilyttää niille varta vasten rakennetuissa lippaissa. Reliikki on yleensä vain pieni luunpalanen, mutta on myös pyhiä, joita säilytetään arkuissaan kokonaan muumioituneina. Pyhänjäännöksiä ei kunnioiteta esineinä, vaan siksi, että niitä pidetään Pyhän Hengen voiman välikappaleina.¹⁶³

¹⁵⁸ Kavarnos 1990, 40–41.

¹⁵⁹ Kirkkokalenteri 2019.

¹⁶⁰ Kanonisaatio tai kanonisointi tarkoittaa pyhäksi julistamista. Kanonisointi 2018.

¹⁶¹ Vuosi 2019 tulee olemaan Suomen ortodoksisen kirkon kannalta merkittävä vuosi: ensimmäiset Suomen ortodoksisen kirkon itsenäisyyden ajan kansallisuudeltaan suomalaiset tullaan kanonisoimaan pyhiksi. Skeemaigumeni Johanneksen kanonisointi tapahtuu touko-kesäkuun vaihteessa Valamon luostarissa. Ks. Skeemaigumeni Johannes ja Johannes Karhapää pyhien joukkoon 2019; Skeemaigumeni Johanneksen liittäminen pyhien joukkoon 2019.

¹⁶² Pyhien kunnioittaminen 2019.

¹⁶³ Pyhien kunnioittaminen 2019.

Ortodoksit uskovat, että kirkon jäsenten keskinäinen yhteys ei katkea kuolemaan, ja siksi he pyytävät pyhiltä esirukouksia. Pyhät ihmiset ovat jo eläessään rukoilleet kaikkien ihmisten puolesta, ja kirkon opetuksen mukaan he tekevät näin kuolemansa jälkeenkin. Pyhät ovat myös hengellisen elämän esikuvia ortodoksin kilvoittelussa kohti pyhittymistä. Kaikkein läheisin suhde ihmisellä on omaan pyhään esirukoilijaansa, johon hänet liittää yhteinen nimi. Ortodoksi osoittaa rukouksensa erityisesti tälle läheiselle taivaalliselle esirukoilijalleen.¹⁶⁴

Kanoni edesmenneen puolesta sisältää neljä lauselmaa, joissa edesmenneen sielun rukoillaan pääsevän *pyhien/pyhiesi joukkoon*.

3. irmossi:

*Saata pyhien joukkoon palvelijasi, joka on palvellut Sinua koko sydäimestään ja ottanut Sinun ikeesi harteilleen*¹⁶⁵

8. irmossi:

*lue pyhien joukkoon edesmenneen palvelijasi sielu ja päästä hänet ikuisesta tulesta*¹⁶⁶

Rukous edesmenneen puolesta:

*Ole laupias hänelle ja tekojen asemesta lue hänen uskonsa Sinuun hänen hyväkseen ja armollisesti suo hänelle lepo pyhiesi joukossa.*¹⁶⁷

Yhdessä kohdassa ilmaisua täsmennetään tarkemmalla kuvauksella (6. irmossin jälkeinen kontakki):

*-- pyhien joukkoon, missä ei ole kipua, ei surua eikä huokauksia, vaan on loppumaton elämä.*¹⁶⁸

Pyhien joukko, jossa ei ole kipua, surua tai huokauksia, vaan jossa jatkuu loppumaton elämä, on tullut osalliseksi Jumalan pyhydestä ja on hänen valtakunnassaan. Edesmenneen pääsemistä tähän joukkoon perustellaan sillä, että hän on palvellut Jumalaa koko sydäimestään ja ottanut harteilleen hänen ikeensä (3. irmossi). 8. irmossin lainattua säettä edeltävissä säikeissä todistellaan, miten edesmennyt on elämässään veisannut ylistystä Jumalalle.

Rukouksessa edesmenneen puolesta pyydetään Jeesusta perusteluna pääsulle pyhien joukkoon huomioimaan edesmenneen tekojen sijasta hänen uskonsa. Kavarnoksen mukaan Jumalan, enkelten ja pyhien joukkoon pääsevät hyveellisesti ja Jumalan tahdon mukaisesti eläneiden sielut, joiden elämänvaellus ja käytös on tehnyt ne otollisiksi pääsemään tähän henkiseen paratiisiin¹⁶⁹. Kavarnoksen henkinen paratiisi on välitila, johon edellämaitut lainaukset

¹⁶⁴ Pyhien kunnioittaminen 2019.

¹⁶⁵ Rukouskirja 2001, 142.

¹⁶⁶ Rukouskirja 2001, 151.

¹⁶⁷ Rukouskirja 2001, 158.

¹⁶⁸ Rukouskirja 2001, 148.

¹⁶⁹ Kavarnos 1990, 32.

sopivat muuten paitsi viimeisen osalta: kontakin *loppumaton elämä* viittaa pikemminkin iankaikkisuuteen kuin yksityisen tuomion jälkeiseen välitilaan.

Kanonissa rukoillaan myös, että edesmenneen palvelijan sielu pääsisi *vanhurskaiden sielujen tai henkien tai vanhurskaiden joukkoon*.

7. irmossi:

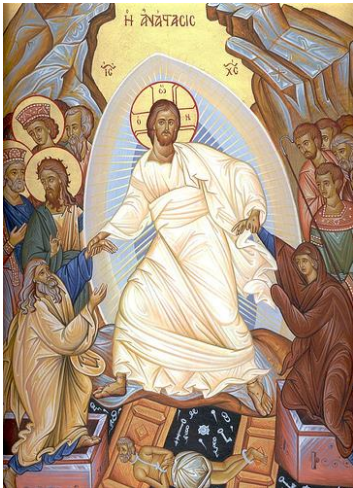
Paratiisiin ihanuudessa iloitsevien, Sinua palvelleiden *vanhurskasten sielujen joukkoon* lue, oi Kristus, myös palvelijasi sielu¹⁷⁰

Kanonin jälkeen luettavat litanian troparit:

Saata, oi Vapahtaja, Sinun palvelijasi sielu lepoon *edesmenneiden vanhurskasten henkien kanssa*¹⁷¹

Kanonin jälkeen luettava loppusiunaus:

-- vieköön poismenneen palvelijansa sielun vanhurskaiden asuntoihin, saattakoon hänet lepoon Abrahamin huomaan ja lukekoon *vanhurskaiden joukkoon*¹⁷²

Kristuksen ylösnousemusta esittävässä ikonissa kuvataan, miten Jeesus ylösnoustessaan tallasi kuoleman, joka on ikonissa sidottuna oleva mies. Samalla hän hajotti tuonelan portit ja veti tuonelasta mukaansa Aadam ja Eevan, jotka kuvaavat koko ihmiskuntaa.

Kanonissa ilmaisuilla *vanhurskaiden (sielujen tai henkien) joukko* tarkoitetaan, että Jumalan valtakunnassa edesmennyttä ovat odottamassa Vanhan testamentin aikana ennen Jeesusta kuolleet ja hänen tuonelasta hakemansa vanhurskaat.

Kuva 2. Kristuksen ylösnousemus

Kari Kuula on helvetin historiaa tutkiessaan tarkastellut myös käsitystä Kristuksen käynnistä tuonelassa. Kuula vertailee kolmea kristikunnan käytössä olevaa uskontunnustusta. Niistä vanhimmassa, Nikealais-konstantinopolilaisessa, joka on laadittu vuonna 325 ja yleisesti käytössä ortodoksisessa kirkossa, sanotaan, että Kristus “kärsi ja haudattiin”¹⁷³. Kuula toteaa tuonela-lisäyksen tulleen uskontunnustukseen vasta neljännen vuosisadan lopulla, joten se on mukana sekä Apostolisessa että Athanasiuksen uskontunnustuksessa.¹⁷⁴ Apostolisessa uskontunnustuksessa luetaan: “-- kuoli ja haudattiin, astui alas tuonelaan --”.

¹⁷⁰ Rukouskirja 2001, 149.

¹⁷¹ Rukouskirja 2001, 155.

¹⁷² Rukouskirja 2001, 160.

¹⁷³ Nikealais-konstantinopolilainen uskontunnustus 2009.

¹⁷⁴ Kuula 2006, 156–157.

Evankelis-luterilaisen kirkon sivuilla Athanasiuksen uskontunnustuksen sanotaan olevan 400-luvulta (Kuulan mukaan kuudennelta vuosisadalta¹⁷⁵) ja sen sanamuoto kuuluu: ”Hän on kärsinyt meidän pelastuksemme tähden, astunut alas helvettiin, noussut kuolleista, --”.¹⁷⁶

Kuula pohtii, miksi uskontunnustukseen on tehty tuonelaan koskeva lisäys. Hänen mukaansa uskontunnustuksessa haluttiin erityisesti todistaa, että Jeesus oli todella ihminen ja jumala, joka kuoli ristillä¹⁷⁷ ja joutui muiden kuolleiden tavoin tuonelaan. Kristuksen katsotaan tuonelassa käydessään pelastaneen Vanhan testamentin vanhurskaat, kukistaneen Saatanan ja siten tuhonneen pahan vallan täydellisesti. Kristuksen käynti tuonelassa ratkaisi myös kysymyksen siitä, missä kuolleet odottavat lopullista tuomiota: tuonelasta tuli syntiä tehneiden välitila.¹⁷⁸

Kanonissa on yksi rukous myös sielun pääsemiseksi *esikoisten seurakuntaan* (3. irrossi):

-- älä ota lukuun edesmenneen syntejä, vaan saata hänet ylistämään Sinua *esikoisten seurakuntaan*, kaikkien Sinua *kelvollisesti palvelleiden joukkoon*.¹⁷⁹

Esikoisten seurakunta on käsite, joka esiintyy Raamatussa vain kerran:

-- te olette tulleet Siionin vuoren juurelle, elävän Jumalan kaupungin, taivaallisen Jerusalemin luo. Teidän edessänne on tuhansittain enkeleitä ja juhlaa viettävä *esikoisten seurakunta*, ne, joiden nimet ovat taivaan kirjassa. Siellä on Jumala, kaikkien tuomari, siellä ovat *perille päässeiden vanhurskaiden henget* ja siellä on uuden liiton välimies Jeesus.¹⁸⁰

Kanoni mainitsee, että *esikoisten seurakunnassa* edesmenneen sielu pääsisi *kaikkien kelvollisesti Jumalaa palvelleiden joukkoon*. Heprealaiskirjeen kohta ilmaisee, että *esikoisten seurakunnassa* ovat kaikkien tuomarina olevan Jumalan ja uuden liiton välimiehen, Jeesuksen, lisäksi kaikki *ne, joiden nimet ovat taivaan kirjassa* eli *perille päässeiden vanhurskaiden henget*. Paavalin kirjeessä korinttilaisille¹⁸¹ Jeesusta kutsutaan *esikoiseksi*, koska hänet on ensimmäisenä herätetty kuolleista. *Esikoisten seurakunta* ja *vanhurskaiden joukko* osoittautuvat näin samaa tarkoittaviksi ilmauksiksi Kanonissa. Tässä joukossa ovat ne, jotka ovat kelvollisesti Jumalaa palvelleet. He ovat ensimmäisen ylösnousseen ja siinä mielessä *esikoisen*, Jeesuksen, lailla jo perillä Jumalan valtakunnassa.

Kanonissa kahdessa kohdassa sanotaan edesmenneen kuolemansa jälkeen päässeen Jumalan ja Jeesuksen luo. 5. irrossi:

¹⁷⁵ Kuula 2006, 157.

¹⁷⁶ Uskontunnustus. Suomen evankelis-luterilainen kirkko s.a..

¹⁷⁷ Vrt. harhaopiksi tuomittu doketismi.

¹⁷⁸ Kuula 2006, 157–158.

¹⁷⁹ Rukouskirja 2001, 143.

¹⁸⁰ Hepr. 12:22–23.

¹⁸¹ 1. Kor. 15:20, 23.

Saata lepoon *luotamme eteesi saapunut*, sillä Sinä, Vapahtaja, olet kaikkien lepo ja elämä.¹⁸²

6. irmossi:

Saata, oi Jumala, nyt Abrahamin huomaa *meidän tyköämme luoksesi tullut*¹⁸³

Rukoilevat uskovat kuolleen olevan Jumalan luona. Rukouksen sanoista voi kuitenkin päätellä, että tämä ei ole paikka tai tila, jossa edesmennyt odottaa viimeistä tuomiota ja ylösnousemusta, sillä Jumalaa tai Jeesusta pyydetään *saattamaan hänet lepoon* tai *Abrahamin huomaa*, jotka voidaan siis ymmärtää välitulaksi.

Merkillepantavaa luterilaisesta näkökulmasta tarkasteltuna on, että Kanonissa edesmenneen puolesta ei kertaakaan esiinny käsitettä *taivas*. Kanonin kahdessa kohdassa taivas nousee kuitenkin esiin adjektiivisessa merkityksessä *taivaallinen*:

3. irmossi:

-- että Hän saattaisi palvelijasi sielun lepoon *taivaallisiin* asuntoihin.¹⁸⁴

5. irmossi:

Pyhä Kolminaisuus, ylistetty Valtias, valista meidät, jotka rukoilemme Sinua, vastaanottamaan *taivaallinen rauha* ja saata rauhan majoihin sielu, joka on lähtenyt ajasta loppumattoman elämän toivossa.¹⁸⁵

3. irmossissa, jossa esiintyy käsite *taivaalliset asunnot*, ilmaisulla viitataan vanhurskaiden ja pyhien asuntoihin, paratiisiin, Jumalan valtakuntaan. Tätä paikkaa vastaa käytännössä luterilaisten käsite *taivas*.

Kanonin 5. irmossissa rukoileva seurakunta pyytää Pyhää kolminaisuutta valistamaan (valaisemaan) heidät ja ottamaan vastaan *taivaallisen rauhan*. Taivaallinen rauha tulee siis kolminaisuudelta, Jumalalta tai Jumalan valtakunnasta, ja sen voi ajatella tarkoittavan ihmiselle suotavaa mielenrauhaa.

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon käsitystä kuolemanjälkeisestä elämästä esitellään lyhyesti kirkon Internet-sivulla. Sen mukaan kristityn elämän lopullisena päämääränä on *taivas*, joka on ikuinen ja jossa on hyvä olla. Taivas on erilainen kuin ajallinen maailmamme ja siksi meille käsittämätön.¹⁸⁶

Evankelis-luterilaisen kirkon Katekismuksen Isä meidän -rukouksen selityksessä sanotaan *Jumalan taivaan* kuuluvan luotuun maailmaan. Taivas ei ole meille tässä

¹⁸² Rukouskirja 2001, 145.

¹⁸³ Rukouskirja 2001, 147.

¹⁸⁴ Rukouskirja 2001, 143.

¹⁸⁵ Rukouskirja 2001, 146.

¹⁸⁶ Kuolemanjälkeinen elämä s.a..

maailmassa eläville havaittavissa oleva asia, vaan ainoastaan uskon avulla ymmärrettävissä.¹⁸⁷ Jeesus on kärsimykseen alistunut Jumala, jonka valtakunnassa ihmistä odottaa vapaus, rauha ja ilo.¹⁸⁸ Kuoleman voittanut ja taivaaseen astunut Kristus hallitsee Isän oikealla puolella. Hän pelastaa meidät paitsi kuolemasta, myös muusta pahasta, ja ”meitä odottaa ylösnousemus ja iankaikkinen elämä”.¹⁸⁹

4.4 ”Vapahda ja pelasta hänet”

Kanonin 4. irtossissa seurakunta rukoillaan edesmenneelle synninpäästöä ja sitä kautta pääsyä paratiisiin:

Vain Sinä yksin olet synnitön, oi Herra. Sen tähden *anna edesmenneelle syntien päästö* ja saata hänet paratiisiin.¹⁹⁰

Katumus, rippi eli synnintunnustus on yksi ortodoksisen kirkon sakramenteista (mysteerioista). Varhaiskristillisessä perinteessä synnintunnustus oli julkinen toimenpide ja edelsi aina ehtoollista. Venäjän ja Kreikan ortodoksisissa kirkkoissa tämä käytäntö on edelleen pääosin voimassa. Sama käytäntö koski aiemmin myös Suomen ortodoksisen kirkon jäseniä, mutta se poistettiin 1970-luvulla. Piispainkokouksen tuolloin antaman ohjeen mukaisesti säännöllisesti ehtoollisella käyvä saattaa rippi-isänsä siunauksella ottaa osaa ehtoollisen sakramenttiin ilman joka kerta tapahtuvaa synnintunnustusta. Ortodoksisen kirkon katsannon mukaan katumuksen sakramenttiin on kuitenkin syytä osallistua mahdollisimman usein. Ortodoksinen kirkko pitää syntiä sielun sairautena, ja siksi synnintunnustus ja katumus nähdään ihmisen sisäisenä vapautumisena ja ikään kuin hengellisenä lääkkeenä.¹⁹¹

Kristus itse opetti meitä Isä meidän -rukouksessa pyytämään syntejämme anteeksi. Syntien anteeksipyyttäminen liittyy useimmiten osana myös seurakunnan yhteisiin rukouksiin. Usko syntien anteeksiantamiseen on osa kristillistä uskoa, kuten uskontunnustuksessa lausutaan: ”Tunnustan yhden kasteen syntien anteeksiantamiseksi”¹⁹². Katumus ja syntien anteeksisaaminen on sielun pelastumisen edellytys. Kuten edesmennyt on eläissäänkin rukoillut syntejään anteeksi, hänen ajatellaan rukoilevan myös kuolemansa jälkeen.

Muistopalveluksessa varsinaisen Kanonin jälkeen luettavassa Rukouksessa edesmenneen puolesta pyydetään:

Sinä, joka annat hyvyydessäsi ja ihmisrakkautessasi *anteeksi synnit ja pyyhät pois vääryydet, vapahda ja pelasta hänet, anna anteeksi hänen kaikki syntinsä, jotka hän on vapaasta tahdostaan tai tahtomattaankin*

¹⁸⁷ Katekismus 2000, kohta 13.

¹⁸⁸ Katekismus 2000, kohta 15.

¹⁸⁹ Katekismus 2000, kohta 18.

¹⁹⁰ Rukouskirja 2001, 144.

¹⁹¹ Katumus 2018.

¹⁹² Nikealais-konstantinopolilainen uskontunnustus 2009.

tehnyt. -- Jos hän onkin syntiä tehnyt, *ei hän kuitenkaan luopunut Sinusta, vaan horjumatta uskoi Isään, Poikaan ja Pyhään Henkeen.* Sinuun, Kolminaisuudessa ylistettävään Jumalaan, ja viimeiseen hengenvetoonsa asti *oikeauskoisesti tunnusti* Ykseyden Kolminaisuudessa ja Kolminaisuuden Ykseydessä. Ole laupias hänelle ja tekojen asemesta *lue hänen uskonsa Sinuun hänen hyväkseen* ja armollisesti suo hänelle lepo pyhiesi joukossa.¹⁹³

Rukouksessa edesmenneen hyväksi teoksi katsotaan hänen horjumaton uskonsa Pyhään kolminaisuuteen. Jokainen ihminen on syntinen, joko tahtoen tai tahtomattaan, mutta katumus ja usko voivat pelastaa ihmisen viimeisellä tuomiolla. Jumalan hyvyys ja ihmisrakkaus on se mahti, joka mahdollistaa synninpäästön. Käsitys pelastuksesta Jumalan lahjana, ei ihmisen omien tekojen ansiosta saatuna, käy ilmi Uuden testamentin Efesolaiskirjeen tekstistä: ”Armosta teidät on pelastettu. -- Armosta Jumala on teidät pelastanut antamalla teille uskon.¹⁹⁴” – Synnin synonyyminä tässä rukousskatkelmassa käytetään sanaa *vääryys*. Syntien anteeksisaaminen tarkoittaa *vääryyksien pois pyyhkimistä, vapahdusta ja pelastusta*.

Myös 9. irrossissa *seurakunta rukoilee* edesmenneen puolesta:

Vain yksin Sinä olet synnitön, armollinen Jeesus Kristus, joka otat pois koko maailman synnit. Sen tähden *puhdistaa palvelijasi hänen rikkomuksistaan* ota hänet pyhiin kartanoihisi¹⁹⁵

Tässä säkeessä synnistä puhutaan *rikkomuksena*, josta Jeesus *puhdistaa*.

Kanonin 8. irrossissa kuvataan, miten *edsmennyt itse* kuoltuaan rukoilee Jumalaa:

Elämäkulkunsa päätettyään *edsmennyt rukoilee* nyt Sinun puoleesi kääntyen, oi Herra: *Päästä minut synneistäni*, Kristus Jumala, *äläkä tuomitse minua syylliseksi*, kun tulet kaikkia tuomitsemaan, sillä uskossa minä veisaan Sinulle: Kiittäkää, kaikki Herran teot, Herraa ja ylistäkää Häntä iankaikkisesti.¹⁹⁶

Paitsi ilmaisua *päästä minut synneistäni* edesmenneen suuhun on pantu myös sanat: ”*Äläkä tuomitse minua syylliseksi*”. Syntiä tehnyt ihminen voidaan tuomiolla katsoa *syylliseksi*, joka tässä yhteydessä on siten *syntisen* synonyymi.

9. irrossin toisessa kohdassa rukoileva *seurakunta pyytääkin anteeksi omia syntejään*:

Kaikkein pyhin Kolminaisuus, armahda meitä. Herra, *puhdistaa meidät synneistämme*. Valtias, *anna anteeksi rikoksemme*. Pyhä, tule ja *paranna heikkoutemme* Sinun nimesi tähden.¹⁹⁷

Nyt synnin synonyyminä käytetään sanaa *rikos*. Lainatun kohdan viimeinen lause, ”tule ja paranna heikkoutemme”, tukee ortodoksista käsitystä synnistä sielun sairautena. Synti on heikkous ja sairaus, jonka Pyhä kolminaisuus voi parantaa.

Muistopalveluksessa Kanonin jälkeen luettaviin litanian tropareihin sisältyvässä säkeessä rukoillaan *neitsyt Mariaa esirukoilijana* pyytämään pelastusta edesmenneen sielulle:

¹⁹³ Rukouskirja 2001, 157–158.

¹⁹⁴ Ks. Ef. 2: 4–5, 8–9.

¹⁹⁵ Rukouskirja 2001, 153.

¹⁹⁶ Rukouskirja 2001, 150–151.

¹⁹⁷ Rukouskirja 2001, 154.

Oi ainoa puhdas, viaton Neitsyt, joka neitseellisesti Jumalan synnytit, *rukoile pelastusta nukkuneen sielulle*.¹⁹⁸

Edellä esitetyt lainaukset 8. ja 9. irmossista ja litanian troparista ovat esimerkkejä siitä, miten Kanonissa välillä rukouksen lukijat ja rukouksen kohteet vaihtuvat. Pääosin Kanonin sisältämä rukous on koolla olevan seurakunnan (tai tilanteesta riippuen mahdollisesti myös sitä yksikseen lukevan ihmisen) rukousta edesmenneen puolesta. 8. irmossissa sanat on kuitenkin pantu edesmenneen itsensä suuhun, joka rukoilee Jumalalta omaa synninpäästötään. 9. irmossin alkupuolella on esillä perusasetelma: yhteinen rukous edesmenneen puolesta. Saman irmossin Pyhälle Kolminaisuudelle osoitetussa veisussa seurakunta rukoilee, mutta nyt rukouksen kohteena onkin omien syntien tunnustaminen ja pyyntö niiden anteeksisaamiseksi. Litanian tropareissa seurakunta kääntyy neitsyt Marian puoleen, ja pyytää tätä esirukoilijana anomaan edesmenneen sielulle synninpäästöä.

Kanonin kieli on monivivahteista ja elävää. Syntien anteeksiantamista rukoillaan monessa kohdassa, ja sitä ilmaistaan myös monin eri sanoin: pyydetään rikosten anteeksiantamista, puhdistamista rikkomuksista, heikkouksien parantamista, vääryyksien pois pyyhkimistä, vapahtamista ja pelastusta. Rukoilevat anovat myös, että Kristuksen tullessa kaikkia tuomitsemaan heitä ei katsottaisi syyllisiksi.

Kuten ylempänä lainatussa Paavalin kirjeessä efesolaisille todetaan, pelastus on annettu ihmisille vain Jumalan armosta. Siksi Kanonissa rukoillaan Jumalalta juuri armoa ja armollisuuden osoittamista edesmenneelle. 5. irmossi:

Pannen toivonsa Sinuun on nukkunut palvelijasi luotamme lähtenyt. Herra, *ole hänelle armollinen, olethan ylen laupias Jumala*.¹⁹⁹

7. irmossi:

Valtias Kristus Jumala, kun Sinä tahtosi mukaan tulet tuomitsemaan maailmaa, *ole silloin armollinen palvelijallesi, jonka olet meidän tyköämme luoksesi ottanut*²⁰⁰

Kuollut Herran palvelija on elinaikanaan uskonut pääsevänsä kerran paratiisiin. Viimeisellä tuomiolla Kristuksen toivotaan olevan hänelle armollinen – ja siis antavan hänelle hänen syntinsä anteeksi eikä tuomitsevan häntä.

Katumuksen ja syntien anteeksisaamisen jälkeen armollisen Jumalan uskotaan antavan sielulle hyvän elämän. Tätä pyydetään Kanonissa useissa kohdissa. Muistopalveluksessa Kanonin jälkeen luettavissa litanian tropareissa lauletaan:

¹⁹⁸ Rukouskirja 2001, 156.

¹⁹⁹ Rukouskirja 2001, 146.

²⁰⁰ Rukouskirja 2001, 149.

Saata, oi Vapahtaja, Sinun palvelijasi sielu lepoon edesmenneiden vanhurskaiden henkien kanssa ja *kätke hänet autuaalliseen elämään Sinun tykönäsi*²⁰¹

Samassa säkeessä rukoillaan sekä sielulle lepoa edesmenneiden vanhurskaiden henkien kanssa että *autuaallista elämää* Jeesuksen tykönä. Palveluksen loppupuolella luettavassa rukouksessa edesmenneen puolesta pyydetään:

Herra, meidän Jumalamme, muista uskossa ja *iankaikkisen elämän toivossa* edesmennyttä palvelijaasi, veljeämme/sisartamme (nimi).²⁰²

Tämä kohta sisältää toiveen edesmenneen pääsystä *iankaikkiseen elämään*.

Kuolemanjälkeisen *autuaallisen* tai *iankaikkisen elämän* ohella pyydetään edesmenneelle myös osallisuutta *iankaikkisiin hyvyksiin* (rukous edesmenneen puolesta):

suo hänen nauttia iankaikkisista hyvyksistäsi, jotka on valmistettu Sinua rakastaville.²⁰³

Edesmenneen sielun päämääränä toivotaan olevan *iankaikkisuus*, jossa hän saa liittyä Jumalaa ylistävien joukkoon (8. irmossi):

Aluton Pyhä Kolminaisuus, Isä, Poika ja Pyhä Henki, lue pyhien joukkoon edesmenneen palvelijasi sielu ja päästä hänet ikuisesta tulesta, *jotta hän iankaikkisesti ylistäen kiittäisi Sinua*.²⁰⁴

Kuten aiemmin lepoa käsittelevässä osuudessa on todettu, *autuaallinen* ja *iankaikkinen* viittaavat pysyvään kuoleman jälkeen seuraavaan olotilaan. Ylösnousemuksen jälkeen sielu – ja siihen liittynyt maasta noussut ruumis – jatkavat elämäänsä Jumalan valtakunnassa.

Neljännessä irmossissa tuodaan esille, miten *kirkko rukoilee* edesmenneen puolesta, että Pyhä kolminaisuus kirkastaisi hänen sielunsa:

Kuule, oi Pyhä Kolminaisuus, *rukousääni, jonka kirkko kohottaa eteesi* kuolonuneen nukkuneen puolesta, ja jumaluutesi valolla *kirkasta sielu*, jonka on pimentänyt kiintymys turhuuteen.²⁰⁵

Parhaiten tunnettu evankeliumien kohta, jossa kirkastuminen tulee esille, on Jeesuksen nousu vuorelle lähimpien opetuslastensa kanssa. Yhtäkkiä Jeesuksen olemus alkoi loistaa kirkkaana, ja hänen seuraansa ilmestyivät profeetat Mooses ja Elia.²⁰⁶ Ortodoksisen käsityksen mukaan Jumala todisti näin Jeesuksen jumaluuden, ja samalla avasi myös ihmiselle mahdollisuuden jumalallistumiseen.²⁰⁷ Kanonin kohdassa sielun kirkastumisella viitataan juuri jumalallistumiseen, pyhittymiseen, johon voidaan elämän aikana pyrkiä, mutta jota ei tällä puolen saavuteta.

²⁰¹ Rukouskirja 2001, 155.

²⁰² Rukouskirja 2001, 157.

²⁰³ Rukouskirja 2001,157–158.

²⁰⁴ Rukouskirja 2001, 151.

²⁰⁵ Rukouskirja 2001, 145.

²⁰⁶ Esimerkiksi Mark. 9:2–10.

²⁰⁷ Herramme Jeesuksen Kristuksen kirkastuminen 2010.

Ortodoksinen kirkko kehottaa jäseniään lakkaamatta rukoilemaan edesmenneiden puolesta, ja erityisen voimallisina pidetään rukouksia, joita koko kirkko tuo Jumalan eteen. Edellä olevassa säkeessä korostetaan kirkon kohottavan rukousäänen Pyhän Kolminaisuuden puoleen. Näin vedotaan suurimmaksi koettuun maanpäälliseen auktoriteettiin haettaessa rukoukselle ikään kuin voimaa Jumalan edessä.

4.5 Paratiisissa levossa pyhien joukossa

Luvussa 4 olen käynyt läpi tutkimaani Kanoniin sisältyviä käsityksiä siitä, millaista olotilaa, millaisessa paikassa ja keiden seurassa seurakunnan keskuudesta poistuneelle edesmenneelle rukoillaan.

Kanonista käy selkeästi ilmi, että kuoleman jälkeen edesmenneen sielun uskotaan eroavan ruumiista ja päätyvän Jumalan eteen. Ortodoksisen käsityksen mukaan sielun kuolemanjälkeiseen tilaan voidaan esirukouksin vaikuttaa, ja tätä mahdollisuutta Kanonissa käytetään hyväksi monisanaisesti ja runsain ilmauksin. Sielulle toivotaan mitä hartaimmin lepoa ja rauhaa.

Kuoleman jälkeisiä hyviä paikkoja tai olotiloja kuvataan monin eri ilmaisuin. Konkreettisia paikkoja ovat Abrahamin huoma, paratiisi, rauhan majat, pyhien kartanot, taivaalliset asunnot tai elävien maa. Edesmenneen toivotaan pääsevän lepoon pyhien tai vanhurskaiden joukkoon tai esikoisten seurakuntaan. Kaikkia näitä paikkoja tai oloja voidaan pitää kuoleman jälkeiseen välitilaan liittyvinä. Täällä sielut odottavat Kristuksen toista tulemistä ja ylösnousemusta, yleistä tuomiota ja iankaikkisen elämän alkua. Yhdessä säkeessä pyhien joukossa katsotaan edesmennyttä odottavan *loppumattoman elämän*. Tämä on osoitus ajatuksena olevan, että kyseessä on jo lopullisen tuomion jälkeinen autuus.

Monissa kohdissa Kanonia pyydetään edesmenneen syntejä anteeksi tai Jumalaa olemaan armollinen ja pyyhkimään pois tämän rikkomukset. Synnin palkka on kuolema, joten jotta edesmennyt saisi hyvän vastauksen Kristuksen peljättävän tuomioistuimen edessä, hänen pitää saada synninpäästö.

Rukousskatkelmissa vaihtelevat myös rukoilijat. Useimmiten rukous on yhteistä rukousta edesmenneen puolesta, mutta osassa jakeita myös rukousta lukevat pyytävät omia syntejään anteeksi. Muutamat säkeet on pantu myös edesmenneen itsensä suuhun. Ortodoksisen perinteisen rukouskäytännön mukaisesti ihmisen ei pidä rukoilla yleensä mitään itselleen, vaan rukouksia tulee lukea toisten ihmisten puolesta. Syntien anteeksiantaminen on kuitenkin pyyntö, jota toistetaan myös Jeesuksen itsensä meille opettamassa Isä meidän -rukouksessa. Ortodoksien paljon käyttämässä Jeesuksen rukouksessa myös pyydetään, että Jeesus

armahtaisi syntistä.²⁰⁸ Basileios Suuren rukouksessa kylläkin todetaan, että kuolleet eivät itse pysty rukoilemaan tai kiittämään, ja siksi elävät tekevät sen heidän puolestaan:

Sijoita heidän henkensä vanhurskaitten majoihin ja tee heidät otollisiksi saamaan rauha ja huojennus, sillä eivät kuolleet taida kiittää Sinua, Herra, eivätkä tuonelassa olevat uskalla kantaa Sinulle tunnustusta, mutta me, elossa olevat, kiitämme Sinua ja hartaasti rukoilemme ja kannamme eteesi sovitusrukouksia ja uhreja heidän sielujensa puolesta. (Helluntain ehtoopalveluksen 5. rukouksesta)

Ortodoksit katsovat kaikkein voimallisimmiksi Jumalan edessä rukoukset, jotka kirkko kohottaa hänelle. Kanonissakin on yhdessä kohdassa tällaisesta rukouksesta maininta.

Kanonin jälkeen luettavissa päätössanoissa edesmenneelle toivotaan *ikuista muistoa* ja hänen toivotaan olevan *iäti muistettu*. Ortodoksisen kirkon perinteinen rukoustapa, jossa kaikki edesmenneet ja elossa olevat rukoilevat aina ja jatkuvasti niin edesmenneiden kuin elossa olevien puolesta, korostaa koko kirkon yhteisöllisyyttä ja yhteyttä. Rukouksin muistetaan sellaisiakin, jotka ovat jo satoja vuosia olleet ehkä muuten poissa muistista: heillä on ikuisen muisto.

Pitkään on korostettu kirkon kaikkien jäsenten, niin elävien kuin kuolleidenkin, olevan yhdessä läsnä vietettäessä ehtoollista. Rovasti Rauno Pietarinen kertoi haastattelussa, että nykyään ortodoksisessa kirkossa ollaan kuitenkin kulkemassa kohti varhaiskirkossa vallinnutta ajattelua siitä, että edesmenneet ovat koko ajan yhdessä elävien kanssa. Heidän edestään ei silloin ole tarpeen lukea erillisiä esirukouksia, vaan kaikki jotka ”ovat Kristuksessa”, elävät hänen yhteydessään ja heillä on ylösnousemus.²⁰⁹

Luterilaisen lukijan huomio kiinnittyy Kanonissa siihen, että hyvänä kuolemanjälkeisenä tilana ei missään kohdassa mainita *taivasta*, jonka luterilainen kirkko katsoo olevan kristityn elämän päämäärä. Kanoni puhuu yhdessä kohdassa *taivaallisista asunnoista*, jonka voi katsoa olevan *taivaan* synonyymi.

²⁰⁸ Rukouksesta 2017.

²⁰⁹ Haastattelu: Pietarinen 2019.

5 Syntisen sielun peljättävä kohtalo

5.1 ”Älä herätä minua kärsimykseen”

Sen ohella, että Kanonissa edesmenneen puolesta poisnukkuneelle rukoillaan mahdollisimman hyvää olotilaa paratiisissa pyhien ja vanhurskaiden seurassa ja syntien anteeksisaamista, pyydetään myös, että edesmennyt välttyisi kärsimykseltä ja huonolta kohtelulta kuolemansa jälkeen. Kanonissa todetaan ihmisruumiin joutuvan hautaan (3. irtossin katismaveisu):

Totisesti on kaikki turhuutta, ja elämä on vain varjoa ja unta, ja turhaan hyörii jokainen maan lapsi, sillä Raamattukin sanoo: Vaikka me koko maailman omaksemme voittaisimme, *joudumme hautaan*, jossa kuninkaat ja kerjäläiset yhdenarvoisia ovat.²¹⁰

Kanoni muistuttaa ihmiselle, että haudassa kaikki ovat tasavertaisia, niin maan päällä korkeasti arvossa pidetyt hallitsijat kuin vaille huomiota jääneet kerjäläiset. Jumala loi ihmisen maasta, ja maahan hänen ruumiinsa siis on palaava (6. irtossin iikossi):

-- me, kuolevaiset, *olemme maasta luodut ja maahan me jälleen menemme*. Sillä niin olet Sinä, minun Luojani käsenyt, kun olet sanonut minulle: *Maasta sinä olet ja maahan olet jälleen menevä*. Ja sinne me kaikki ihmiset menemme *muuttaen hautaitkumme veisuksi*: Halleluja, halleluja, halleluja.²¹¹

Kanonissa annetaan kuitenkin ymmärtää, että ruumiin päätyminen maahan ei ole pelottava tai paha asia, vaan kuolinitku vaihtuu Jumalalle osoitetuksi ylistykseksi.

Kuolema liittyy ortodoksisen käsityksen mukaan kiinteästi luomiseen ja syntiinlankeemukseen. Jumala loi ihmisen omaksi kuvakseen ja kaltaisekseen. Syntiinlankeemuksen jälkeen ihmisen yhteys Jumalaan heikkeni, muttei kadonnut. Ihminen joutui alttiiksi kaikelle pahalle, ja hänen ruumiinsa menetti kuolemattomuutensa. Kuolemassa katoamaton sielu palaa Jumalan luo, ja ruumis palaa maahan. Uskontunnustuksessa vakuutetaan uskoa juuri ruumiin ylösnousemiseen, mikä Nikealais-konstantinopolilaisessa ilmaistaan sanoin *odotan kuolleiden ylösnousemista ja tulevan maailman elämää*.²¹²

Opetuspuheessaan isä Andrei Verikov pohtii, miten maaksi tullut ruumis voi liittyä jälleen yhteen siitä eronneen sielun kanssa. Hän toteaa, että maasta ihmisen kerran luoneen Jumalan on mahdollista saada tämä aikaan. Ruumista voi verrata vehnänjyvään, jonka pudottuaan maahan täytyy kuolla, jotta siitä alkaisi uusi elämä.²¹³ Uudessa testamentissa tähän viittaavat Paavalin sanat:

²¹⁰ Rukouskirja 2001, 143.

²¹¹ Rukouskirja 2001, 148.

²¹² Nikealais-konstantinopolilainen uskontunnustus 2009.

²¹³ Verikov 2016.

Joku ehkä kysyy: »Millä tavoin kuolleet herätetään? Millainen ruumis heillä silloin on?» Mikä järjetön kysymys! Eihän se mitä kylvät tule eläväksi, ellei se ensin kuole.²¹⁴

Konstantinos Kavarnos korostaa, että ylösousemus tarkoittaa nimenomaan *ruumiin ylösousemusta*. Hän lainaa Johannes Damaskolaista, joka muistuttaa, että kuolematon sielu on eronnut ruumiista, ja ylösousemuksessa sielu ja ruumis jälleen yhdistyvät. Sielulla ei Kavarnoksen mukaan ole omaa erillistä olemassaoloa, vaan se on ollut hyveellinen tai syntinen yhdessä ruumiin kanssa, ja siksi ne myös tuomitaan yhdessä tekojensa mukaan.²¹⁵

Kavarnos kuvaa myös ylösoussutta ruumista: se on hengellinen ja turmeltumaton, jolla ei ole tämän maailman kaltaisia aineellisia tarpeita. Vanhurskaiden ruumiit ovat puhtaita ja kirkkaita, ”täynnä jumalallista kunniaa”, kun taas syntisten ruumiit ovat epäpuhtaita ja synkkiä.²¹⁶

Kuoleman jälkeen seuraavaa *tuomiota* kaikki sielut pelkäävät. Tuomiosta muistutetaan ja edesmenneelle toivotaan armoa (7. irmossi):

kun Sinä tahtosi mukaan *tulet tuomitsemaan* maailmaa, ole silloin armollinen palvelijallesi²¹⁷

8. irmossi:

Elämänkulkunsa päätettyään edesmennyt rukoilee nyt Sinun puoleesi kääntyen, oi Herra: Päästä minut synneistäni, Kristus Jumala, *äläkä tuomitse minua syylliseksi, kun tulet kaikkia tuomitsemaan*²¹⁸

8. irmossin rukouksessa sanat on taas pantu edesmenneen itsensä suuhun. Edesmennyt kääntyy itse Herran puoleen, pyytää synninpäästöä ja vapautusta tuomiosta, jonka hän tietää tulevan.

Isä Andrei Verikov kirjoittaa opetuspuheessaan kaikkien maailman kansojen joutuvan Kristuksen toisen tulemisen yhteydessä yleiselle tuomiolle, joka on lopullinen. Ikuiseen kadotukseen joutuvat tulevat erotetuiksi Jumalan yhteydestä. Ihmisen ympäröi tyhjiys, josta muodostuu hänelle kärsimys ja ahdinko. Välinpitämättömyys, jota hän on rakkauden sijaan tuntenut, on johtanut hänet tuohon tilaan, josta lopulta muodostuu hänelle helvetti.²¹⁹

Viimeisen tuomion jälkeistä syntisten paikkaa kutsutaan Kanonissa useilla nimillä. Neitsyt Mariaa pyydetään toimimaan esirukoilijana 6. irmossin iikossissa:

Oi puhtain Valtiatar, Neitsyt, saata rukouksillasi Poikasi päästämään edesmennyt *vasemmalle puolelle joutuvien kohtalosta*²²⁰

²¹⁴ 1. Kor. 15:35–36.

²¹⁵ Kavarnos 1990, 51.

²¹⁶ Kavarnos 1990, 52.

²¹⁷ Rukouskirja 2001, 149.

²¹⁸ Rukouskirja 2001, 150.

²¹⁹ Verikov 2016.

Viimeisen tuomion tullessa toivotaan, ettei sielua tuomittaisi *vasemmalle puolelle joutuvien joukkoon*. Viittaus vasemmalle puolelle joutuvien joukkoon liittyy Matteuksen evankeliumin tekstiin, jossa Jeesus kertoo viimeisestä tuomiosta.

Kun Ihmisen Poika tulee kirkkaudessaan kaikkien enkeliensä kanssa, hän istuu kirkkautensa valtaistuimelle. Kaikki kansat kootaan hänen eteensä, ja hän erottaa ihmiset toisistaan, niin kuin paimen erottaa lampaat vuohista. *Hän asettaa lampaat oikealle ja vuohet vasemmalle puolelleen.*²²¹

Sitten hän sanoo *vasemmalla puolellaan* oleville: 'Menkää pois minun luotani, te kirotut, ikuisen tuleen, joka on varattu Saatanalle ja hänen enkeleilleen.'²²²

Kanonin jälkeen luettavassa rukouksessa edesmenneen puolesta pyydetään Jumalaa vapahtamaan sielu kärsimyksistä (6. irmossi):

Mutta Sinä, oi Herra, joka laskeudit hautaan ja herätit aikojen alusta kuolleiden sielut, *älä herätä minua kärsimykseen* vaan lepoon. Näin edesmennyt rukoilee meidän kauttamme Sinua, oi ylen laupias.²²³

Tässä kohdassa Kanonia muistutetaan jälleen Jeesuksen hautaamisesta ja hänen astumisestaan tuonelaan ristinkuolemansa jälkeen. Jeesus mursi tuonelan portit ja veti sieltä mukaansa häntä ennen kuolleiden vanhurskaiden sielut. Isä Andrei Verikovin opetuspuheen mukaisesti (vrt. ylempänä) *kärsimys* tarkoittaa helvettiä vastakohtana paikalle, johon vanhurskaiden sielut ovat Jeesuksen kanssa päässeet. – Säkeessä todetaan edesmenneen rukoilevan näin *meidän kauttamme*, joka ilmaisee seurakunnan nyt toimivan rukouksen välittäjänä edesmenneen ja Jumalan välissä.

Kanonin jälkeen luettavassa rukouksessa edesmenneen puolesta mainitaan sekä ikuiset kärsimykset että *helvetin tuli*:

Päästä hänet *ikuisista kärsimyksistä ja helvetin tulesta*²²⁴

Ikuinen tuli mainitaan 7. irmossissa

Sinä kolmessa persoonassa ylistetty, joka pelastit kolme juutalaista nuorukaista tulesta, *päästä ikuisesta tulesta* kuolemaan nukkunut²²⁵

ja 8. irmossissa:

lue pyhien joukkoon edesmenneen palvelijasi sielu ja päästä hänet *ikuisesta tulesta*²²⁶

Kari Kuula toteaa *Helvetin historiassaan*, että Vanhassa testamentissa helvetistä ei juurikaan puhuta. Haprean kielen *sheol* oli kuitenkin käännetty kreikan sanalla *haades*, jota nimitystä

²²⁰ Rukouskirja 2001, 146.

²²¹ Matt. 25:31–33.

²²² Matt. 25:41.

²²³ Rukouskirja 2001, 147.

²²⁴ Rukouskirja 2001, 157.

²²⁵ Rukouskirja 2001, 149–150.

²²⁶ Rukouskirja 2001, 151.

kristityt olivat käyttäneet vainajien olinpaikasta. Kun sielua alettiin pitää kuolemattomana, myös helvetin vaivoista tuli ikuisia.²²⁷ Luukkaan evankeliumin kertomuksessa rikkaasta miehestä ja Lasaruksesta rikas mies kärsii tuonelassa häntä polttavista tulen lieskoista. Syntisten kohtalona on siis joutua tuleen, ja viimeisen tuomion jälkeen se muuttuu ikuiseksi.

5.2 ”Älä heitä tuonelan syvyyteen sielua”

Kanonissa sana *tuonela* esiintyy kaikkiaan neljä kertaa. 6. irmossi:

Minä vuodatan rukoukseni Herralle ja Hänelle murheeni ilmoitan, sillä sieluni on tullut täyteen kaikkea pahuutta ja henkeni on lähestynyt *tuonelaa*. Minä rukoilen kuin Joona: *Johdata minut, oi Jumala, pois turmiosta.*²²⁸

6. irmossin alussa olevat sanat on pantu edesmenneen suuhun: ”-- Näin edesmennyt rukoilee meidän kauttamme sinua, oi ylen laupias.” Irmossin alussa kuoleva kertoo sielunsa tulleen täyteen pahuutta ja henkensä lähestyneen *tuonelaa*. Hän pyytää myös Jumalaa johdattamaan hänet pois turmiosta eli luopumaan synnistä. Tuonela tarkoittaa tässä kuoleman jälkeistä paikkaa, johon syntinen sielu joutuu.

Sekä 4. että 6. irmossissa *tuonela* liittyy raamatulliseen viittaukseen siitä, miten Kristus itse laskeutui tuonelaan ja herätti kaikki siihen mennessä kuolleet.

(4. irmossi)

Sinä, Kristus, astuit *tuonelaan* ja herätit kanssasi kaikki kuolleet.²²⁹

(6. irmossi)

Kukistettuasi *tuonelan* Sinä, Herra, herätit aikojen alusta kuolleet.²³⁰

(litanian troparit)

Sinä olet Jumala, joka menit alas *tuonelaan* ja päästit vangitut irti kahleista,²³¹

6. irmossissa rukoillaan kolmiyhteistä Jumalaa, että tämä ei heittäisi tuonelan syvyyteen edesmenneen sielua.

Me rukoilemme Sinua, aluton Isä, Poika ja Pyhä Henki, *älä heitä tuonelan syvyyteen sielua*, joka on turmelevan maailman ahdistuksesta Sinun, Luojansa, tykö tullut, oi Jumala Vapahtajani.²³²

Kari Kuula pohtii Helvetin historiassaan sitä, miten Kristuksen laskeuduttua kuolemansa jälkeen tuonelaan ja ylösnoustessaan nostettua sieltä mukanaan Vanhan testamentin vanhurskaat, *tuonela*-nimitys alkoi vähitellen merkitä samaa kuin *helvetti* – olivathan sinne

²²⁷ Kuula 2006, 99.

²²⁸ Rukouskirja 2001, 146.

²²⁹ Rukouskirja 2001, 144.

²³⁰ Rukouskirja 2001, 147.

²³¹ Rukouskirja 2001, 156.

Jeesuksen käynnin jälkeen jääneet vain syntiset. Kuulan mukaan pian kuitenkin tuonelasta tuli välitila, jossa sielut odottavat viimeistä tuomiota.²³³

5.3 Päästä ikuisista kärsimyksistä

Edellä olen tarkastellut, minkälaisia ikäviä asioita edesmennyt voi joutua kohtaamaan kuolemansa jälkeen. Ruumiin joutumista maahan voidaan pitää rangaistuksena, mutta Kanonissa hautaitkujen todetaan vaihtuvan ylistyslauluiksi. Edesmennyt on kuitenkin kuollut ylösnousemuksen toivossa, ja hän uskoo ruumiin ja sielun vielä yhdistyvän.

Synnin palkka on kuolema, ja syntistä odottaa kuoleman jälkeen tuonela, jossa hän saa jo esimakua tulevasta kärsimyksestä. Esirukouksia luetaan juuri siksi, että edesmenneen kärsimykset jäisivät mahdollisimman vähäisiksi. Viimeistä tuomiota jokainen sielu pelkää. Silloin syntinen ja Jumalaa kohtaan välinpitämätön joutuu Kristuksen vasemmalle puolelle tämän istuessa tuomitsemassa kuolleita. Pahimmassa tapauksessa edessä voisi olla helvetin ikuinen tuli. Esirukousten uskotaan kuitenkin voivan vaikuttaa syntisen kohtaloon viimeiselle tuomiolle asti.

Kanonissa edesmenneen puolesta rukouspyynnöt osoitetaan Pyhälle kolminaisuudelle, Jumalalle ja Jeesukselle. Tärkeä esirukoilija on neitsyt Maria, jonka asemaa tarkastelen seuraavassa luvussa.

5.4 Taivaalliset esirukoilijat puolustajinamme

Ortodoksisen opetuksen mukaan jokaisen ortodoksin esirukoilijana toimii paitsi hänen oma pyhänsä, jonka nimeä hän kantaa, myös muut pyhät ja Jeesuksen äiti Maria. Ortodokseilla on Marialle monta nimitystä, ja hänelle tehdyistä ylistysvirksistä tunnetuimmassa ”Totisesti on kohtuullista” (kreikaksi Ἀξιὸν ἐστίν, Aksion estin) esiintyy niistä useita. Tämä veisu sisältyy myös osana Kanonin tekstiin, sen 9. irtosin jälkeen tulevassa osuudessa:

Totisesti on kohtuullista
ylistää autuaaksi Sinua, *Jumalansynnyttäjä,*
aina autuas ja viaton ja meidän Jumalamme Äiti.
Me ylistämme Sinua, joka olet *kerubeja kunnioitettavampi*
ja *serafeja verrattomasti jalompi,*
Sinua, *puhdas Neitsyt Sanan synnyttäjä,*
Sinua, *totinen Jumalansynnyttäjä.*²³⁴

Ortodoksinen kirkko tunnustaa seitsemän ekumeenista kirkolliskokousta. Näistä kolmannessa, vuoden 431 Efesoksen kirkolliskokouksessa, yksi tärkeimmistä käsiteltävänä olleista asioista

²³² Rukouskirja 2001, 147.

²³³ Kuula 2006, 158.

²³⁴ Rukouskirja 2001, 154.

oli Marian julistaminen Jumalansynnyttäjäksi (kreikaksi Theotokos).²³⁵ Neitsyt Maria mainitaan nimeltä sekä Apostolisessa että Nikean (Nikealais-konstantinopolilaisessa) uskontunnustuksessa²³⁶.

”Totisesti on kohtuullista” -veisussa Mariaa kutsutaan Jumalansynnyttäjä-nimen lisäksi puhtaaksi Neitsyeksi ja Sanan synnyttäjäksi. Maria on autuas ja viaton. Hän on kerubien ja serafien yläpuolella eli taivaallisessa arvojärjestyksessä enkelten yläpuolella.

Elokuun 15. päivän, Neitsyn Marian kuolonuneen nukkumisen juhlapäivän troparissa, lauletaan:

Oi Jumalansynnyttäjä, sinä synnyttäessäsi säilytit neitsyyden ja kuolonuneen nukkuessasi *et maailmaa hyljännyt*. Sinä elämän äitinä menit Elämän tykö ja *rukouksillasi päästät kuolemasta meidän sielumme*.²³⁷

Veisussa luvataan, että Maria rukouksillaan pelastaa kuolemasta niiden sielut, jotka hänen puoleensa kääntyvät. Hän ei kuollessaan hyljännyt maailmaa vaan rukoilee jatkuvasti ihmisten puolesta.

Vuonna 1943 ilmestyneessä kirjasessa *Kolme lukua Neitsyt Marian kunnioittamisesta* sen kirjoittaja rovasti N. Ortamo pohtii perusteellisesti neitsyt Marian asemaa ja nimityksiä ortodoksisen kirkon traditiossa. Hän toteaa pyhien ihmisten ottavan osaa maailmassa elävän seurakunnan asioihin ja siksi rukoilevan jatkuvasti näiden puolesta. Ortamo vakuuttaa ensimmäisenä heidän joukossaan olevan juuri Marian, jonka esirukouksilla on myös suuri vaikutus. Jeesuksen ensimmäinen ihmeteko Galileassa tapahtui juuri äiti-Marian pyynnöstä. Vähävaraisten ihmisten häissä loppui viini kesken, ja Maria pyysi poikaansa pelastamaan tilanteen. Ortamo perustelee Marian aina haluavan auttaa heikompia ihmisiä, ja toisaalta Marian sanan olevan vaikuttavan Jeesuksen edessä. Ortamo korostaakin, että kirkko siksi nimittää Mariaa rukouksissaan ja veisuissaan myös *murheellisten erikoiseksi puolustajaksi, lohduttajaksi ja ilonantajaksi*. Seurakunnan jäsenet haluavatkin rukoillessaan ”vahvistaa” rukouksensa juuri Marian esirukouksilla.²³⁸

Kanonin jälkeen luettavissa lauselmissa tuodaan esille Marian asema:

Me nimitämme Sinua, oi *puhtain, näkymättömän Isän morsiameksi* ja Sinusta Pyhän Hengen kautta lihaksi tulleen Pojan äidiksi ja *esiintuomme Sinut nukkuneen palvelijasi esirukoilijaksi*, sillä Sinä olet *meidän kuolevaisten auttaja, Sinua me rakastamme ja veisuilla ylistämme*.²³⁹

Maria nostetaan esiin edesmenneen esirukoilijana. Rukoileva seurakunta korostaa rakastavansa Mariaa, ja siksi ylistää häntä veisuillaan. Maria on Jeesuksen äiti, ja hänen

²³⁵ Kolmas ekumeeninen kirkolliskokous 2009.

²³⁶ Ortodoksisessa kirkossa on yleisesti käytössä Nikealais-konstantinopolilainen uskontunnustus.

²³⁷ Rukouskirja 2001, 208.

²³⁸ Pyhä Neitsyt Maria – taivaassa oleva suojelijamme 2010.

tiedetään olevan kuolevaisten eli maan päällä vaeltavan seurakunnan auttaja. Mariaa nimitetään tässä vielä uusilla nimillä *puhtain ja näkymättömän Isän morsian*. *Puhtain* viittaa Mariaan ikuisena neitsyenä, viattomana ja synnittömänä. *Näkymättömän Isän morsian* tarkoittaa Mariaa Jumalan pojan äitinä. Samassa säkeessä sanotaan Jeesuksen ”tulleen lihaksi Pyhän Hengen kautta”.

Kanonin loppupuolella kahdestikin nostetaan esille Vanhan testamentin profeettojen, Jesajan, Danielin ja Hesekielin kirjoista, löytyvät nimitykset, joiden katsotaan viittaavan Mariaan (7. irmossi):

Jesaja nimitti Sinua *sauvaksi*, oi puhdas, Daniel *koskemattomaksi vuoreksi*, Hesekiel *portiksi*, josta Kristus on käynyt, mutta me, Sinua todella Jumalansynnyttäjäksi nimittäen, ylistämme Sinua.²⁴⁰

(8. irmossi):

Sinusta, Neitsyt, profeetat ovat edeltä puhuneet. Katsellen Sinua profeetallisilla silmillään he nimittivät Sinua *sauvaksi, itäiseksi portiksi, ihmiskäsin koskemattomaksi vuoreksi*. Mutta me tunnustamme Sinut todella Jumalansynnyttäjäksi, joka synnytit kaikkeuden Jumalan.²⁴¹

Molemmissa edellä lainatuissa kohdissa, jotka sisältävät viittaukset Vanhan testamentin profeettoihin, nostetaan rinnalle Marian oikeaoppinen, Uuden testamentin hänelle tuoma nimitys Jumalansynnyttäjäksi. Mariaa todella nimitetään ja hänet todella tunnustetaan Jumalansynnyttäjäksi, koska hän on kaikkeuden Jumalan synnyttänyt.

Useassa kohdin Kanonissa Mariaa pyydetään rukouksillaan kääntymään Jeesuksen puoleen, jotta tämä antaisi levon edesmenneen sielulle. Rukouksen lisäksi Mariaa pyydetään myös ihmisten puolustajaksi (3. irmossin jälkeinen Katismaveisu):

Kaikkein pyhin Jumalansynnyttäjäksi, *älä minua tässä ajassa hylkää äläkä usko minua ihmisten turviin, vaan itse puolusta ja armahda minua*.²⁴²

On merkillepantavaa, että Mariaa kielletään paitsi hylkäämästä rukoilijaa, myös jättämästä häntä ”ihmisten turviin”. Marian katsotaan ihmisiä paremmin voivan toimia puolustajana ja myös voivan armahtaa häntä rukoilevan. Armahtaminen korostuu 5. irmossin lopussa olevassa säkeessä:

Oi puhtain Valtiatar, Neitsyt, *saata rukouksillasi Poikasi päästämään edesmennyt vasemmalle puolelle joutuvien kohtalosta, sillä Sinä olet Vapahtajamme ja Jumalamme Äiti*.²⁴³

Marian toivotaan jopa viimeisellä tuomiolla pelastavan edesmenneen sielun joutumasta ”vasemmalle puolelle” eli kadotukseen.

²³⁹ Rukouskirja 2001, 153–154.

²⁴⁰ Rukouskirja 2001, 150.

²⁴¹ Rukouskirja 2001, 152.

²⁴² Rukouskirja 2001, 144.

²⁴³ Rukouskirja 2001, 146.

Kanoni edesmenneen puolesta tuo selvästi esiin Neitsyt Marian tärkeän ja huomattavan aseman taivaallisena esirukoilijana. Maria on Jumalansynnyttäjä, jota seurakunta rakastaa ja veisuin ylistää. Hän on kuolevaisten auttaja. Marian rukousten poikansa Jeesuksen edessä uskotaan voivan antaa edesmenneelle levon ja jopa armahtavan hänet kadotuksesta. Sen lisäksi Marian toivotaan puolustavan ihmistä jo maan päällä ja hänen uskotaan olevan parempi turva kuin toiset ihmiset.

Neitsyt Marian lisäksi Kanonin loppusiunauksessa papin sanomana tulevat mainituiksi muutkin esirukoilijat, joiden ortodoksisen opin mukaisesti uskotaan aina ja jatkuvasti rukoilevan kaikkien ihmisten puolesta:

Kuolleista ylösnoussut Kristus, totinen Jumalamme, puhtaimman Äitinsä, pyhien, kunniallisten ja korkeasti kiitettyjen apostolien, jumalankantajien pyhittäjäsiemme ja kaikkien pyhiensä esirukouksien tähden vieköön poisminneen palvelijansa sielun vanhurskaiden asuntoihin --²⁴⁴

Samana rukouksen lopussa seurakunta rukoilee vielä itsensäkin puolesta:

-- ja meitäkin armahtakoon hyvydessään ja ihmisrakkautessaan.

Seuraavassa luvussa käyn tarkemmin läpi, mitä rukousta lukevat oman itsensä puolesta rukoilevat.

5.5 Kristus meitäkin armahtakoon

Rukoileva seurakunta pyytää kuudessa kohdassa Kanonia apua myös itselleen. 3. irmossi:

Taivaan avaruuden Luoja ja kirkon Rakentaja, *vahvista minua rakkaudessasi*, Sinä, kaiken halajamisen täyttymys, uskovien tuki, oi ainoa ihmisiä rakastava.²⁴⁵

Kaikkein pyhin Jumalansynnyttäjä, *älä minua tässä ajassa hylkää äläkä usko minua ihmisten turviin, vaan itse puolusta ja armahda minua.*²⁴⁶

5. irmossi:

Valista minua käskyilläsi, oi Herra, ja *kätesi siunauksella anna minulle rauhasi*, oi ainoa ihmisiä rakastava.²⁴⁷

Pyhä Kolminaisuus, ylistetty Valtias, *valista meidät*, jotka rukoilemme Sinua, *vastaanottamaan taivaallinen rauha* --²⁴⁸

9. irmossi:

Kaikkein pyhin Kolminaisuus, *armahda meitä*. Herra, *puhdistä meidät synneistämme*. Valtias, *anna anteeksi rikoksemme*. Pyhä, *tule ja paranna heikkoutemme* Sinun nimesi tähden.²⁴⁹

²⁴⁴ Rukouskirja 2001, 160.

²⁴⁵ Rukouskirja 2001, 142.

²⁴⁶ Rukouskirja 2001, 144.

²⁴⁷ Rukouskirja 2001, 145.

²⁴⁸ Rukouskirja 2001, 146.

²⁴⁹ Rukouskirja 2001, 154.

Loppusiunaus:

-- ja *meitäkin armahtakoon* hyvydessään ja ihmisrakkaudessaan.²⁵⁰

Seurakunnan rukousaiheet noudattavat sitä linjaa, jonka Rauno Pietarinen opetuspuheessaan kertoo olevan ortodoksille sallittua. Itselleen voi ja pitää aina pyytää armahdusta ja syntien anteeksisaamista (3. irmossin jälkimmäinen säe, 9. irmossi ja loppusiunaus). Rakkaudessa vahvistamista ja rukoilevan valaisemista vastaanottamaan rauha voidaan varmasti pitää samaten mitä sopivimpina rukousaiheina.

²⁵⁰ Rukouskirja 2001, 160.

6 Kanonin käyttö Suomen ortodoksisissa seurakunnissa

Haastattelin Kanonin käytöstä kanttori Erkki Lumisalmia. Lumisalmi kertoi Ivalossa työskennellessään toimittaneensa usein Kanonin edesmenneen puolesta, kun tilaisuudessa ei ollut pappia paikalla. Yleensä se toimitettiin vainajien muistopäivänä, mutta hän muisti toimittaneensa sen kerran myös iäkkään vanhuksen kuolinvuoteen äärellä. Toimituksen aikana tämä iäkäs henkilö myös siirtyi tuonilmaisiin. Lumisalmi kertoi toimittaneensa Kanonin joskus myös matkapapin seurassa. Kanonin vanhempi versio sisältyy Hetkipalvelus-käsikirjaan. Kirja on tarkoitettu lukijoille (eli kanttoreille ja lukijoiksi vihityille maallikoille), ja Lumisalmi kertoi paljon käyttäneensä sitä.

Turun ortodoksisen seurakunnan kanttori Pasi Torhamo puolestaan kertoi viesteissään, että osia Kanonista käytetään ainoastaan hautajaisissa ja panihida-muistopalveluksissa. Tällöin Kanonista lauletaan 6. ja 9. veisu (irmossi).

Rovasti Rauno Pietarinen, joka on Ivalon pappi, puolestaan kertoi haastattelussa, että ei ole 38 pappisvuotensa aikana koskaan käyttänyt Kanonia edesmenneen puolesta. Hautauksia varten ortodoksisella kirkolla on vuonna 1959 hyväksytty kirja *Hautaus-toimitus*, joka sisältää erikseen maallikko- ja lapsivainajan siunauksen, pääsiäisenä toimitettavan hautauksen sekä panihidan tekstit. Muistopalveluksissa toimitetaan yleensä panihida.

Tällä hetkellä Lappeenrannassa pappina toimiva Andrei Verikov kertoi, että kaikki vainajien muistopalveukset Nurmeksessa toimitettiin Hautaus-toimitus-kirjan mukaan, ja niitä on kutsuttu nimellä panihida. Joissakin tapauksissa on käytetty lyhyempää palvelusta eli litaniaa, joka sisältyy muistopalveluksen (ja myös Kanonin edesmenneen puolesta) jälkiosaan. Tutkimaani Kanonia siis Nurmeksessa ei ole omana kokonaisuutena toimitettu.

Ilomantsin kirkkoherra Ioannis Lampropoulos ei hänkään käytä Kanonia edesmenneen puolesta. Muistopalveluksissa ovat käytössä parastasis tai panihida ja hautaukset toimitetaan Hautauspalveluksen mukaisesti.

Helsingin ortodoksisen seurakunnan pappi Teo Merras ei ole työssään käyttänyt Kanonia edesmenneen puolesta. Vainajan muistopalveluksessa hän käyttää panihidaa tai litaniaa. Yleisinä vainajien muistelupäivinä käytössä on panihida tai parastasis. Kanonin 3., 6. ja 9. irmossi sisältyvät näihin, mutta Kanonin troparit eivät. Kuolinvuoteen äärellä omaisten pyynnöstä Merras on toimittanut panihidan.

Merras kiinnitti huomiota siihen, että vuoden 2001 Rukouskirja ilmestyi arkkipiispan siunauksella ja Aleksander Nyströmin käännöstyön tuloksena. Sitä ei ole yleisessä piispainkokouksessa hyväksytty samalla tavoin kuin muita käytössä olevia kirjoja.

Ortodoksisia käytäntöjä koskevaa ohjeistusta uudistetaan yleensä hitaasti. Esimerkiksi hautaustoimitusten ohjeistus on julkaistu 60 vuotta sitten. Joitakin keskeisiä käännöksiä on viime aikoina haluttu uudistaa, kuten Psalmit ja uusi raamatunkäännös Septuagintan pohjalta, Orogion ja kirkkolaulut. Talvella 2018–19 on ilmestynyt myös uusi suomennos Andreas Kreetalaisen suuresta katumuskanonista. Tämä aiheuttaa myös ongelmia: Vanhasta testamentista on käytössä vuosien 1992 ja 1933/38 Raamatun suomennosten lisäksi vielä kolmaskin versio. Muidenkin tekstien osalta (juuri Rukouskirjan ja Orogionin 2001 vuoksi) on sekaannusta siitä, mitä tekstiä yhteisesti käytetään.

Merras nosti esiin myös yhden ortodoksisia tekstejä koskevan tärkeän huomion: ortodoksisten tekstien perimmäinen tarkoitus on ”tulla kuulluksi” eli niiden on tarkoitus aueta kuulijalle laulettuna tai ääneen luettuna, ei niinkään painettuna tekstinä. Niitä on totuttu kuulemaan ja muistamaan ulkoa. Siksi teksteihin tulevat muutokset aiheuttavat helposti myös vaikeuksia yhteisen palveluksen vietossa. Kirkkoveisuihin tulleet muutokset hankaloittavat laulamista, kun on yhteisesti ensin sovittava, millä sanoilla lauletaan.

Yhteenvetona Kanonin käytöstä Suomen seurakunnissa voi todeta, että seurakuntien papisto ei toimita palveluksia Kanonin pohjalta. Kirkon hautaukset toimitetaan Hautaustoimitus-käsikirjaa käyttäen. Muistopalveluksissa toimitetaan useimmiten panihida, jonka teksti sisältyy Hautaustoimitus-kirjaan. Panihidaan sisältyvät osin samat veisut kuin Kanoniin edesmenneen puolesta eli 3., 6. ja 9. irmossi (ei niihin liittyviä tropareita), kontakki, katismaveisu ja iikossi. Joissakin tapauksissa toimitetaan pelkkä litania, joka sellaisenaan sisältyy myös Kanonin tekstiin.

Myös kanttori Torhamo on käyttänyt vain panihidoihin sisältyviä Kanonin osia. Pitkään kanttorina ja nykyisin eläkepäivinään diakonina toimivalle Lumisalmelle Kanoni edesmenneen puolesta on hyvin tuttu. Lapissa toimiessaan hän on suorittanut paljon palveluksia yksinään ilman pappia ohjeenaan juuri lukijoille tarkoitettu Hetkipalvelus-kirja.

7 Johtopäätökset

Tutkimustehtävänäni oli selvittää, millaisen käsityksen kuolemasta ja tuonpuoleisesta ortodoksinen esirukous *Kanoni edesmenneen puolesta* sisältää. Saadakseni tietoa Kanonin käytöstä Suomen ortodoksisissa seurakunnissa nykyisin otin yhteyttä eri puolille Suomea yhteensä kuuteen kanttoriin tai pappiin.

Kanonista käy selkeästi ilmi ortodoksisen kirkon käsitys ruumiin ja sielun erkanemisesta toisistaan ihmisen kuollessa. Ihminen on luotu maasta, ja maahan hän myös palaa. Kanonissa korostetaan, että tässä asiassa kaikki ihmiset kuninkaista kerjäläisiin ovat tasa-arvoisia. Ihminen ei kuitenkaan pelkää ruumiin joutumista maahan, sillä hän kuolee ylösnousemuksen toivossa.

Ortodoksinen kirkko uskoo esirukouksen suureen voimaan, mikä näkyy selvästi Kanonin säkeissä. Ihminen, jonka synnit ovat anteeksiannettavia, voi vielä kuolemansa jälkeen tehdä parannuksen ja kääntyä Jumalan puoleen. Tässä juuri läheisten ja koko kirkon esirukouksilla on suuri merkitys. Kuolleen puolesta rukoillaan suoraan Pyhää kolminaisuutta, Jumalaa tai Jeesusta. Taivaallisina esirukoilijoina toimivat myös apostolit ja kaikki pyhät.

Useassa kohdassa Kanonissa edesmenneen puolesta käännytään myös neitsyt Marian puoleen. Kanonin tekstistä heijastuu selkeästi usko siihen, että Maria on pyhien joukossa tärkein ihmisten puolesta toimiva esirukoilija. Jeesuksen äidillä, joka ekumeenisessa kirkolliskokouksessa nimettiin Jumalansynnyttäjäksi, uskotaan olevan huomattava valta poikansa Jeesuksen edessä. Hän on murheellisten lohduttaja ja ilonantaja, jota seurakunta rakastaa ja veisuin ylistää. Hän voi rukoilla edesmenneen sielulle armoa ja jopa pelastusta viimeisellä tuomiolla. Hän on myös ihmisten puolustaja ja turva jo maan päällä.

Kun sielu kuolemassa eroaa ruumiista, sille toivotaan hartaimmin lepoa. Sielun toivotaan pääsevän pyhien tai vanhurskaiden joukkoon. Konkreettista paikkaa kuoleman jälkeen nimitetään paratiisiksi, vanhurskaiden majoiksi, pyhien kartanoiksi tai taivaallisiksi asunnoiksi. Myös sielun pääsemistä Abrahamin huomaan rukoillaan. Abrahamin huoma muistuttaa Uuden testamentin kertomuksesta, jossa köyhä Lasarus kuolemansa jälkeen pääsee nojaamaan Abrahamin rintaa vasten, mutta rikas mies joutuu tuonelan tuskiin. Kanonissa toistetaan useassa kohdin kuvausta siitä, miten Jeesus kuoltuaan ”astui alas tuonelaan”, ja kolmantena päivänä ylösnoustessaan mursi tuonelan portit ja nosti sieltä mukanaan ennen itseään kuolleet vanhurskaat. Näin kaikki Vanhan testamentin aikaiset hurskaat Aadamista ja Eevasta lähtien pääsivät Jeesuksen kanssa Jumalan valtakuntaan.

Kanonissa rukoillaan sielulle synninpäästöä, armoa ja pelastusta. Sielun toivotaan välttävän joutumasta Jeesuksen vasemmalle puolelle pelottavalla viimeisellä tuomiolla. Vasemmalle puolelle päätyminen tietäisi joutumista kärsimykseen tai helvetin tuleen.

Kuka Kanonissa rukoilee ja kenen puolesta? Kanonissa esiintyy useammassakin kohdassa rukouksen lukijan vaihtumista. Joissakin kohdin rukouksen sanat siirretään kuolleen omaan suuhun, jolloin tämä rukoilee Jumalaa omasta puolestaan. Suurin osa rukoustekstistä on seurakunnan yhteistä rukousta edesmenneen puolesta, mutta myös rukoilevan seurakunnan rukousjaksoja sen oman synninpäästön puolesta esiintyy.

Kanonin sisältö noudattelee tarkasti ortodoksista oppia edesmenneen sielun vaelluksesta kuoleman jälkeen tuonpuoleisessa elämässä. Raamatun tekstit eivät johdonmukaisesti anna selitystä sille, missä edesmenneen sielu odottaa viimeistä tuomiota, ja Kanonissakin tämä jää osin arvailujen varaan. Ortodoksinen käsitys siitä, että kuoleman jälkeen seuraa ensin väliaikainen tuomio, ei selvästi ilmene Kanonin tekstistä. *Tuonela* on toisaalta välitila, paikka, johon sielu yksityisen tuomion jälkeen siirtyy, mutta *tuonela* voi tarkoittaa myös samaa kuin *helvetti*, johon sielu viimeisen tuomion eli Jeesuksen toisen tulemisen jälkeen voidaan tuomita.

Tutkimuksessani havaitsin, että *Kanoni edesmenneen puolesta* antaa lukijalle ortodoksista uskoa vastaavan käsityksen kuolemasta ja kuolemanjälkeisestä elämästä. Tekstistä tämä käsitys käy myös selkeästi ilmi, eli ortodoksisuudessa kuolemasta ja siitä, mitä kuolleen tapahtuu tästä ajasta lähtemisen jälkeen, kerrotaan seurakuntalaiselle selkeästi. Perehtyessäni tutkielmaa tehdessäni vastaaviin luterilaisiin käytäntöihin voin yhtyä Juha Pentikäisen ajatuksiin: luterilaisen kirkon puhumattomuus kuolemanjälkeisestä elämästä aiheuttaa hämmennystä. Näin tehdessään se avaa ihmisille mahdollisuuden – kristillisen kirkon jäsenyydestä huolimatta – muodostaa oman, jopa hyvin mielikuvituksellisen kuvan sielun vaelluksesta tai ihmisen uudelleensyntymästä kuolemansa jälkeen.

Ortodoksinen liturgiikka kokonaisuudessaan ja siihen liittyvät liturgiset tekstit tarjoavat paljon ja hyvin monipuolista tutkimusaineistoa ja tutkimusaiheita. Haastatellessani ortodoksisten seurakuntien työntekijöitä yhdeksi tutkimuskohteeksi nousi Andreas Kreetalaisen suuri katumuskanoni, joka luetaan kirkoissa vain muutaman kerran vuodessa.

Aineistolähtöinen sisällönanalyysi oli antoisa tapa eritellä Kanonin tekstiä. Yksittäisten lauselmien erottelu pidemmistä säkeistä saattaa tosin osittain hämärtää säkeen antama kokonaiskuvaa, eli tutkimuksessa pitäisi hahmotella myös isompien kokonaisuuksien antama kuva tekstin sisällöstä, mikä ei tämän suppean työn puitteissa ole ollut mahdollista.

Lähde- ja kirjallisuusluettelo

Painamattomat lähteet

Haastattelut

Lampropoulos, Ioannis, Ilomantsin kirkkoherra	15.4.2019	Tekijän hallussa
Lumisalmi, Erkki, Hämeenlinnan diakoni	5.4.2019	Tekijän hallussa
Merras, Teo, Helsingin seurakunnan pappi	8.4.2019	Tekijän hallussa
Pietarinen, Rauno, Lapin seurakunta, Ivalon pappi	25.4.2019	Tekijän hallussa

Sähköpostikirjeenvaihto

Torhamo, Pasi, Turun seurakunnan kanttori	10.2.2019; 7.4.2019	Tekijän hallussa
Verikov, Andrei, Lappeenrannan pappi	26.1.2019; 27.1.2019	Tekijän hallussa

Muut lähteet ja apuneuvot

Kanoni edesmenneen puolesta (2012). *Ortodoksi.net*.

http://www.ortodoksi.net/index.php/Kanoni_edesmenneen_puolesta (luettu: 4.10.2018).

Rukouskirja (2001). Nyström, Aleksander (toim.). Jyväskylä: Ortodoksisen kirjallisuuden julkaisuneuvosto.

Nykysuomen sanakirja (1978). Lyhentämätön kansanpainos. Sadeniemi, Matti (toim.). Porvoo: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Kirjallisuus

Andrei Verikov (2019). *Ortodoksi.net*. http://www.ortodoksi.net/index.php/Andrei_Verikov (luettu: 12.4.2019).

Bartholomeos I Konstantinopolin patriarkka (2011). *Ortodoksi.net*.

http://www.ortodoksi.net/index.php/Bartholomeos_I_Konstantinopolin_patriarkka (luettu: 11.4.2019).

Brjantšaninov, Ignati (1995). *Kuolemasta elämään*. Suom. Irmeli Talasjoki. Valamon Luostarin Julkaisuja 63. Jyväskylä: Valamon luostari.

Ektenia (2009). *Ortodoksi.net*. <http://www.ortodoksi.net/index.php/Ektenia> (luettu 21.4.2019).

Filokalia (2011). *Ortodoksi.net*. <http://www.ortodoksi.net/index.php/Filokalia>. (luettu 9.3.2019).

Haastettu kirkko (2012). *Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2008–2011*. Porvoo: Kirkon tutkimuskeskus.

- Hautauspalvelus (2012). *Ortodoksi.net*. <http://www.ortodoksi.net/index.php/Hautauspalvelus> (luettu: 2.1.2019).
- Herramme Jeesuksen Kristuksen kirkastuminen (2010). *Ortodoksi.net*. http://www.ortodoksi.net/index.php/Herramme_Jeesuksen_Kristuksen_kirkastuminen#Kristuksen_kirkastuminen_Raamatussa (luettu 22.4.2019)
- Hetkipalvelus. Lukijan käsikirja* (1955). Pieksämäki: Ortodoksisen kirjallisuuden julkaisuneuvosto.
- Hirsjärvi, Sirkka & Helena Hurme (2000). *Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Helsinki: Helsinki University Press.
- Hymni (2010). *Ortodoksi.net*. <http://www.ortodoksi.net/index.php/Hymni> (luettu 6.10.2018).
- Hymnografia (2011). *Ortodoksi.net*. <http://www.ortodoksi.net/index.php/Hymnografia> (luettu 21.4.2019).
- Iikossi (2010). *Ortodoksi.net*. <http://www.ortodoksi.net/index.php/Iikossi> (luettu 6.10.2018).
- Intercessio. Esirukoukset (2009). *Ortodoksi.net*. http://www.ortodoksi.net/index.php/Intercessio_-_Esirukoukset (luettu: 2.1.2019).
- Irmossi (2008). *Ortodoksi.net*. <http://www.ortodoksi.net/index.php/Irmossi> (luettu 6.10.2018).
- Isä (2012). *Ortodoksi.net*. <http://www.ortodoksi.net/index.php/Is%C3%A4> (luettu: 11.4.2019).
- Jeesuksen rukous (2014). *Ortodoksi.net*. http://www.ortodoksi.net/index.php/Jeesuksen_rukous (luettu: 7.1.2019).
- Jumalallistuminen (2008). *Ortodoksi.net*. <http://www.ortodoksi.net/index.php/Jumalallistuminen> (luettu 25.1.2019).
- Kanoni (2009). *Ortodoksi.net*. <http://www.ortodoksi.net/index.php/Kanoni> (luettu 6.10.2018).
- Kanonisointi (2018). *Ortodoksi.net*. <http://www.ortodoksi.net/index.php/Kanonisointi> (luettu 22.4.2019).
- Katisma (2011). *Ortodoksi.net*. <http://www.ortodoksi.net/index.php/Katisma> (luettu 6.10.2018).
- Katekismus. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kristinoppi* (2000). Vilppula: Oy Edita Ab.
- Katumus (2018). *Ortodoksi.net*. <http://www.ortodoksi.net/index.php/Katumus> (luettu 11.4.2019).
- Kavarnos, Konstantinos (1990). *Ortodoksinen opetus kuolemanjälkeisestä elämästä*. Suom. Petri Piironen. Joensuu: Ortodoksinen kirjallisuusyhdistys Ortokirja ry.

- Kilvoitus (2010). *Ortodoksi.net*. <http://www.ortodoksi.net/index.php/Kilvoitus> (luettu 22.4.2019).
- Kirkkokalenteri (2019). Suomen ortodoksinen kirkko. *Ort.fi*. <https://ort.fi/kirkkokalenteri/20190428> (luettu 27.4.2019).
- Kirkollinen sanasto (s.a.). Suomen ortodoksinen kirkko. *Ort.fi*. <https://www2.ort.fi/content/kirkollinen-sanasto#K> (luettu: 6.10.2018).
- Kolmas ekumeeninen kirkolliskokous (2009). *Ortodoksi.net*. http://www.ortodoksi.net/index.php/Kolmas_ekumeeninen_kirkolliskokous (luettu 25.1.2019).
- Kontakki (2008). *Ortodoksi.net*. <http://www.ortodoksi.net/index.php/Kontakki> (luettu 6.10.2018).
- Kuolemanjälkeinen elämä (s.a.). Suomen evankelis-luterilainen kirkko. *evl.fi*. <https://evl.fi/tutki-uskoa/kuolemanjalkeinen-elama> (luettu 12.4.2019).
- Kupari, Helena (2018). Suo meille iankaikkinen muisto. *Teologia.fi* 2018/1. <https://www.teologia.fi/artikkelit/1514-suo-meille-iankaikkinen-muisto> (luettu 22.4.2019).
- Kuula, Kari (2006). Helvetin historia. Pohjalta pohjalle Homeroksesta Manaajaan. Hämeenlinna: Kirjapaja Oy.
- KvaliMOTV. Aineisto- ja teorialähtöisyys (2006). *Menetelmäopetuksen tietovaranto. Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto*. <https://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/viittausohje.html> (luettu: 13.11.2018).
- Litania (2011). *Ortodoksi.net*. <http://www.ortodoksi.net/index.php/Litania> (luettu 21.4.2019).
- Makkonen, Heikki (1989). *Kuolema ortodoksisessa perinteessä. Tutkimus kuolemaan liittyvän perinteen elinvoimaisuudesta entisen Aunuksen kaupungin ja Suojärven pitäjän alueella syntyneiden ortodoksien elämässä synnyinseuduilla ja Keski-Suomessa vuosina 1930-1985*. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Makkonen, Heikki (1993). *Näkökohtia ortodoksian tutkimiseen*. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Metropoliitta Ambrosius (1998a). Idän kirkon käsitys kuolemasta. Sidoroff, Matti (toim.), *Matka tuonilmaisiin. Ortodoksinen hautauskirja*. Jyväskylä: Ortodoksinen Veljestö, 7–17.
- Metropoliitta Ambrosius (1998b). Vainajien muistaminen. Sidoroff, Matti (toim.), *Matka tuonilmaisiin. Ortodoksinen hautauskirja*. Jyväskylä: Ortodoksinen Veljestö, 43–48.
- Metropoliitta Ambrosius eläkkeelle (2017). Suomen ortodoksinen kirkko. *Ort.fi*. <https://www.ort.fi/uutishuone/2017-12-27/metropoliitta-ambrosius-elakkeelle> (luettu: 6.10.2018)

- Metso, Pekka (2017). Ortodoksisuus. Illman, Ruth, Kimmo Ketola, Riitta Latvio & Jussi Sohlberg (toim.), *Monien uskontojen ja katsomusten Suomi*. Kuopio: Kirkon tutkimuskeskus, 23–34.
- Nikealais-konstantinopolilainen uskontunnustus (2009). *Ortodoksi.net*.
http://www.ortodoksi.net/index.php/Nikealais-konstantinopolilainen_uskontunnustus
(luettu 11.4.2019).
- Ortodoksinen elämäntapa (2019). Tutustu ortodoksiseen kirkkoon. *Ort.fi*. <https://ort.fi/tutustu-ortodoksiseen-kirkkoon/ortodoksinen-elamantapa> (luettu 7.1.2019).
- Ortodoksinen kulttuurikeskus: Jumalanäidin kuolonuneen nukkuminen (s.a.). *Ortodoksinen kulttuurikeskus*. <http://ortodoksinenkulttuurikeskus.fi/fi/kirkkovuosi/jumalanaidin-kuolonuneen-nukkuminen> (luettu 12.4.2019).
- Paratiisi ja helvetti ortodoksisen perinteen mukaan (2012). *Tsasounan suunnalta*.
<http://www.tsasouna.net/index.php/8-ortodoksinen-usko/281-paratiisi-ja-helvetti-ortodoksisen-perinteen-mukaan> (luettu 1.2.2019).
- Pentikäinen, Juha (2003). Kuoleman ja ruumiin käsittämisestä eri uskonnoissa. *Duodecim lääketieteellinen aikakauskirja* 119, 1281–91.
- Piispa (2012). *Ortodoksi.net*.
http://www.ortodoksi.net/index.php/Piispa#Suomen_ortodoksisen_kirkon_elossa_olevat_piispat (luettu: 11.4.2019).
- Pyhien kunnioittaminen (2019). Suomen ortodoksinen kirkko. *Ort.fi*. <https://ort.fi/tutustu-ortodoksiseen-kirkkoon/pyhien-kunnioittaminen> (luettu 22.4.2019).
- Pyhä Neitsyt Maria – taivaassa oleva suojelijamme (2010). *Ortodoksi.net*.
http://www.ortodoksi.net/index.php/Pyh%C3%A4_Neitsyt_Maria_%E2%80%93_taivaassa_oleva_suojelijamme (luettu 16.4.2019).
- Raamattu (s.a.). *Suomen piipiaseura*. <https://raamattu.fi/> (luettu 2.1.2019).
- Rukouksesta (2017). Rauno Pietarinen. *Youtube.com*.
<https://www.youtube.com/watch?v=89jhtoDtc34> (kuunneltu 26.4.2019).
- Sakramentti (2018). *Ortodoksi.net*. <http://www.ortodoksi.net/index.php/Sakramentti> (luettu 21.4.2019).
- Sakramentit eli mysteeriot (2018). Tutustu ortodoksiseen kirkkoon. *Ort.fi*.
<https://ort.fi/tutustu-ortodoksiseen-kirkkoon/sakramentit-eli-mysteeriot> (luettu: 6.10.2018).
- Savolainen, Aino (2012). ”...sinä kuolet! Sinä!” *Osmo Tiililän käsitys kuolemanjälkeisestä elämästä*. Pro gradu -tutkielma. Itä-Suomen yliopisto.
- Seura ja hallitus (s.a.). *Suomalaisen Kuolemantutkimuksen Seura Ry*.
<https://kuolemantutkimus.com/skts-hallitus/> (luettu 9.3.2019).

- Sidoroff, Matti (1998). Polttohautaus. Sidoroff, Matti (toim.), *Matka tuonilmaisiin. Ortodoksinen hautauskirja*. Jyväskylä: Ortodoksinen Veljestö, 53–54.
- Skeemaigumeni Johanneksen liittäminen pyhien joukkoon (2019). *Suomen ortodoksinen kirkko. Ort.fi*. <https://ort.fi/uutishuone/2019-03-27/skeemaigumeni-johanneksen-liittaminen-pyhien-joukkoon> (luettu 25.4.2019).
- Skeemaigumeni Johannes ja Johannes Karhapää pyhien joukkoon (2019). *Suomen ortodoksinen kirkko. Ort.fi*. <https://ort.fi/uutishuone/2018-11-30/skeemaigumeni-johannes-ja-johannes-karhapaa-pyhien-joukkoon> (luettu 25.4.2019).
- Suomen ortodoksisen kirkon papisto. Suomen ortodoksinen kirkko (2019). *Ort. fi*. <https://ort.fi/kanoniset-asiakirjat/suomen-ortodoksisen-kirkon-papisto> (luettu 11.4.2019).
- Tropari (2008). *Ortodoksi.net*. <http://www.ortodoksi.net/index.php/Tropari> (luettu 6.10.2018).
- Tuomi, Jouni & Anneli Sarajärvi (2018). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Uskontunnustus. Suomen evankelis-luterilainen kirkko (s.a.). *Evl.fi*. <https://evl.fi/tutki-uskoa/kirjat/uskontunnustukset> (luettu 11.4.2019).
- Vainajien muistelu (2019). *Ortodoksi.net*. http://www.ortodoksi.net/index.php/Vainajien_muistelu#Parastaasi (luettu 21.4.2019).
- Vanhurskas (2009). *Ortodoksi.net*. <http://www.ortodoksi.net/index.php/Vanhurskas> (luettu 25.1.2019).
- Verikov, Andrei (2016). Kuolema ja vainajien muisteluperinne. Opetuspuhe. *Ortodoksi.net*. [http://www.ortodoksi.net/index.php/Kuolema_ja_vainajien_muisteluperinne_\(opetuspuhe\)](http://www.ortodoksi.net/index.php/Kuolema_ja_vainajien_muisteluperinne_(opetuspuhe)) (luettu 2.1.2019).
- Virsi 90; Kristus nousi kuolleista (s.a). *Virsikirja.fi*. <https://beta.virsikirja.fi/virsi-90-kristus-nousi-kuolleista/> (luettu: 7.10.2018).

Liite 1. Näytesivu Kanonista

5. irmossi

Valista minua käskyilläsi, oi Herra, ja kätesi siunauksella anna minulle rauhasi, oi ainoa ihmisiä rakastava.

Saata, Herra, lepoon nukkuneen palvelijasi sielu.

Kristus Jumala, Sinulla on valta yli elämän ja kuoleman. Saata lepoon luotamme eteesi saapunut, sillä Sinä, Vapahtaja, olet kaikkien lepo ja elämä.

Saata, Herra, lepoon nukkuneen palvelijasi sielu.

Pannen toivonsa Sinuun on nukkunut palvelijasi luotamme lähtenyt. Herra, ole hänelle armollinen, olethan ylen laupias Jumala.

Kunnia olkoon Isälle ja Pojalle ja Pyhälle Hengelle.

Pyhä Kolminaisuus, ylistetty Valtias, valista meidät, jotka rukoilemme Sinua, vastaanottamaan taivaallinen rauha ja saata rauhan majoihin sielu, joka on lähtenyt ajasta loppumattoman elämän toivossa.

Nyt ja aina ja iankaikkisesta iankaikkiseen. Aamen.

Oi puhtain Valtiatar, Neitsyt, saata rukouksillasi Poikasi päästämään edesmennyt vasemmalle puolelle joutuvien kohtalosta, sillä Sinä olet Vapahtajamme ja Jumalamme Äiti

6. irmossi

Minä vuodatan rukoukseni Herralle ja Hänelle murheeni ilmoitan, sillä sieluni on tullut täyteen kaikkea pahuutta ja henkeni on lähestynyt tuonelaa. Minä rukoilen kuin Joonas: Johdata minut, oi Jumala, pois turmiosta.

Saata, Herra, lepoon nukkuneen palvelijasi sielu.

Kukistettuasi tuonelan Sinä, Herra, herätit aikojen alusta kuolleet. Saata, oi Jumala, nyt Abrahamin huomaa meidän tyköämme luoksesi tullut ja päästä laupeudessasi hänet synneistään.

Saata, Herra, lepoon nukkuneen palvelijasi sielu.